

101 KØBENHAVNS KOMMUNES
BIBLIOTEKER

3259093091

Mag. 09.3395 He

RHB

Mag

09.3395

He

Edvard Heiberg:

2 Vær. straks.

65 Kr. mdl.

Centralv., varmt Vand, Brusebad, Haand-
vask, Fliser etc. rummelige Værelser. Henv
Hjørnet af
lé. Telefon

— en
aktuel
bog om
boligspørgs
maalet!

Edvard Heiberg:

2 Vær. straks

Udgivet under medvirkning af
socialistisk arkitektgruppe

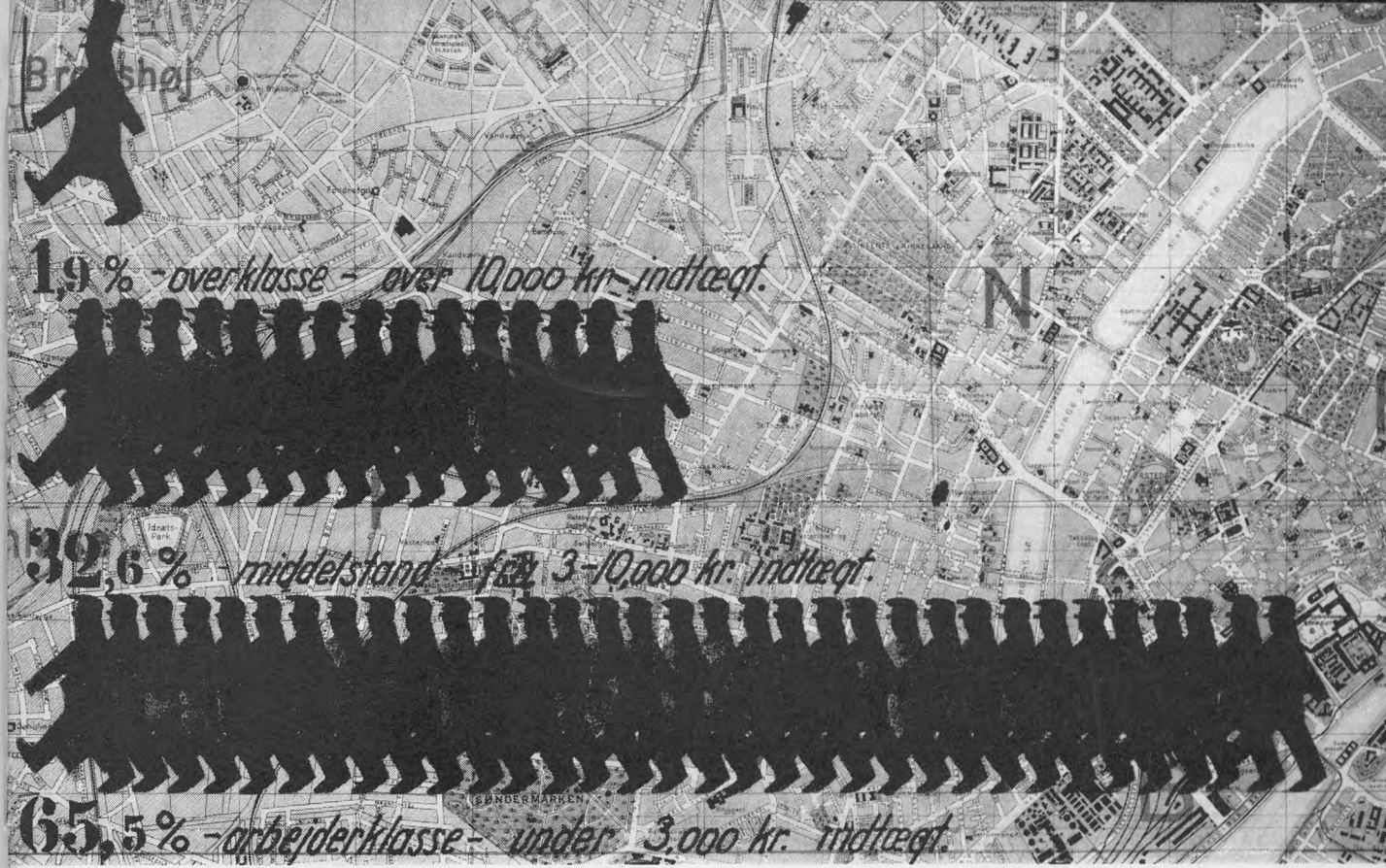
09.3395

He 33

t

Copyright 1935 by MONDES FORLAG A/S . Copenhagen
Oscar Fraenckel & Co. A/S . København . Oplag 2.000 ekspl.

3688

1

Byen KØBENHAVN, som i det efterfølgende er benyttet som eksempel paa en kapitalistisk storby, har en befolkning, som efter dens aarlige indtægt har følgende sammensætning: 1,9 % tjener over 10.000 kr. aarligt, 32,6 % tjener mellem 3 og 10.000 kr., og 65,5 % tjener under 3000 kr. aarligt. For kortheds skyld er de tre kategorier betegnet som: overklasse, middelstand og arbejderklasse, hvad der i praksis i store træk svarer til de rigtige forhold, men naturligvis ikke er udtømmende, da det ogsaa er andre forhold end indtægten som er afgørende for et menneskes klassemæssige placering.

Gennemsnitlig udgør huslejen i København ca. 15 % af indtægten, det vil sige, at lejligheder under 450 kr. aarligt skulde være det naturlige for den laveste kategori (indtægt under 3000 kr.), og disse lejligheder er derfor i det følgende betegnet som arbejderboliger (i virkeligheden giver mange arbejdere betydeligt mere i husleje, som vi senere skal se).

Husk disse tal, det giver de nødvendige forudsætninger for forstaaelse af det følgende.

Altsaa — — —

OVERKLASSEN

De hører til overklassen, De er en af de faa privilegerede, 1,9 % af Københavns befolkning, som har en aarsindtægt paa over 10,000 kr., og De bor i villa – (»den angelsaksiske boligform!«).

For Dem er problemet boligen ikke et problem om, hvordan De bedst og billigst skaffer Dem en lejlighed, som De kan betale, men hvordan denne bolig skal udformes, saa den paa alle maader tilfredsstiller Deres og Deres kones smaa individuelle luner og vaner.

Hele Deres opdragelse har været individualistisk, Deres maal at faa noget for Dem selv – nu er maalet naaet, og det gælder at faa et hus, som ikke ligner andres huse – (saa kunde man jo ligesaa godt bo i en lejlighed), og som paa den ene side lukker Dem saa meget som muligt ude fra naboerne, men paa den anden side giver det lille indkig, som lader beskueren ane, at De har det morderligt fint; hvorfor skulde man ellers ofre de mange penge paa parketgulv og alt det der, hvis ingen skulde se det.

Tidens løsen er »funkis«, og ligesom De ikke vilde smykke deres bil med søjler og gesimser, saa vil De nødvendig synes latterlig gammeldags ved at prale med den slags attributer paa huset. Derimod er det med en indre stolthed, De kan vise gæsterne, at De har staaelvinduer eller allerhelst aluminiumsvinduer, 2 w.c'er, (»saa man ikke behøver at sidde paa samme sæde som tjenestepigerne!«), at der er rustfri staaelvask, og at De kan rulle garageporten op ved at trykke paa en knap.

Det er en langt mere diskret maade at vise, at De har tegnebogen i orden, end hvis De f. eks. satte sedlerne fast udenpaa tøjet med knappenaale. Hensigten er den samme – og De opnaar den – De stiger i Deres medborgeres agtelse – for di de ejer noget. Kriteriet paa storhed i det kapitalistiske samfund.

En overgang saa det ud til, at man herhjemme skulde gaa over til rækkehuse – denne »demokratiske« husform til 30–35,000 kr. stykket. Man opnaaede, ved at købe rækkehus, at kunne bo paa en dyr men lille grund temmeligt centralt eller ved vandet, men nu synes det, som om dette udslag af en liberalistisk, borgerlig-demokratisk livsanskuelse (i forbindelse med en smart muremesters udnyttelse af nogle gode grunde) er paa retur. Ogsaa paa dette omraade synes borgerskabet at finde sin rigtige individualistiske, gammeldags form igen. Det blev ikke til mere end 500 rækkehuse i København.

I villaer, naar alle de smaa parcelhuse regnes med, bor ialt ca. 8740 familier i København eller omtrent 4 % af byens befolkning. Det er det hele.

Hvis De af personlige grunde ikke skulde ønske at bo i villa, saa er der jo de moderne store lejligheder (det behøver ikke at være i lagkagehuset). De skal helst have installeret køleskab, nedstyrtnings-skakt og ligge i parkbebyggelse.

Huslejen er i disse luksuriøse lejligheder 16–18 kr. pr. m², eller omtrent ligesaa høj som i de daarligste lejligheder i den gamle by.

Sammenligner man derimod de gamle store lejligheder med de gamle smaa, saa viser det sig, at kvadratmeterprisen ligger betydeligt højere for de smaa lejligheders vedkommende. Ved en undersøgelse, som blev foretaget i kvarteret omkring adalgade og borgergade, blev det konstateret, at huslejen i dette kvarter for elendige gamle lejligheder med w.c. i garden, uden entré eller forværelse, med fælles vask ude paa gangen, mørke og fugtige, gennemsnitlig var ca. 16 kr. pr. m², eller lige saa meget som i de dyreste moderne store lejligheder med centralvarme og køleskab, staaivaske og parkbebyggelse ved strandvejen.

De hører paa alle maader til de udvalgte, faar de bedste boliger i de smukkeste, roligste og sundeste kvarterer — ovenikøbet til den billigste pris pr. m² — i sandhed, det er dyrt at være fattig — billigt at være rig.

For Dem bryder arkitekter deres hjerner for at finde paa raffinementer, — det er Deres huse, som gengives i »Vore Damer«, og »Københavnnerinden«, til beundring og misundelse for de øvrige 98 % af befolkningen.

MIDDELSTANDEN

De hører til middelstanden med en indtægt fra 3 – 10,000 kr. og udgør ca. $\frac{1}{3}$, eller nøjagtig 32,6 % af Københavns befolkning.

Deres maal er at ligne storborgerskabet, er De gift og har børn og kan skaffe de penge (ca. 4000 kr.), der skal til for at bygge, saa skal De have et parcelhus. De har maaske i mange aar betalt paa en grund i Brønshøj, vil nu have statslaan og bygge hus. Det skulde have højt tag og ligne en rigtig villa. Men det blev for dyrt, og saa fik De ikke statslaan, for prisen kom over de 12,000 kr. Men for Dem er der et stort udvalg af lejligheder; omtrent alt, hvad der i de sidste aar er bygget af private, af boligforeninger og af Københavns kommune, er bygget for Dem. For Dem passer lejen i de store nye karréer. For 6–800 kr. kan De faa en toværelses lejlighed.

En underordnet tjenestemand betaler gennemsnitlig 631 kr. om aaret i husleje eller ca. 16 % af sin løn. Overordnet butik- og kontorpersonale tjener gennemsnitlig 6353 kr. og giver heraf kun 14 % til husleje, det vil sige 891 kr., og kan altsaa tillade sig en af de moderne toværelseslejligheder med kammer til 8–900 kr.

Under de sidste aars mangel paa smaa lejligheder er der fra husejernes – og navnlig fra inspektørernes side i de nye ejendomme – foretaget en omhyggelig sigtning af ansøgerne til de nye lejligheder. Ser De pæn ud i tøjet? Ser Deres kone blid og eftergivende ud? Har De fast stilling? (Er De arbejdsløs kan det slet ikke nytte, selv om De ved familiens forenede anstrengelser kan skaffe til husleje). Har De mange børn? »Ja!«, siger De maaske straalende, for at vise, at De netop trænger til at komme ud i de nye boliger i frie omgivelser. – »Ja, saa kan det slet ikke nytte!« Hvor har De boet før? (For en lejer, der har boet i borgergade, er det lige saa svært at komme ind i de nye ejendomme, som det er for en kamel at komme gennem et naaleøje). I disse nye lejligheder bor der naturligvis ogsaa arbejdere – hist og her. Nedenstaaende liste over lejere i et af de sidst opførte komplekser, bygget med kommunal støtte og garanti, giver et gennemsnitlig billede af, hvem der bor i disse lejligheder. Lejlighederne har 2 værelser + kammer og koster 71 kr. om maaned:

Lærerinde	Telegrafist	Montør
Kontorist	Politibetjent	Politibetjent
Bogholder	Assistent	Laborant
Repræsentant	Mekaniker	Sekretær
Snedker	Repræsentant	Politibetjent
forhv. Forvalter	Kontorassistent	Kok
Snedker	Politibetjent	Stukkator
Forretningsfører	Skrædermester	Landbrugskandidat
Tjener	Funktionær	Enkefrue
Kedelsmed	Bestyrer	stud. med.

Vævermester	Købmand	Herreekviperings-
Maskinsnedker	Radiotelegrafist	handler
Strikkemester	Ingeniør	Enkefrue
Mekaniker	Politibetjent	Enkefrue
Pensionist	Politibetjent	Kvartermester
Slagtermester	Repræsentant	Læderhandler
Politibetjent	Mekaniker	Portør
Officiant	Murer	Instrumentmager
Kasserer	Støbemester	Ingeniør
Husfrue	Værkmester	Bryggeriarbejder
Lærer	Kontorchef	Assistent
cand. pharm.	Bankassistent	Sangerinde
Bagermester	Massøse	Chauffør
Enkefrue	Repræsentant	Laboratoriarbejder
Formand	Maskinmester	Kommunalarbejder
Kedelpasser	Funktionær	Chauffør
Bankbud	Telegrafassistent	Chauffør
Reparatør	Sporvejsfunktionær	Vognmand
forhv. Oldfrue	Forststuderende	Lagerexpedient
Regnskabsfører	Skotøjsarbejder	Værkfører
Værkmester	Enkefrue	Kontorbud
Typograf	Cigarsorterer	Værkfører
Smed	Ingeniør	Overportør
Pensionist	Typograf	Assistent
Kommunelærer	Modehandlerinde	Snedker
Salgskusk	Bogholder	Sekretær
Enkefrue	Formand	Maler
Lagerformand	Forvalter	Fabrikmester
Revisor	Overpakmester	Repræsentant
Overmekaniker	Skomager	Funktionær
Assistent	Chauffør	Prokurist
Konditor	Enkefrue	Tjener
Tømrer	Bankassistent	Enkefrue
Tjener	Medhjælper	Smedemester
Expeditrice	Postbud	Telefonist
Cigarsorterer	Montør	Bankassistent
Tilskærer	Bogholder	Assistent
Funktionær	Kedelpasser	Inspektør
Bryggeriarbejder	Bogholder	
Repræsentant	Faktor	

Som man ser, væsentlig middelstand og enkelte faglærte arbejdere, men ingen ufaglærte.

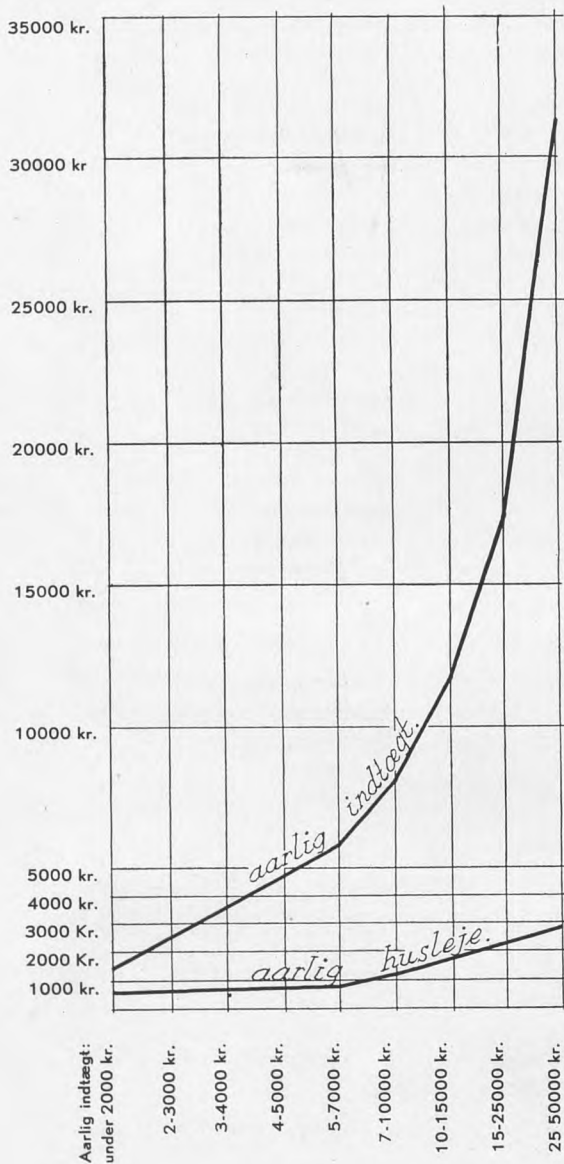
Og de arbejdere, som bor her, betaler:

over 1/3 af lønnen i husleje!

Vi saa ovenfor, at funktionæren brugte 16 % og kontorchefen 14 % af lønnen til husleje.

Statistikken viser, at i de lejligheder, der er opført efter 1926, — de moderne karréer, der ofte kaldes arbejderboliger med den for dem misvisende beteg-

nelse: »Røde karréer«, betaler de arbejdere, som bor der, gennemsnitlig 51 % i husleje af en aarsindtægt paa 2000 kr., og af en indtægt paa 3000 kr. betales gennemsnitlig 28,2 % i husleje. Der bor ikke mange arbejdere i disse karréer, og de, der, for at give børnene frie omgivelser, eller fordi de følger en naturlig ambition, vil væk fra broerne og den gamle by og bo ligesaa godt som smaa-borgeren, maa altsaa bløde hele 28,2% af lønnen, der ligger mellem 2 og 3000 kr.

Indtægt i forhold til husleje i København 1926-30

Læg mærke til, at for de smaa indtægter udgør huslejen lige op til halvdelen af indtægten, medens de større indtægter anvender en stadig mindre del af indtægten til husleje.

Man har fra socialdemokratisk side til denne kritik af de nye kommunistøttede boliger svaret, at hensigten med at bygge boliger, der laa lidt over, hvad arbejderen kunde be-

tale, var den, at man derved gradvis vilde hæve boligniveaue, — altsaa vifte arbejderen om næsen med en lejlighed, der var lidt for dyr for ham, for at han derved skulde anstrenge sig for at faa mere i løn. Bortset fra det kyniske i en saadan udtalelse, har forholdet altsaa ihvert fald ført til, at de arbejdere, som for deres eget vedkommende søger at »hæve boligniveaue«, sætter sig i ganske meningsløse udgifter til boligen, hvilket naturligvis kun kan betyde, at budgettet afkappes paa mange andre punkter (mad og klæder).

HVAD BYDES DER MIDDELSTANDEN?

Men De hører altsaa til middelstanden og bor i lejlighed. Lejen for en toværelses lejlighed eller en toværelses m. kammer passer Dem, den svarer til Deres indtægt. Ofte overser De ganske vist, at den reelle leje er betydelig højere end den, som opgives i annoncen, fordi lejeren maa betale et stort forskud, et indskud i et eller andet fond, reparation og vedligeholdelse af lejligheden, centralvarme skal betales ekstra, ligesom der skal betales for at benytte vaskerummets maskiner osv.

For denne pris faar De en toværelses lejlighed*) efter samme recept, som Deres forældre havde den, to omtrent lige store værelser med et køkken paa ca. 6 m², noget lysere er vel de nye lejligheder, de har ofte altan og næsten altid styrtebad. Det er et fremskridt, men til gengæld er værelserne blevet mindre og lejligheden dyrere.

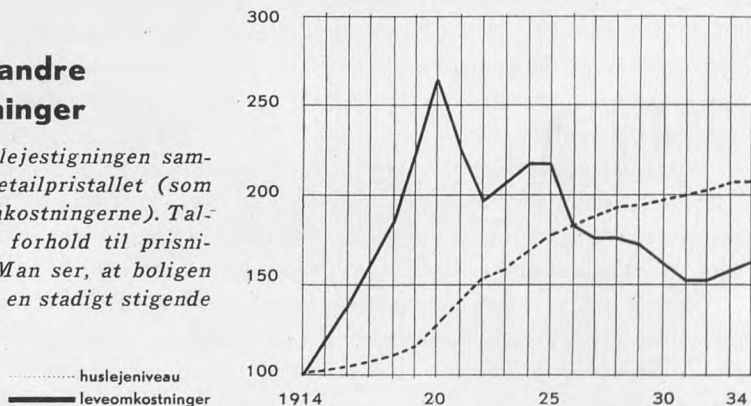
En toværelses lejlighed kostede gennemsnitlig i 1901 203 kr. og i 1931 456 kr., dette er gennemsnitstallet for alle toværelses lejligheder, altsaa ogsaa de gamle medregnet. Og dette tal fordeler sig saaledes: Toværelses lejligheder, opført i følgende aar, kostede i 1931:

Før 1916	1916—20	1921—25	1926—28	1929—30
412	535	568	619	700 kr.

For de nye boliger er der en stigning fra 203 i 1901 til 700 i 1931 eller ca.

Husleje og andre leveomkostninger

Kurven viser huslejestigningen sammenlignet med detailpristallet (som udtryk for leveomkostningerne). Tallene er udtrykt i forhold til prisniveauet fra 1914. Man ser, at boligen lægger beslag paa en stadig stigende del af indtægten.

*) Naar en toværelses lejlighed stadig vælges som eksempel, saa er det, fordi den er den langt overvejende type, i København omtrent halvdelen af alle lejligheder.

250 %. De faar altsaa Deres forældres lejlighed forsynet med brusebad og altan og for en pris, der er henved 2,5 gange saa dyr. (Leveniveauets almindelige stigning i samme periode fremgaar af tabellen).

Passer denne lejlighed D e m ? Deres forældre havde soveværelse med soveværelsemøblement i det ene og spisestue med spisestuemøblement i det andet værelse. De er mere moderne, hører ikke til disse fars sønner, der køber møblementet paa afbetaling for at faa det, som deres forældre har det. De hører ikke til dem, der leger far og mor med tolv af hvert, og faar et slid med at klare afbetalingen. De køber i stedet nolfidivaner, sover mand og kone i hver sin stue, for ikke at forstyrre hinanden, naar den ene kommer sent hjem; og naar børnene vokser til, er lejligheden blevet for lille. Har De børn af forskelligt køn, skulde De helst have to smaa soveværelser til børnene og et til Deres kone — selv en kone trænger af og til til at være alene — selv sover De i stuen. Det vil sige, at den lejlighed, De har brug for, burde ikke have to lige store (eller lige smaa) stuer, men è n stor stue og to helst tre smaa kamre. Men denne type findes ikke. Hvorfor? Fordi der er saa faa af Deres slags og saa mange af den anden slags med soveværelsemøblementet, og alle børnene inde hos forældrene om natten, — endnu da.

Saa er der køkkenet og madlavningen:

Deres kone er et selvstændigt menneske og ikke et appendiks til Dem. Hun har sit arbejde, som De har Deres, men naar hun kommer hjem, kan hun ikke slange sig paa divanen — hun skal lave mad, gøre børnene istand, lægge dem i seng og vaske op. Kvinden i det moderne ægteskab har faktisk valget imellem at opgive sin egen selvstændighed, blive kone i gammeldags forstand — mandens ejendom, — eller ogsaa maa hun paatage sig det dobbelte arbejde at holde huset i orden, passe børnene og d e s u d e n p a s s e s i t a r b e j d e . I mange tilfælde tror hun, at hun kan klare begge dele, men det bliver næsten altid til, at hun ender som appendikset. Ser man rent samfundsmæssigt paa det, saa er det ogsaa et spild af arbejdskraft, at i en karré med 1000 familier, skal 1000 husmødre bruge en time om dagen til at gøre indkøb, og en time til at lave maden i 1000 forskellige smaa kasseroller, de skal gøre dyre indkøb, for 10 øre salt, for 20 øre gryn, og der bliver en uforholdsmæssig stor procentdel, som gaar til spilde.

Men i det kapitalistiske samfund er den menneskelige arbejdskraft desværre tilstede i altfor stor mængde — der er overflod paa den — eller rettere sagt, det kapitalistiske samfund kan ikke paa langt nær udnytte hverken maskinerne eller arbejdskraften — for der er ingen, som har raad til at købe varerne.

Derfor er der ingen interesse fra myndighedernes side for spørgsmaalet om kvindens selvstændige arbejde, heller ikke for betingelserne for det: e n a n - d e n h u s f o r m , h v o r k o n e r n e i k k e s k u l d e l a v e m a d o g p a s s e b ø r n . Hitler løser spørgsmaalet paa god kapitalistisk vis: kvindens plads er i hjemmet:

»Kvinden føler sig allerbedst tilfreds med livet, naar hun bliver brutaliseret og holdt strengt i tugt og lydighed. Samlivet mellem mand

Den selverhervende hustru

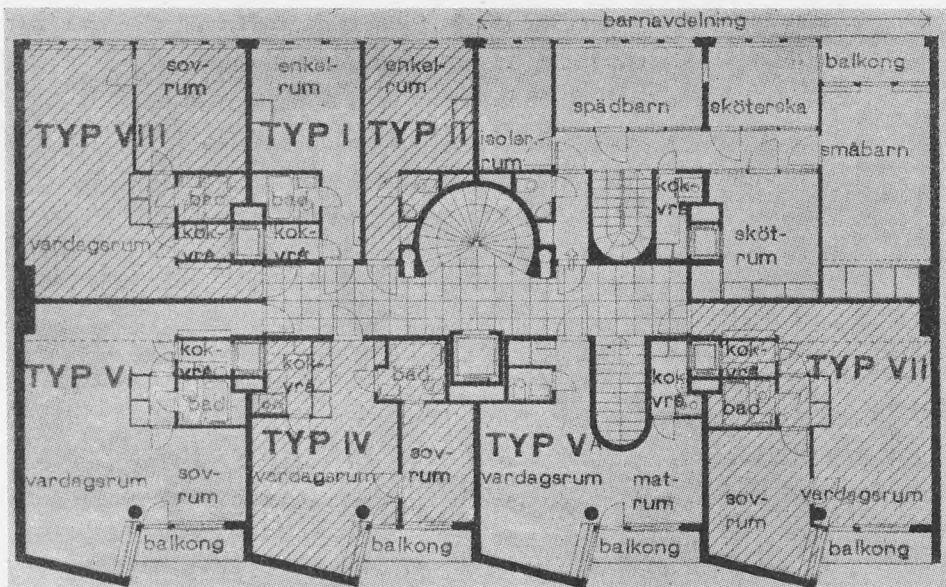
Medens hun rører i gryden og passer børnene, maa hun samtidig søge at koncentrere sig om sit studium eller sit erhverv. —

Hvad mon Manden vilde sige, hvis der blev budt ham lignende Arbejdsvilkaar?

og kvinde lader sig kun regulere ud fra denne enkle psykologiske lov. Jo haardere og hensynsløser manden lader kvinden føle sin overmagt, desto bedre udfylder hun sin bestemmelse.» (Mein Kampf.)

I Tyskland gives der præmier til unge piger, som træder ud af erhvervslivet og ind i ægtestanden. Paa denne maade søger man at løse arbejdsløhedsspørgsmaalet, men man glemmer, at alle de kvinder, som træder ud af erhvervslivet, er ligesaa mange konsumenter som forsvinder, og derved gør andre arbejdere arbejdsløse.

Men kvinderne, de unge, vaagne kvinder vil ikke tilbage til den økonomiske afhængighed af manden. For dem er det et vitalt spørgsmaal — en vir-

Kollektivhus under opførelse i Stockholm. Planen viser dels børneafdelingen, dels en del af de individuelle lejligheder, med 1, 1½ og 2 værelser. Alle opholdsrum er vendt mod syd. I stueetagen findes der restaurant.

kelig »kvindesag« langt mere betydningsfuld end kvindens stemmeret, eller kvindens adgang til visse embeder.

Spørgsmaalet er ganske simpelt – *frit menneske eller mandens ejendom* – en ny fri moral, eller den gamle hykleriske ægteskabsmoral?

I Sovjetunionen, arbejdernes socialistiske stat, har man løst spørgsmaalet lige modsat af Hitler. Der er naturligvis indført lige løn for lige arbejde og samme rettigheder for kvinder som for mænd paa alle omraader. Endvidere er der indført *offentlig bispising paa fabrikkerne* og gode børnehaver, vuggestuer og *kollektive huse*.

Endnu bygges der ganske vist mange nye huse med individuelle boliger med et lille køkken, som benyttes til morgenmad o. l. Men navnlig for de unge er kollektivhuset løsenet.

I disse kollektive huse er der fælles køkken, spisestue, forsamlingsaal, klublokaler, bibliotek, gymnastiksal, børnehaver, vuggestue o. s. v. foruden naturligvis den enkeltes opholds- og soveværelse.

I Sverige søger man for tiden at realisere ideen i et forsøgshus til familier. Muligheden for at indføre denne boligform herhjemme skulde ikke synes uoverkommelig. Hvis det bliver udført i meget stort format, vil de mange fælles indretninger sikkert ikke fordyre lejen i forhold til, hvad man faar i et almindeligt hus. Huset skulde ikke være noget luksuspensionat, men en stor fællesbolig for gifte, helst med børn, hvor begge ægtefæller har arbejde.

Men ogsaa for de enligstillede er spørgsmaalet aktuelt.

Der er i København 32,500 logerende enkeltpersoner. For denne kategori

vilde kollektivhuse være den eneste rigtige form. Det er en befolkningsklasse, som gennem fremleje bliver udbyttet, maaske mere end nogen anden del af befolkningen, foruden at den lever under boligforhold saa uhyggelige og ofte uhygiejniske — de gamle lejligheders skumle pigeværelser — saa det trodser enhver beskrivelse. Der er for enkelte fag gjort tilløb til kollektive stiftelser — lærerinder, sygeplejersker — mødre med børn udenfor ægteskab etc. — men disse er ikke indbefattet i denne statistik. Mon ikke den saakaldte »moral« blandt byens ungdom vilde forbedres betydeligt, hvis de havde et værelse, hvor de havde lyst til at være, og en fælles opholdsstue, som de vilde foretrække for beværtningerne? For ungdommens seksuelle udvikling vilde det være uvurderligt. Men billige skulde disse kollektive huse være.

Rigtigt realiseret skulde denne boligform kunne faa betydning, ikke bare for middelstanden, men ogsaa for arbejderklassen.

I hvert fald burde der til ethvert større bygningskompleks høre børnehaven og vuggestuen.

Et er givet: Den nuværende almindelige toværelses lejlighed passer ikke for de unge, som vil stifte familie, hvad enten de hører til middelstanden eller arbejderklassen, og som ikke vil fortsætte deres forældres smaaborgerlige vaner, men vil tilpasse ogsaa boligen til en ny tids livsanskuelse.

Den almindelige toværelses lejlighed kunde paa det samme areal godt være varieret saaledes, at den bedre kunde tilpasses til familier af forskellig størrelse, men vigtigere er naturligvis den økonomiske side af sagen, og en rigtig løsning fremkommer ikke, før den økonomiske basis tillader *familier med mange børn at have større lejlighed end familier uden børn*. I øjeblikket er forholdet det, at der

i København bor gennemsnitlig ca. 3 beboere pr. lejlighed, enten denne er paa 2 eller 6 værelser.

(Nøjagtigt 2,79 indbygger gennemsnitlig i toværelses, for ægtepar i toværelses 3,37 indbygger og 3,19 indbygger gennemsnitlig i de seksværelses lejligheder). Kun en løsning af boligspørgsmaalet, som tager hensyn ikke til beboernes økonomiske evne, men til familiens størrelse, og fordeler lejlighederne retfærdigt herefter, er en virkelig løsning. I et kapitalistisk samfund er dette utopi.

Den berømte tyske arkitekt Haesler i byen Celle har udarbejdet en smuk serie planer, passende til familier af forskellige størrelser. Forslagene viser kun, at han har lige saa god forstand paa den tekniske side af spørgsmaalet, som han staar komplet uvidende overfor de samfundsmæssige tilstande som ligger til grund for familiens fordeling — paa samme maade som de fleste arkitekter iøvrigt.

Blandt de unge arkitekter paa akademiet er der — jeg tror efter Kritisk Revys korte agitation — stor interesse for »social« arkitektur. Men betydningen af ordet social har, som det ogsaa var formet i Kritisk Revy, en taaget betydning af alt, hvad der er samfundsmæssigt, uden at tage hensyn til *den klassemæssige deling i dette samfund*.

De unge arkitekter bygger eller projekterer ikke længere monumental-arkitektur (den har vi faaet kvant) men offentlige bygninger og navnlig idealiserede arbejderboliger. Da jeg ifjor holdt foredrag paa akademiet om arbejderboliger, havde man sikkert ventet, at jeg skulde vise det sidste skrig i rækkehuse eller funkislejligheder.

og skuffelsen var stor, da jeg kun talte om de boliger som arbejderne bor i idag, nemlig den gamle by og kasernerne paa Vesterbro. Det er nemlig vorø dages arbejderboliger. Alt andet er kun romantik. Og det gaar pludselig med uhyggelig tydelighed op for en, at den interesse for det sociale, i ordets ubestemte betydning af noget, som blot ikke er individuelt, fører lige direkte til: f a s c i s m e n, hvor ordet social bruges ganske paa samme maade, uden hensyn til hvilket samfund og hvilke klasser i samfundet, der er tale om. Forsaavidt er den socialdemokratiske anvendelse af ordet samfund — »for samfundets interesser« — »samfundsfronten« o.s.v. ganske den samme demagogi. Det er paa tide, at Kritisk Revys folk fører den opdragelse, som vi dengang lagde kimen til, videre fra det »sociale« til det socialistiske.

Medens vi er ved arkitektens opgaver, et par ord om arkitektens stilling i det kapitalistiske samfund: blandt »socialt« interesserede arkitekter gør to forskellige tendenser sig gældende. Til at begynde med tegner man smukke projekter for arbejderbefolkningen med alle mulige moderne bekvemmeligheder — i den bedste mening —, naar man er gaaet træt af det, efter nogle aars forgæves forsøg paa at realisere de skønne drømme, og efterhaanden har opdaget, at det er samfundet, det er galt med — saa fører dette oftest til, at arkitekten enten giver pokker i alt det »sociale« og nedsætter sig som almindelig byggerøver — eller han gaar til den modsatte yderlighed, han taber enhver interesse for sit fag og ofrer sig helt for politiken (dem er der nu ikke mange af). Begge dele er forkert. Naar arkitekten har opdaget, gennem sit arbejde, at der er noget galt med samfundet, er det selvfølgelig hans pligt at være med til at omstyrte denne samfundsordning og faa indført en bedre — men hans f a g l i g e sociale pligt er den, at sørge for at de boliger, som bliver opført, er saa gode som muligt, dels for at skaffe sig og den sag han kæmper for, respekt, og dels ogsaa fordi de boliger, som nu bliver opført til borgerskab og smaaborgerskab, jo engang skal overtages af den arbejdende befolkning. De socialistiske arkitekter, som kun vil tegne arbejderboliger, vilde svare til de socialistiske skrædere, som kun vilde sy overalls — gud ved hvad skrædernes fagforening vilde sige til et saadant krav.

Men parallelt med det faglige arbejde maa han forstaa at arbejde politisk i en socialistisk organisation, det gavner til slut boligspørgsmaalet adskilligt mere end kønne idealprojekter.

PARCELHUSET

Ligesom villaen er borgerskabets maal og egentlige boligform, er parcelhuset for store dele af middelklassen det ideal, som den ser hen til som sit alderdoms maal.

I den forstand er ogsaa store dele af den danske arbejderklasse faktisk middelklasse.

Kontorpersonalet, funktionærerne, bestillingsmændene, tjenestemændene og alle de andre, som er ansat i private virksomheder eller i stat og kommune uden egentlig at være arbejdere, og alle de smaa haandværkere og detailhandlere, som efterhaanden ikke engang i egen indbildning er selvstændige, men nærmest at betragte som udsalgsbestyrere for de store firmaer, udgør den overvejende del af middelstanden.

Men disse mennesker, som i virkeligheden har fælles interesser med arbejderne mod kapitalen, er paa grund af opdragelse, tradition og honnet ambition oftest modstandere af arbejderbevægelsen og meget ofte konservative. Deres organisationer, hvis de har nogen, er ikke solidarisk opbygget som arbejdernes, — de lever i en evig skræk for at miste deres stilling, eller hvis de har sparet sam-

men til deres alderdom at miste de par tusind kroner, det er lykkedes dem at lægge til side af et ofte magert budget. Fordi privatejendommen for middelstandsmanden er et resultat af hårdt slid, fordi han i sin alderdom vilde staa ganske hjælpeløs uden den, bliver hans stilling til socialisering af privatejendommen fjendtlig. Han forstaaer ikke, at i en socialistisk stat, hvor ingen lider nød, og hvor enhver er sikret (ikke paa samme maade som nu med en kummerlig alderdoms-understøttelse, men med en pension, som ikke er meget mindre, end det han har tjent i de bedste aar), i en saadan stat har han alt at vinde og kun sine bekymringer at tabe.

For smaaborgeren maa parcelhuset staa som idealet. — I hans lille individuelle kamp mod samfundet bliver dette hans fæstning, til forsvar for hans børn og en sorgfri alderdom. Han er ikke klar over, at denne fæstning er undermineret af prioriteter, og den dag, det gaar op for ham, at han faktisk kun har byttet husværten med prioritetsjeren, bliver han vild — han bliver et let bytte for nazismen.

Men i de fleste tilfælde lever han uforstyrret i illusionen om at »eje« — »længselen tilbage til jorden« maa altsaa forstaaes dels som en længsel efter et fast punkt i dette farlige samfund, dels som trangen til at arbejde med noget, som han selv kan bestemme over.

Bogholderen i det store firma, som hele dagen er beskæftiget med at indføre i store bøger, hvad de andre har købt og solgt, har ikke den følelse, som arbejderen i en socialistisk stat, at det er hans eget arbejde. Bogholderen trænger til afløb for den smule initiativ, som arbejdet ikke helt har sløvet bort, — derfor vil han grave i haven og bestemme, hvor radiserne skal staa i aar.

At faa middelklassen til at forstaa, at dens egentlige interesse er fælles med arbejderklassen mod den kapital, som udnytter den, enten som løntager, husejer eller prioritetsbestyrer, er et meget vanskeligt arbejde, og det opnaas ikke ved hjælp af den politik, som socialdemokratiet fører. Socialdemokratiets politik gaar nemlig den modsatte vej; man gør ikke smaaborgeren til socialist, man opdrager ham ikke marxistisk, man aktiviserer ham ikke i kampe mod kapitalen, — men man gør arbejderen til smaaborger og opnaar derved nok en slags enhedsfront, men en smaaborgerlig enhedsfront for det bestaaende samfund — ikke imod.

Man tillader en undervisning i skolen, som religiøst og nationalt udklækker smaa individualistiske smaaborgere. Det kan derfor ikke forbydes, at man fra socialdemokratisk side ogsaa har ført en smaaborgerlig politik i boligspørgsmaalet. Og der igennem har man opnaaet at vinde tilhængere blandt middelstanden, men ikke at skaffe arbejderen bedre boliger. Man har gang paa gang hørt socialdemokratiske folketingsmænd og førere staa op og sige, at det egentlige maal maa være at skaffe enhver arbejder sit eget hus. Ved statslaan til parcelbyggeriet har man vist sin interesse for denne boligform. Ved sidste kommunevalg slog socialdemokratiet stærkt paa, hvad kommunen havde gjort for parcelejerne, f. eks.:

»Paa Københavns Kommunes Foranledning blev i 1925 vedtaget en Ændring i Vejloven, hvorved Kommunen blev sat i Stand til at anlægge Veje indenfor Parcellforeningernes Omraade. Betingelsen er, at mindst to Tredjedele af en Forenings Medlemmer — der dog samtidig skal repræsentere to Tredjedele af Ejendomsskylden — er enige i at anmode Kommunen derom. Kommunen lægger Beløbene ud, og de forrentes paa lempelig Maade af Parcelejerne.« (Soc.-Dem. Valgavis.)

Det farlige er imidlertid, at ligesaa sikkert som det smaaborgerlige samfund producerer parcelboliger, ligesaa sikkert er det, at parcelboliger producerer smaaborgere.

Det viser sig med usvigelig sikkerhed, at den arbejder, som bygger parcelbolig, er tabt for arbejderklassens sag (allerede det, at han har interesse af det, gør ham prædestineret) — enten mister han interessen for politik overhovedet, eller ogsaa bliver han pamper af den type, som »mægler i arbejdsstridigheder«.

Ingen har mere skaanselsløst kritiseret parcelbyggeriet end Friedrich Engels i sin mærkelig aktuelle bog »Zur Wohnungsfrage«. Engels polemiserer i denne bog bl. a. med en hr. Emil Sax, som har skrevet en artikel med titlen: Den arbejdende klasses boligforhold og dets reformer, hvori der bl. a. staar: »der er noget ejendommeligt ved den længsel efter grundbesiddelse, som ligger i menneskenaturen, en drift som selv vor tids feberagtigt pulserende materialistiske liv ikke kan svække«. Dertil svarer Engels:

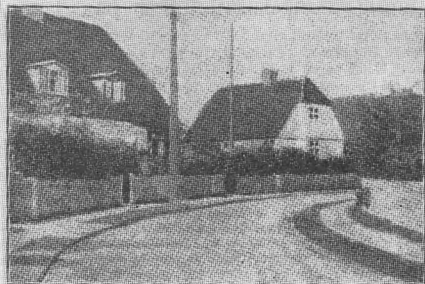
»Hr. Sax synes at forudsætte, at mennesket væsentligt er bonde, ellers vilde han ikke paadutte arbejderne i vore storbyer en længsel efter grundbesiddelse, som ellers ingen har kunnet opdage. For arbejderne i storbyerne er bevægelsesfriheden den første livsbetingelse og grundbesiddelse kan kun blive en lænke for dem. Skaf dem egne hjem, knyt dem igen til jorden og I bryder deres modstandskraft mod fabrikanternes løntrykkeri. Enkelte arbejdere kan maaske købe et lille hus, men ved en alvorligere strejke eller industrikrise vil alle de huse, som tilhører de strejkende arbejdere, kun kunne sælges paa markedet, og altsaa ikke finde nogen køber, eller med andre ord kun kunne afhændes langt under den rigtige pris«.

Arbejderen med det lille parcelhus taber forbindelsen med sin klasse; hans interesse i mange spørgsmaal (ejendomsskatter f. eks.) bliver kapitalistinteresser (uden at han egentlig bliver kapitalist). Han lever sit lille private liv og ønsker kun fred og orden i samfundet — han har opnaaet, hvad han vilde for sin del. Han er blevet saadan, som enhver arbejdsgiver helst vilde have, at alle arbejdere skulde være, derfor viser det sig altid som en god spekulation, naar arbejdsgiveren kan bygge arbejderboliger til fabrikken, og derved skaffe sig endnu en klemme paa arbejderne.

Men arbejderen med parcelhuset er heldigvis kun en undtagelse.

Tilbage til Jorden.

Socialdemokratiet har fremhjulpet Parcelbevægelsen.

Blad hvor Vejen slaar en Bugt — I
(Parti fra Gundersbølse).

Die Adolf-Hitler-Siedlung in Ludwigsfelde

I Danmark

lyder parolen fra socialdemokratiet »tilbage til jorden«. I parcelhavens fred — med lang pibe og en munter børneflokk kan du finde fred for tidens kamp og bekymringer (— din classes kamp og interesser kan du trygt overlade til hovedbestyrelsen).

Hvorfor flytter den arbejdsløse fra istedgade dog ikke herud, hvor vejen slaar en bugt?

— og i Tyskland —

»kun i den nøjeste forbindelse med den tyske jord kan den tyske arbejdende befolkning i længden blive lykkelige«. — (Adolf Hitler.)

I et lille parcelhus til 10–12,000 kr. plus omkostninger og grund vil man komme til at sidde for en husleje af 1000–1200 kr. aarlig — heri medregnet skatter og vedligeholdelse. Dette varierer naturligvis noget efter grundens størrelse og beliggenhed; men i København kan man vanskeligt faa en grund under 3–4000 kr. Med omkostninger og kurstab vil man derfor let komme op paa en samlet anskaffelsessum af 18,000 kr., hvad der giver en husleje af ca. 1200 kr. Men i hele København, Gentofte og Frederiksberg er der kun 548 »arbejdere«, som betaler over 1200 kr. i husleje (deraf en over 4000). Og disse »arbejdere« vil man sikkert ikke finde paa arbejdspladserne men paa fagforeningskontorerne, maaske i ministerierne? Den gennemsnitlige husleje for en københavnsk arbejder er nemlig 498 kr., og for den husleje kan man ihvertfald ikke bo i parcelvilla i København.

Problemet parcelhus indskrænker sig derfor trods statslaan til at blive et middelstandsproblem. Naar socialdemokratiet — og i den sidste tid ogsaa nazisterne i Tyskland — vifter arbejderne om næsen med parolen »tilbage til jorden«, saa er det demagogi i den hensigt at bryde arbejderklassens kampindstilling — til fordel for et ganske utopisk »folkefællesskab«.

ARBEJDERKLASSEN

De hører til arbejderklassen.

De hører til den store del af befolkningen, den, der udgør mere end 65 % af Københavns samlede befolkning, og som har under 3000 kr. i aarlig indtægt*).

De vil maaske gerne have en villa med rustfri staalvask og parketgulve, men visse økonomiske aarsager afholder Dem fra det. De kunde maaske godt tænke Dem at flytte ud i et af kommunens eller boligforeningernes nye huse i udkanten af byen, hvor der er lys og luft, de to største goder for deres børn. Men De betaler 450 kr. for en toværelses lejlighed, der, hvor De nu bor, og vi saa i forrige kapitel, at de nye toværelses lejligheder kostede gennemsnitlig 700 kr. — det er et stort spring — og dertil kommer, at hele leveniveauet i de nye kvarterer er dyrere. Der stilles større krav til konens og børnenes paa-klædning; priserne hos de handlende er dyrere, og man maa regne med en ekstra sum til sporvogne.**)

Hvor bor De da?

Hvis man ikke paa forhaand vidste, at arbejderne bor paa broerne og i den gamle by, vilde huslejestatistikken kunne give et fingerpeg. I side-, mellem- og baghuse paa Østerbro — De kender de trøstesløse gader ved odensegade-

*) Efter kommunalrevisor Georgs bog om Københavns kommune tjener en arbejder i København gennemsnitlig 2620 kr. aarlig, og han betaler efter statistikken gennemsnitlig for en toværelses lejlighed 450 kr. og for en treværelses 614 kr. aarlig i husleje.

**) Stadsingeniør Åhren i Gøteborg har fornylig foretaget en meget interessant undersøgelse i de overbefolkede lejligheder i Gøteborg. Han kommer til det overraskende resultat, at, kun en femtedel af de mennesker, som bor i de overbefolkede boliger, gør dette af egentlig nød. 72,2% af beboerne havde en samlet aarsindtægt for hele familien af over 3000 kr. Det synes som om dette helt kuldaster vor teori, om at boligproblemet er et socialt onde, ihvertfald i Gøteborg. Men ser vi nærmere paa sagen, viser det sig, at disse familier med den samlede store indtægt omtrent udelukkende bestaar af familier med mange voksne børn. Som et særlig grelt eksempel nævnes en familie paa 5 voksne, som tilsammen har den svimlende aarsindtægt af 7000 kr. og dog bor sammen alle i én lejlighed. Men regner man ud, at den enkeltes aarsindtægt er 1400 kr., forstaar man bedre at for den sum kan et voksent menneske ikke faa meget tilovers ud over det nødtørftigste til mad, klæder og husleje. Åhren drager den mærkelige slutning af statistikken at „store dele af overbefolkningen i Gøteborg ikke er et resultat af økonomisk nød, men staar i forbindelse med, fra sociale synspunkter utilfredsstillende bolig, hjem og familievaner“.

Mon nye, smukke boliger til en betydelig højere leje vilde friste disse mennesker med den svimlende aarsindtægt: 1400 kr. og mulig udsigt til arbejdsløshedsperioder til at aflægge den daarlige »vane« at bo i overbefolkede lejligheder, mon man kan lokke dem til at benytte det lille overskud ikke til cigaretter eller en biograftur men til at spare sammen til en ny kommunal bolig? Jeg tror det ikke.

kvarteret — koster en toværelses lejlighed 446 kr., altsaa gennemsnitlig hvad en arbejder betaler. Paa Vesterbro koster en toværelses lejlighed 447 kr. og i det gamle København gennemsnitlig 441 kr. — som man ser en leje, der er mere overkommelig for en arbejder, end de 700 kr., som en ny toværelses lejlighed koster. Paa Kristianshavn koster en toværelses lejlighed 370 kr. og i byen indenfor søerne 371 kr. — hvad det til gengæld er for boliger, skal vi senere komme tilbage til.

Man er efterhaanden fra visse sider kommet saa vidt i forherligelse af, »hver herligt vidt vi har bragt det«, saa man overser kendsgerninger som følgende:

DER ER 66181 ARBEJDERFAMILIER I KØBENHAVN

Af disse bor 15,600 familier — ialt 90,000 mennesker — eller hele Aarhus' indbyggertal — en ikke ringe del af Københavns befolkning i overbefolkede lejligheder, og vel at mærke er tallet ikke gaaet nævneværdigt ned i den sidste menneskealder:

i 1901 var der	108,241	mennesker i overbefolkede lejligheder i København
1911 » »	94,249	» » » » » » » »
1916 » »	96,768	» » » » » » » »
1921 » »	119,221	» » » » » » » »
1925 » »	109,891	» » » » » » » »
1930 » »	90,801	» » » » » » » »

dette sidste tal er dog efter statistisk departement 101,982. Dette udgør 15,2 % af befolkningen. I 1910 var det kun 10,2 %, men under krigen var tallet helt oppe paa 22,1 %.

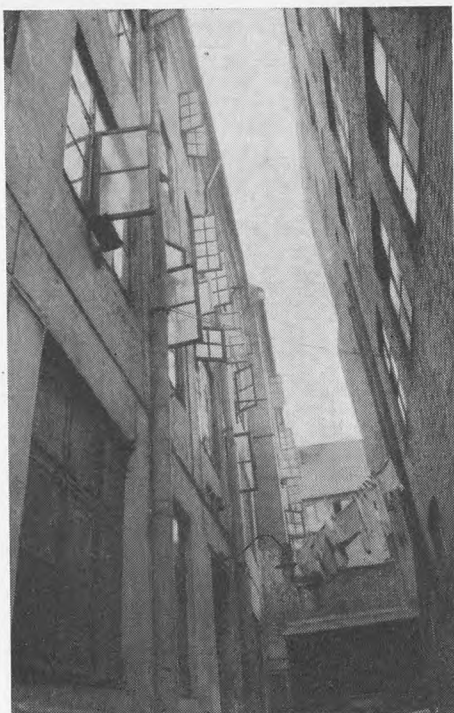
Hvad denne overbefolkning vil sige i praksis, fremgaar bedst af nogle eksempler fra boligtilsynets beretninger.

F. eks. dette:

I baghuset til en ejendom paa Nørrebro boede i stueetagen i en etværelses lejlighed en familie bestaaende af mand, kone og 3 børn. Lejligheden var paa grund af naboejendommens nære beliggenhed meget mørk, luften var yderst daarlig, idet gaardlatrinen og skarnkasser var anbragt i umiddelbar nærhed af vinduet. Det samlede rumfang var 27 m³ (altsaa kun 5,5 m³ pro persona). Da konen ventede endnu et barn, og 2 af børnene var sygelige og ikke kunde komme sig under disse daarlige boligforhold, blev der skaffet familien plads i kommunens ejendomme. Lejligheden maa herefter kun udlejes til enlige folk!

Eller dette:

I et baghus i en sidegade paa Nørrebro boede en familie paa 7 medlemmer i en lejlighed, der bestod af et lille værelse og et køkken. Lejligheden var meget mørk, da beliggenheden lukkede lyset ude, og meget fugtig som følge af den usædvanlig store overbefolkning i forbindelse med de daarlige betingelser for udluftning.

Mellemhuse paa Vesterbro.

(49,336 mennesker i København bor i side-, mellem- og baghuse).

— Er det for at gøre vorherres himmel mere attraaværdig, at husejerne har sørget for, at der er saa lidt af den?

Eller dette:

Paa Vesterbro boede i en toværelses lejlighed en familie paa 11 personer. Lejligheden var i en meget daarlig forfatning, og forholdene var fortvivlede, navnlig naar der om aftenen skulde skaffes soveplads til samtlige familiemedlemmer, af hvilke der var flere halv-voksne af begge køn. Da nogle af de mindrearige var til observation for tuberkulose, maatte en saadan sammenstuvning anses for at være særdeles farlig for familiens helbred.

Eller endnu værre:

I en gammel ejendom i rosenborgkvarteret (vel et af de allerdaarligste kvarterer i byen) var en familie paa mand, kone og 2 smaa børn installeret i et rum under trappen. Der fandtes hverken køkken, vand eller afløb. Der var end ikke noget ildsted. Rumfanget var 18 m^3 , mens sundhedsvedtægten til 4 personer forlanger 48 m^3 . Det ene af børnene var meget svageligt og havde tilbragt størstedelen af sit liv paa hospital og sanatorium, det andet kunde heller ikke trives i det beskrevne rum. (Tænk!)

Og tilslut dette:

En toværelses lejlighed paa Vesterbro blev beboet af en enke med 3 døtre, en svigersøn samt 4 børnebørn. Den ene af døtrene

var aandssvag og angrebet af tuberkulose, og det blev af tuberkulosestationen meget stærkt paatalt, at patienten, som havde været paa sanatorium, ikke kunde faa sit eget soveværelse. I saa fald maatte nemlig de øvrige 8 personer alle sove i det andet værelse, hvilket var udelukket paa grund af pladsmangel. Der fandtes her ingen tekniske mangler og ingen overbefolkning af den samlede lejlighed ifølge sundhedsvedtægten.

I den samme beretning nævnes særligt gravende eksempler paa overbefolkning:

augustagade	3,75 m ³ pro persona
istedgade	5,9 » » »
borgergade	4 » » »
gormsgade	5,75 » » »
dr. tværgade	6 » » »
sct. pederstræde	6,5 » » »
prins jørgensgade	7 » » »

for mange siger disse tal ikke meget; men hvis man tænker sig, at etagehøjden er lidt over 2 m (mere er den sjældent i disse gamle ejendomme, skønt lovens grænse er 2,5 m), saa vil det sige, at i de daarligste tilfælde bliver der kun 1,6 m² til hver person. Altsaa ikke engang saa meget, at der kan staa en seng.

I en almindelig celle i Vestre fængsel — en normal enecelle — er der 8,8 m² gulvareal og 3,20 m højde, dvs. over 28 m³ til en enkelt mand. Hvor overdaadigt har straffefangen det ikke i sammenligning med proletariatet!

Nu maa man ikke tro, at disse elendige lejligheder, der oftest ligger i gamle ejendomme, som forlængst er amortiseret, og hvis vedligeholdelse i de fleste tilfælde ikke koster mange kroner om aaret, fordi de simpelthen faar lov til at staa og forfalde, — at disse lejligheder er saa billige, at man af den grund ikke kan forlange nogetsomhelst i retning af lys og luft og tekniske bekvemmeligheder i dem. Det er saa langt fra tilfældet.

Det ser man tydeligt af nedenstaaende tabel over lejligheder, som er anmeldt til boligtilsynet — altsaa de allerdaarligste i hele byen, dem, som i de fleste tilfælde ligger under den sundhedsvedtægtsmæssige meget lave grænse, — prisen for disse boliger var i aarlig leje:

	Antal undersøgte boliger	gennemsnitlig pris	
		pr. m ³	pr. m ²
1 værelse med køkken	219	kr. 6,90	15,90
2 » » »	2782	» 6,40	14,00
3 » » »	2221	» 5,95	13,00

(kvadratmeterprisen er udregnet efter en højde af 2,2 m).

Til sammenligning skal anføres, at den almindelige leje i moderne lejligheder med styrtebad, centralvarme, varmt vand, køkken med faste skabe etc. for toværelses lejligheder ligger mellem 12 og 13 kr. pr. m². For de dyreste lejligheder ude ved strandvejen, med frigidaire og staaivask og udsigt til øresund, ligger den aarlige leje paa ca. 16 kr. pr. m², altsaa omtrent det samme som de undersøgte etværelses lejligheder.

»Hvorfor i alverden flytter disse mennesker da ikke ud paa strandvejen?« spørger De.

Fordi lejlighederne ganske vist er dyre i forhold til, hvad der ydes — der er en høj kvadratmeterpris — men til gengæld er der heller ikke mange kvadratmeter. Den almindelige størrelse for en saadan lejlighed er ca. 20 m²; der er nemlig ingen forstue, man gaar lige ind fra trappen, og køkkenet er kun en krog. Ude paa gangen findes der en fælles udlagsvask, det er hele køkkenudstyret — og den er ikke af rustfrit staal, det garanterer jeg for.

20 m² à 14 kr. giver en maanedlig husleje paa ca. 23,30 kr. — og til den pris faas ingen lejligheder ved strandvejen.

Vi vil i det følgende se lidt nærmere paa Københavns arbejderkvarterer.

5

DEN GAMLE BY

Særlig daarlige er forholdene naturligvis i den gamle by. Værst er borgergade-, adalgade-, holmsgade- og rosenborg-kvarteret (Københavns ghetto) og maaske allerværst Christianshavn.

De fleste københavnere kender disse gamle ejendomme med de smaa gaardspladser, ofte ikke større end en spisestue, de smalle udhulede trapper, retiraderne i gaarden, som om sommeren sender deres stank op til vinduerne.

Der er oftest 4 lejligheder — hyppigt 6 — paa hver trappe, og i tilfælde af ildebrand kan brandvæsenet ikke udrette stort, de gamle bindingsværksvægge brænder hurtigt, og sprøjterne kan ikke komme ind gennem de smalle porte. Lejlighederne er ogsaa paa mange andre maader i strid med byggelovens bestemmelser. Der er for lidt lys grundet paa for tæt bebyggelse, værelserne har for lille et areal, der er ikke den foreskrevne adgang til trappe osv.

Lejlighederne bestaar i almindelighed af et eller to værelser og et lille (ulovligt lille) køkken. Dette køkken ligger desuden meget ofte bag værelset med indirekte belysning og er derfor altid i halvmørke.

Fugtighed og raaddenskab hører her til det almindelige. Væggedyr og rotter er sikre gæster i disse gamle ejendomme. Ofte staar beboerne næsten hjælpeløse overfor rotternes nærgaaenhed. Jeg har truffet tilfælde, hvor beboerne maatte hænge alt spiseligt op under loftet, for at beskytte det mod rotterne.

Om adalgade-borgergade-kvarteret udtalte afdøde stadslæge Chrom for et par aar siden i et interview til »Politiken« følgende:

Idylliske tilstande i den gamle by. 1 m fra gesims til gesims — uhindret indblik i naboens privatliv — til gengæld smaat med lys og luft.

Udsigten er ikke stor — men til gengæld ikke uinteressant. — Omkring retiraderne og skarnkasserne udfolder der sig et rigt dyreliv.

»Jeg vil ikke lægge skjul paa, at det er et meget usundt kvarter,« sagde stadslægen, da vi igaar talte med ham om misèren («Politiken» opdager af og til denne »misère« i agurketiden, naar det kniber med stoffet — eller op under jul, naar abonnenterne er i det sentimentale hjørne). »Lejlighederne er mørke og fugtige; man kan vist ganske roligt sige, at de ikke under nogen synsvinkel opfylder de betingelser, der maa stilles til boliger for mennesker.

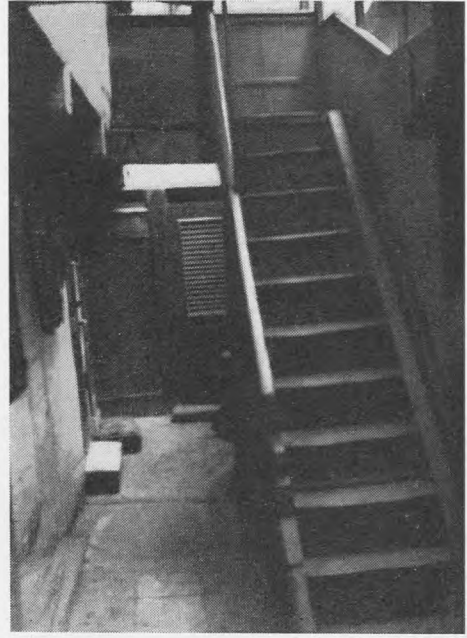
Den lange bolignødsperiode efter krigen har imidlertid bevirket, at vi stadig har maattet se gennem fingre med kvarteret. Saalænge det var muligt, overholdt vi loven, nu har vi indskrænket os til kun at gribe ind, hvor det drejer sig om familier med mange børn. Vi kan ganske simpelt ikke affolke kvarteret, hvad vi har gjort os den største umage for.

Man maa huske, at det drejer sig om fattige mennesker, som ikke kan betale den husleje, der forlanges i nyopførte huse.

Forlanger vi, at de skal flytte, kommer konen og børnene paa sundholm, hvor der i forvejen er daarlig plads; og den sammenstuvning, der ikke kan undgaas, virker i reglen baade aandeligt og legemligt nedbrydende — ikke mindst paa børnene. (Og den slavetugt, som gen-

Børnenes vejledning i seksuelle spørgsmål — skal man begynde tidlig med, hvis man vil fortælle dem noget, de ikke allerede ved. I portene og retiraderne faar de den første anskuelsesundervisning.

Typisk trappeopgang fra den gamle by. Trappen er saa smal, saa to mennesker daarligt kan passere hinanden. Paa reposen er der oftest den eneste vask fælles for fire familier. — Nem og bekvem adgang til de stinkende retirader i baggrunden.

nemføres paa sundholm — kunde han have tilføjet — der i den sidste tid har ført til ikke saa faa selvmord.)

Men langt værre er det, at vi ikke har et eneste sted at anbringe manden. Han maa klare sig, som han bedst kan, og vi har talrige eksempler paa, at adskillelsen har bevirket, at familien er gaaet til grunde. Ægtemanden driver rundt paa gaderne, hutler sig igennem, tigger, kommer i daarligt selskab — tilslut forsvinder han i samfundets dyb.»

I lignende vendinger skildres forholdene ogsaa af kommunelæge Arenholt, som har sin praksis i kvarteret — han ender med at sige: »Det er en skamplet paa en by med et demokratisk styre.«

»Politiken«s reporter giver følgende skildring af adalgade 78, da et af nabo-husene simpelthen var brudt sammen, efter at beboerne i sidste øjeblik havde rømmet ejendommen: »Gaarden her er kun faa kvadratmeter stor, lys kommer der aldrig. Paa trapperne i den faldefærdige bygning kan to personer kun med største vanskelighed passere hinanden, og den øverste afsats bærer mær-

ker af tunge hæle. Trappen er simpelthen pilraadden! Forhusets bindingsværk hænger ikke sammen, og i hele huset findes ikke en dør eller et vindue med lige linier. Huset er imidlertid overfyldt, og vicevæerten fortalte, at lejerne aldrig, aldrig gør vrøvl.

»Hvor skal de flytte hen, de mennesker?« sagde den gamle viceværtinde, »der findes jo ikke ledige lejligheder, som smaa folk kan betale. Her i huset bor de for 18–20 kr.; de dyreste lejligheder med flere værelser i forhuset koster ca. 40 kr. Saa billigt kan folk ikke bo andre steder.«

Og »Politiken« tilføjer: »Hele misèren stammer naturligvis fra manglen paa disponible lejligheder, hvortil man kan henvise beboerne af det faldefærdige kvarter!«

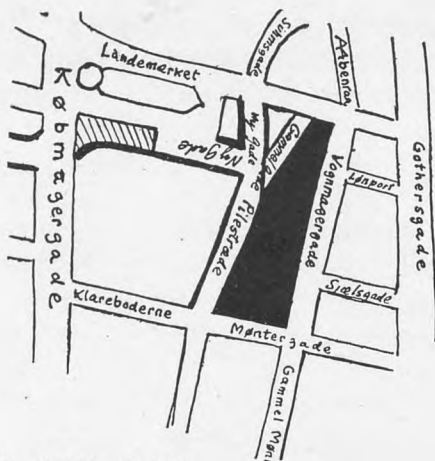
Nej! Der er ikke mangel paa disponible lejligheder – for tiden ca. 2000 i København – men der er mangel paa evne til at betale disse lejligheder, og hele »misèren« stikker adskilligt dybere – i det økonomiske system, hvor husejerne skovler penge ind, mens en arbejder eller arbejdsløs maa nøjes med at bo i den slags faldefærdige rønner.

SANERING AF DE GAMLE BYDELE

6

Saneringen af de gamle, daarlige bydele har der været talt om i mere end en menneskealder. I 1918 blev der afholdt en stor arkitektkonkurrence om bebyggelse af kvarteret mellem borgergade og adelgade, som straks skulde nedrives. Senere har vi fra tid til anden hørt om nedrivninger af rosenborgkvarteret, og om forskellige brede gader, der skulde brydes igennem. Og i 1933 forlød det igen, at nu skulde borgergadekvarteret nedbrydes. Det kom saa vidt, at kommunen sendte et andragende til staten om laan til gennemførelse af denne sanering. – Rotterederne ligger der endnu.

Under høje hurraraab blev nedrivningen af holmsgadekvarteret proklameret. Man vil gennembryde en ny hovedfærdselsaare fra Amager til Østerbro via chr. d. IX's gade. (En temmelig besværlig omvej, som i modsætning til forbindelsen gennem bredgade, der paa hele strækningen fra børsbroen til østbanegaarden kun har fire direkte gadekryds, faar ikke mindre end 20 gadekryds og føres tværs igennem det mest trafikerede centrum af byen og tværs over byens hovedgade, østergade. – Altsaa er stik imod al moderne byplanlægning, som netop gaar ud paa at føre hovedfærdselsaarerne udenom centrum, med saa faa kryds som muligt. For automobiltrafikken spiller det ingen rolle med en kilometer mere eller mindre, men et trafik hjørne med stopsignal er en kedelig ting.) Gennembrydningen af bremerholm var et led i denne daarlige plan, men foranledningen var ikke bekymring for de stakkels beboere i det gamle holmsgadekvarter, som alle aviser pludselig fik en saa enorm interesse for, men ganske simpelt den, at et af byens store varehuse for enhver pris maatte have udstillingsvinduer og indgang fra østergade, hvis ikke andre

(Efter Socialdemokraten).

Reguleringsplan for den indre by (vognmagergadekvarteret). Læg mærke til den skæve krydsning over købmagergade — og den nye »færdselsaare« fra rundetaarn til Egmont Petersens nye bygning.

bedre beliggende varehuse i løbet af kort tid skulde konkurrere det ud. Der blev fra vedkommende varehus betalt en ikke ringe sum for den regulering. Vi har i og for sig ikke noget imod, at kommunen gør forretninger og lader de store grosserer betale — det skal kun ikke fremstilles som en sanering af interesse for beboerne. Lad det sociale hykleri falde og tilstaa, at Hedeboel maaske er en dygtig købmand — andet er der ikke tale om.

En lignende komedie udfoldede sig for nogle aar siden ved den ovenfor omtalte paatænkte nedrivning af vognmagergadekvarteret. Ogsaa den gang var virkeligheden den, at et stort kapitalistisk firma, som maatte udvide, vilde købe de omtalte huse. Det var firmaet Egmont H. Petersen, som vilde udvide sin velsignelsesrige virksomhed ved udgivelsen af »Hjemmet« i større og nye lokaler. Ogsaa dengang blev nedrivningen motiveret med nye gadeudvidelser, og man konstruerede den vel nok mærkeligste store forbindelsesaare, som er set i nogen by. Den skulde gaa fra en udvidet skindergade, krydse købmagergade, smygge sig forbi rundetaarn og derfra over til pilestræde, hvor den med et brag stoppede op lige midt foran det nye projekterede kæmpe-trykkeri. Ogsaa her var motiveringen naturligvis ikke grundspekulation og simple grossererinteresser — hvor kan man dog tro noget saadant om kommunen — nej — i den officielle meddelelse hedder det: — — »Kommunen tog den opgave op at søge de usunde og uheldigt bebyggede kvarterer i den indre by ombygget og samtidigt tilvejebringe forbedrede færdselslinier gennem disse kvarterer.«

Vi behøver blot at minde om saneringen paa Christianshavn, hvor kommunen byggede det meget omtalte lagkagehus, mens Københavns ideelle almindelige boligselskab købte de fedeste grunde langs den nye torvegade for at spekulere i dem. Mon man fra kommunens side havde tænkt sig, at beboerne i de nedrevne rønner skulde flytte over i de seksværelses lejligheder i lagkagehuset — sikkert ikke! Men hvad gjorde man da for beboerne i de huse, som blev revet ned? Kom de paa sundholm eller bidrog de til yderligere overbefolkning paa det øvrige Christianshavn?

Hulhederne i disse saneringsmanøvrer kom imidlertid allertydeligst frem ved den sidst foreslaaede nedrivning af borgergade – adelgade-kvarteret. I den skrivelse, som Hedebo foreslog fremsendt til ministeriet med anmodning om laan, motiverer han saneringen med — at nedrivningen af disse gamle ejendomme vil støtte boligmarkedet.

Med andre ord, for at bidrage til at holde huslejen oppe, skal kvarterets beboere jages væk fra disse elendige boliger, som er de eneste, de har raad til at betale. Disse storbyens allerfattigste lejere skal kastes ud paa lejermarkedet for at støtte huslejeniveauet, for at holde profitten oppe for de herrer husere. Man destruerer boligerne, for at holde prisen oppe! — Efter de bedste kapitalistiske mønstre!

Danmarks kommunistiske parti fremsatte dengang i borgerrepræsentationen et forslag om, at alle beboerne i kvarteret blev anvist boliger af kommunen i et nyt og luftigere kvarter — til den samme pris, som de havde betalt i de gamle boliger, og forslaget gik videre ud paa, at alle de smaahandlende i kvarteret og smaahaandværkerne, som ved saneringen mistede deres klientel, fik en tilsvarende erstatning. Forslaget blev afvist af enhedsfronten fra pastor Bindslev til H. P. Sørensen. Intet — absolut intet — har man tænkt sig at gøre for beboerne. Af stadslægens beretning ovenfor vil man se, hvad det vil føre til. Saaledes »klarer« man i et kapitalistisk samfund de sociale mangler. Om dette udtaler Engels i »Zur Wohnungsfrage«: (efter at have omtalt anlægget af de nye store boulevarder i Paris af baron Haussmann, som han mener er planlagt for at vanskeliggøre barrikadekrigen — det var lige efter den franske kommune i 1871 — fortsætter han):

»Jeg forstaar ved »Haussmann« den praksis, som er blevet almindelig, at man lægger brecher gennem arbejderkvartererne, navnlig i de centrale dele af vore storbyer, enten nu dette er foranlediget af hensyn til den offentlige sundhed eller forskønnelse eller af efterspørgselen efter store centralt beliggende forretningslokaler eller af færdselshensyn som jernbaneanlæg, gader osv.

Resultatet er overalt det samme, selvom anledningen er forskellig nok: De mest skandaløse smug og stræder forsvinder under stor selvforherligelse af bourgeoisiet over dette uhyre resultat — — men de opstaar bare igen straks efter og ofte i det nærmeste naboskab.«

I København er realiteten den, at beboerne fra bremerholm yderligere har bidraget til overbefolkningen i de andre slumkvarterer.

At dette borgerskab ledes af et socialdemokratisk kommunalstyre, ændrer ikke det ringeste i realiteterne.

BROERNE

Mens der dog, naar solen skinner, kan komme et glimt af idyl over de gamle, kun 2 og 3 etages huse i den indre by — jeg har endog truffet gamle mennesker i adelgadekvarteret, som har boet der hele deres liv, og som nødig vil flytte derfra — saa er bebyggelsen paa Vester-, Nørre- og Østerbro kynisk uden antydning af smil. Kun i visse byer i Tyskland har jeg truffet noget tilsvarende i uhygge. Kaserne ved siden af kaserne — 5—6 etager — 2—3 baggaarde, hvor den ene skygger for den anden. Smalle gader, dybe gaardsrum, hvor luften selv i vort blæsende klima bliver staaende kvalm og osende. 17—18 m høje brandgavle lige ud for beboede vinduer, daarlig vedligeholdelse — snavs — lugt.

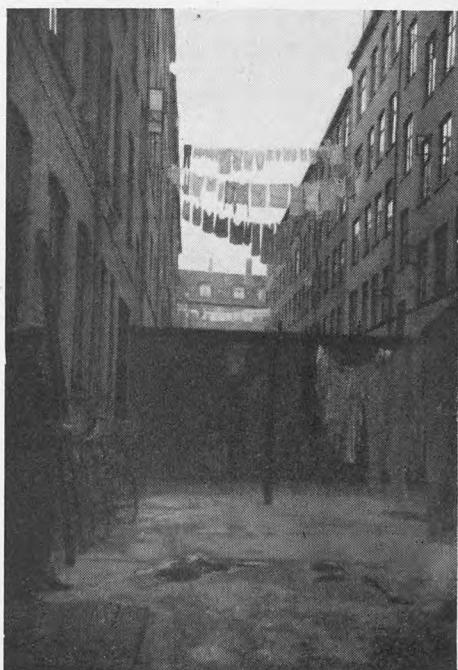
Særlig slemme kvarterer findes i rysegade — fredensgade (hvor luften dog er nogenlunde, fordi man har søerne paa den ene side og fælleden paa den anden), hele kvarteret mellem peblingsøen og assistens kirkegaard, navnlig gader som stengade, slotsgade, korsgade og prins jørgensgade. (Hvor virker de underligt parodiske disse fine gadenavne: »slotsgade«!) Og kvartererne mellem vesterbrogade og sønder boulevard — halmtorvet. Navnlig gader som absalonsgade og eskildsgade, som har den største overbefolkning i København.

Disse kaserner blev opført af entreprenante muremestre, udelukkende paa spekulation, dengang byen voksede saa stærkt, efter at voldene var faldet. Grundene er udnyttet til lovens maximum (for en hjørnegrund $\frac{4}{5}$ af grunden), der er baade i højde og bredde presset saa mange lejligheder ind, som der kunde være, og kvartererne staar som et monument over, ikke alene en uforvarlig bygge lov, men over et kapitalistisk samfund i al dets raaeste udskjelse. Ogsaa her er huslejen pr. m² høj, 13—14 kr., men ikke slet saa høj som i den gamle by, fordi lejlighederne er noget større i areal.

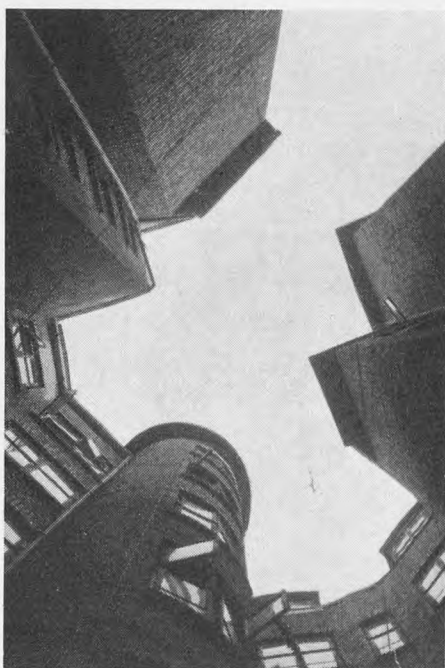
Lejlighederne ligger almindeligvis som de toværelses lejligheder, der endnu er gængse, med et værelse ved siden af trappen og soveværelse og køkken til gaarden — nogensomhelst orientering mod verdenshjørnerne er der naturligvis ikke taget hensyn til — stuerne skal vende mod gaden, selvom denne ligger mod nord. En særlig kynisk form, som vi finder i fredensgade, i prins jørgensgade, absalonsgade og nogle andre steder, er sidehuset med midterkorridor. For at udnytte grunden til det yderste har man lagt en lang smal bælgmørk korridor ned gennem sidehuset, og ud til siderne fra denne korridor ligger lejlighederne paa et og to værelser uden nogensomhelst entré og med udslagsvask ude paa gangen, alle vinduer i sidehuset kommer derved til at vende ud til nabogavlene.

Der bor i København *49,336 mennesker i side-, mellem- og baghuse*. En hel lille by, større end Aalborg, bor i disse usunde boliger, hvor der kun er udsigt til en nabogavl, og »frisk« luft fra et skummelt gaardrum.

Der er over 2000 beboede kælderlejligheder i København, skønt dette

»Der er bygget et læbælte omkring ethvert dansk hjem.« — (Hans Nielsen, soc.-dem. folketingsmand.)

Byggeloven har mange krinkelkroge — og de afspejler sig her i denne silhouet; men i bunden af denne brønd bor der ogsaa mennesker.

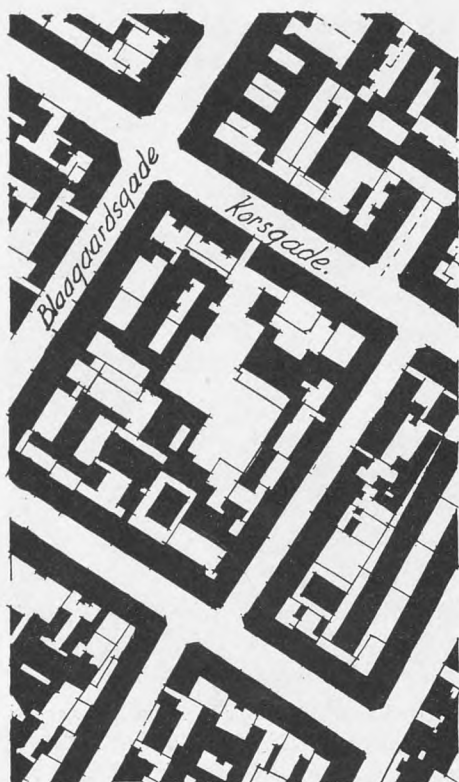
er forbudt i byggeloven. Disse kælderlejligheder findes ogsaa fortrinsvis paa broerne.

Der er desuden over 3000 s a m b o e n d e familier i København*). Et forhold der tydeligt viser, at der er mangel, ikke paa boliger, men paa lejligheder, som den arbejdende befolkning kan betale. Ved at bygge boliger, der er for dyre for arbejderne, opnaar man kun, at disse enten slet ikke bliver benyttet af arbejdere, men af middelstanden (se foregaaende kapitel) eller at to arbejderfamilier deler lejlighed, og det var vel ikke det, som var meningen.

Hvad denne overbefolkning, med logerende familier, betyder for sundheden er saa indlysende, at man næppe behøver at paapege det. Enhver læge vil bekræfte det.

En virkelig gennemført undersøgelse af beboelsesforholdenes indvirkning paa sundheden findes saa vidt vides ikke paa noget sprog. Aarsagen er sandsynligvis den, at en konstatering af, at de daarlige boligforhold var direkte aarsag til mange sygdomme, jo ikke vilde føre videnskaben videre; selv den dygtigste læge vilde ikke kunne fjerne de sygdomsaarsager. Og det nu-

*) I dette tal er kun medregnet logerende familier, ikke familier, der f. eks. deler køkken, heller ikke hjemmeboende børn, der er gift, eller hvor kæresten bor hos svigerforældrene. Hvis disse tilfælde blev regnet med, vilde man naa et ganske andet højt tal.

Bebyggelse paa Nørrebro. — Grundene er udnyttet til den yderste lovlige grænse, og langt, langt ud over den sundhedsmæssige — og moralske.

værende samfund er derfor heller ikke interesseret i at gennemføre en undersøgelse, som kun kan føre til et resultat, nemlig en kritik af det bestaaende samfundssystem.

For enkeltpersoner er en saadan undersøgelse umulig at gennemføre. Utilfredsstillende boligforhold er som oftest forbundet med slette økonomiske forhold og deraf følgende daarlig ernæring. Den meste sygelighed i daarlige boliger kan altsaa skyldes forskellige aarsager, og kun ved gennem aar at følge forholdene i et meget stort antal lejligheder af forskellig art, kan boligens specielle betydning for sundheden fastslaaes.

Det samme gælder naturligvis ogsaa alkoholisme og prostitution. Der er en vekselvirkning tilstede, daarlige hjem skaber alkoholister og prostituerede — paa den anden side vil sikkert alkoholisterne og de prostituerede netop søge de daarligste lejligheder. Det ene forhold forstærker det andet — men aarsagen til dem begge ligger andetsteds — nemlig i de økonomiske forhold.

Lysets og luftens betydning for en af vore mest udbredte sygdomme, tuberkulosen er anerkendt af alle læger. En statistik fra Berlin viser da ogsaa, at 40,6 % af de tuberkuløse, der døde i et aar, boede i etværelses lejligheder, og 41,7 % i tolværelses. Det kan heraf slutes, at af samtlige, der døde af tuberkulose i Berlin, boede kun 20—25 % under forhold, der var forsvarlige for deres sygdom.

For børnenes vedkommende har den frygtede engelske syge ligeledes vist sin afhængighed af manglende lys. Det er en udpræget underklassesygdom — i hvert fald i Europa. I Indien derimod, hvor underklassens børn lever deres liv under fri himmel, er det overklassens afkom, der holdes indelukket i de mørke skyggefulde huse, som faar sygdommen.

Fugtighed og kulde er aarsag til hyppige forkølelser og dermed nedsat modstandskraft overfor ikke alene tuberkulose, men nyrebetændelse, gigtlidelser og de fleste infektionssygdomme. En nedsat modstandsevne overfor disse sygdomme har sin særlig store betydning i overbefolkede boliger, hvor smittefaren ved fælles sengested og daarlig luft er mange gange øget, baade overfor kroniske infektionssygdomme, som tuberkulose, og under epidemier af f. eks. influenza og børnesygdomme, som mæslinger, skarlagensfeber, difteritis og børnediarrhoe. At lejlighedernes overbefolkning tillige øger udbredelsen af kønssygdomme og seksualforbrydelser, er mange gange anerkendt af autoriteterne.

Men hvad der maaske er det allerværste ved de daarlige lejligheder er, at hele ungdommens seksuelle udvikling paa et meget tidligt trin kommer ind i et forkert spor.

I en etværelses lejlighed, hvor hele familien sover i samme værelse, vil det ikke kunne undgaas, at børnene kommer til at overvære samlejet mellem forældrene og ofte under former, som for dem maa forekomme som vold, og som derfor i mange tilfælde efterlader sig komplekser i barnets sind, som kan blive katastrofale for dets senere sunde seksuelle udvikling. Det er betegnende for den herskende hykleriske moral paa dette omraade, at en artikel af den østrigske videnskabsmand dr. Wilhelm Reich om dette spørgsmaal i »Plan« blev kendt utugtig, og redaktøren — forfatteren af denne bog — blev idømt 20 dages hæfte. — Samtidig med, at der ikke er nogen, der forarges over, at det omtalte forhold overhovedet finder sted.

»Ungdommens kærlighed er et lokalespørgsmaal«, stod der i sin tid i Kritisk Revy — meningen var, at ungdommens hele seksuelle udvikling — de unges berettigede seksuelle tilfredsstillelse — ikke kan løses under de nuværende boligforhold.

Læs bare denne lille beretning fra boligtilsynet:

»I et ganske almindeligt pulterkammer med uhøvlede bræddevægge og tremmedør havde et ungt par indlogeret sig. De var ikke gift, (fy dog!) men da manden var arbejdsløs, og den unge pige alene maatte tjene til deres underhold, kunde de ikke betale nogen større husleje. Det blev oplyst, at pigens forældre var uvidende om hendes tilholdssted. Da benyttelsen af pulterkammeret til natophold var ulovligt og derfor blev forbudt, flyttede pigen paa ny hjem til forældrene.«

Mere staar der ikke. — Jeg overlader til en af vore digtere at omsætte historien paa vers.

Mindre poetisk er historien om enken med de tre døtre og 4 børnebørn samt en svigersøn i en toværelses lejlighed paa nørrebro, som blev omtalt paa side 22. Hvor skal den stakkels svigersøn gaa hen, naar han ønsker at komme lidt nærmere i kontakt med sin kone? De 4 børnebørn kan næppe faa nogen rigtig opdragelse i den redelighed.

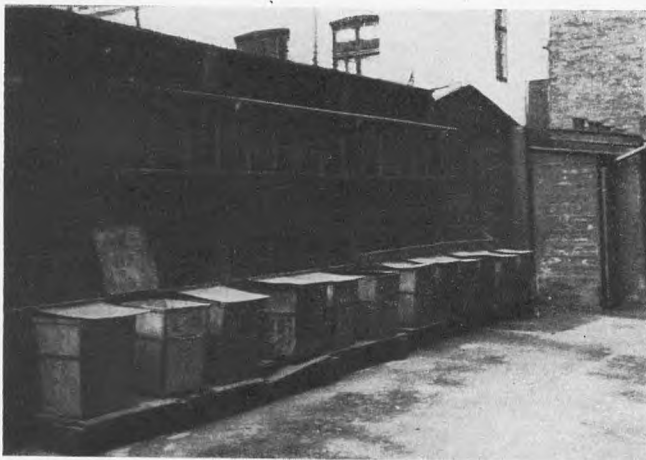
Børnene. Ja, det er et kapitel for sig. Endnu en generation vokser op under et økonomisk system, som tillader, at de bliver legemligt svækkede, seksuelt forkvalede og psykisk modstandsløse.

Skal det blive den sidste generation?

Københavns børnetilsyn, som fører tilsyn med børn født udenfor ægteskab, fraskilte, fraseparerede kvinder med børn kan fortælle om, hvordan de spæde børn har det.

Sengestederne, hvis børnene overhovedet har eget sengested, er oftest barnevogne, kommodeskuffer, kufferter (med laag, som hvert øjeblik kan falde ned og dræbe den lille – staar der i beretningen), dukkevogne og zinkbaljer. Af de undersøgte lejligheder var 13 % mørke, fugtige eller kolde, andre 13 % havde andre mangler, der gjorde dem uskikerede til ophold for spæde børn, kun 74 % kunde betegnes som jævnt gode. I 9 beboelser med kun èt værelse var rummet beboet af mere end 6 personer. I 17 tilfælde boede 6 personer i et enkelt værelse, som regel et ægtepar med voksen datter, som ogsaa havde sine børn hos sig. (Og dog forlanger de 173,000 »rene kvinder«, at arbejderklassens døtre skal føde børn – og skal straffes for fosterdrab, hvis de søger at undgaa det!!)

Med stolthed beretter børnetilsynet, at dødeligheden er glædeligt lille – den er kun 5 %. Kun hvert tyvende barn kan ikke klare de daarlige omstændigheder og bukker under allerede som smaa.

»Børnenes paradis«.

»Lysthus«-huse — menneskeboliger. København 1935.

KOLONIHAVEHUSENE

8

I København bor der efter statistiken 7433 personer i sommer-lysthus og barakker.

Tallet er imidlertid sikkert sat alt for lavt. Jeg har talt med forskellige lysthusbeboere, som oplyser, at kun en brøkdel af de beboere, som hele året bor i kolonihaverne, har opgivet dette som deres opholdssted til folkeregisteret. Som bekendt er det ikke tilladt at bo i et saadant lysthus, hvis der ikke er reglementeret kloak, og huset iøvrigt strider mod byggelovens bestemmelser.

Det gør imidlertid de fleste — næsten alle lysthuse i kolonihaverne. Derfor finder beboerne en eller anden dækadresse, melder sig til hos nogle bekendte eller søger paa anden maade at skjule deres egentlige bosted. Om sommeren

bor der ikke 7000, men sikkert over 40,000 københavnere i Københavns 16,000 kolonihaver.

Man har villet gøre denne kolonihavebeboelse til en idyl — og det kan ogsaa se saadan ud, hvis man en sommeraften, naar træerne staar grønne, grøntsagerne bugner og blomsterne straalere med alle sommerens farver, aflægger et besøg i denne maleriske, primitive haveby. Husene, som tydeligt er hjemmelavede, ofte af en ford-kasse, er udstyret med alt, hvad hjertet kan begære af fantasi. Udskæringer, farver i de mest straalende sammensætninger. Oprindeligt og uden skelen til nogen fin, anerkendt smag. Kigger man indenfor, møder man den samme eventyrlige, usnobbete farveglæde. Stærke farver, forgyldte gamle petroleumslamper, malerier og platter paa alle væggene i dette lilleputhus. Men eet er sommeraftensromantik, noget andet vinterens haarde virkelighed.

Husene er oftest opført af to lag brædder, nogle steder saagar kun et, pladsen, som vel i de fleste tilfælde oprindeligt kun er beregnet til at være et læstet om sommeren, er meget lille. Gennemgaaende er arealet mindre end i de mindste lejligheder inde i byen. En stue paa 5 m² er ikke sjælden. I helaarshusene er der ofte til den oprindelige kerne føjet nogle endnu mindre soveværelser, alkover. Til opvarmning bruges som regel en petroleumsovn, ligesom der ogsaa bruges petroleum til madlavning og belysning; en dyr metode. Men det er dyrt at være fattig. Hvis man tror, der er lyst i disse sommerhuse, tager man fejl. Der er oftest kun et lille vindue, som ikke kan lukkes op, og som af en eller anden uforklarlig grund næsten altid vender mod nord. Der er ingen kælder eller fundering under husene, og gulvene er derfor næsten overalt mer eller mindre raadne og gennemtrukket med vand. Afløbet fører i de sjældneste tilfælde til en kloak, kun lige ud i et hul i jorden, hvor man ogsaa graver ekskrementerne ned. De fleste har vand om sommeren, men om vinteren maa det hentes hos marketenderen, som ved sin kredit udøver et strengt herredømme i kolonihaven. Har man ikke betalt sin regning, faar man ikke mer petroleum, det vil sige: Kulde, mørke og ingen varm mad. Det er ikke lutter idyl, naar vinterstormene sætter ind.

Den fjerne beliggenhed for de fleste kolonihaver er naturligvis en stor gêne. I en haveforening ved sydhavnen bor der en jernbanearbejder, som arbejder i Klampenborg, han bruger 3 timer daglig for at komme til og fra sit arbejdssted. I et andet hus bor en malersvend, som maa bruge en tilsvarende tid for at komme til Kastrup. To arbejdsløse brødre bor der, som kun har en cykle og en vinterfrakke tilsammen og som møder til kontrol i den indre by hver dag. Der maa ikke spildes mange minutter, hvis de begge to skal naa det i kontroltiden.

Boligtilsynet kan ogsaa berette om »idylliske« tilstande:

»En familie, som var flyttet fra provinsen til København havde købt et lysthus og havde taget det i brug til helaarsbeboelse. Af familiens 8 personer havde manden, konen og flere af børnene tuberkulose, og fra tuberkulosestationen blev der rettet henvendelse til boligtil-

synet om de elendige beboelsesforhold. Huset var opført af for-d-kasse-brædder, men hverken vægge eller tag var tæt. Der var temmelig fugtigt i alle rummene. Gulvene var efterhaanden blevet slidt op. Rotterne huserede slemt, og spildevandet samlede sig rundt om huset, der laa lavere end det omliggende terræn. Ildstederne var meget mangelfulde, og aftræksrørene var ført gennem bræddevæg-gene og taget paa en meget brandfarlig maade.

Under sagens behandling var hustruen indlagt paa hospitalet for en kirurgisk lidelse, og manden og børnene var nu ude af stand til at klare sig. Huslejen kunde de ikke betale, da ingen af forældrene kunde taale at arbejde. I kommunens ejendomme var der ingen le-dige lejligheder at anvise dem, og paa sundholm kunde de ikke an-bringes, da mænd ikke optages her, og hustruen var paa hospitalet. Børnene blev derfor anbragt paa børnehjem, og manden tog ophold hos nogle bekendte, indtil magistratens 2. afdeling i løbet af meget kort tid saa en udvej til at skaffe dem en bolig.«

Det var en solstraalefortælling. Men hvor mange af de skæbner, som ud-folder sig derude paa de gamle lossepladser er det? Her er et andet eksempel, et af en række tilfælde, der blev opnoteret ved en undersøgelse, som blev fore-taget af international arbejderhjælps danske afdeling for to aar siden. Tilfældet er ikke paa nogen maade specielt og kan ikke komme ind under sundheds-væsenet eller boligtilsynet. Det udleverede spørgeskema besvaredes saaledes:

Spørgeskema fra kolonihaverne ved holmbladsgade.

Lejlighedens indehaver: Arbejdsløs handelsmand.

Antal værelser: 1.

Selvstændigt køkken: Ja.

Samlet bruttogrundflade af huset: $4,10 \times 2,5$ m!

Loftshøjde: 2 m.

Husets beskaffenhed: Dobbelt bræddevæg, enkelt gulv. Fugtigt.

Opvarmning: Petroleum.

Antal beboere: 5 (mand, kone og 3 smaabørn).

Antal sengesteder: 4 (seng, sofa, barnevogn og barneseng [fugtige]).

Husleje pr. aar: 45 kr.!

Hvilke indvendinger har lejeren mod denne lejlighed: Ikke plads til kakkelovn, fugtig fra neden.

Lider nogen af beboerne af tuberkulose:

Kirtelsyge begge,
scrofulose i familien,
dreng kirtelsyg (opereret),
pige tarmkatarh.

Læg mærke til, at huset kun er lidt over 10 m^2 stort, og at der for dette hus, med have, betaales 45 kr. om aaret i leje. (Det er nemlig langt fra alle koloni-havebeboere, der er selvejere).

En nedrivning af større kvarterer i den indre by vil sikkert medføre en øget kolonihavebeboelse — det er det eneste sted, hvor boliger, svarende i pris til den gamle by, kan opdrives.

Boligtilsynet beretter saaledes f. eks.:

»En familie, der maatte rømme deres lejlighed paa grund af nedrivning af det hus, hvor de boede, og som ikke vilde lade sig indkvartere paa sundholm, tog ophold i et træhus i nærheden af en losseplads. Skuret var meget daarligt bygget af et enkelt lag brædder, taget var oprindeligt dækket af tagpap, men størsteparten manglede nu, og regnen trængte selvfølgelig ned gennem aabningerne mellem brædderne. Gulvbrædderne i opholdsrummet laa direkte paa jorden, i køkkenet var der ikke gulv. Familien bestod af mand, kone og 8 børn, hvoraf 3 var angrebet af tuberkulose, hvad der var saa meget mere uheldigt, som flere børn maatte ligge i samme seng.«

Som i alle tilfælde, der omtales i boligtilsynets beretning, lykkedes det at faa familien anbragt i en af kommunens ejendomme*), hvor de faar lov at bo, saa længe de betaler huslejen regelmæssigt — saa begynder historien forfra igen. Udsmidning og ny forfølgelse af myndighederne.

Beboerne i disse primitive boliger er ustandselig udsat for forfølgelser fra myndighedernes side — bygningsmyndigheder, sundheds- og brandvæsen kappes om at forfølge dem.

Efter denne gennemgang af de forskellige former for beboelse i København, kan man nu danne sig et samlet billede af, hvorledes boligforholdene er for den fattigste del af befolkningen. Det er naturligvis ikke alle 65 % af Københavns befolkning med en fortjeneste under 3000 kr., som bor i disse elendige lejligheder. Hvormange er det svært at afgøre, men det er ihvertfald en meget stor del deraf.

Vi ser da det paradox, at kommunen, »for at hæve boligstandarden«, bygger lejligheder, som er saa dyre, saa den overvejende del af befolkningen, ihvertfald arbejderklassen, ikke kan bo i dem. Vi ser, hvorledes man under paaskud af at sanere de gamle raadne boliger, som arbejderklassen har raad til at bo i, (i virkeligheden for at sælge dyre grunde til store kapitalistiske firmaer) vil nedrive disse boliger og derved drive beboerne enten over i lignende allerede overbefolkede kvarterer, eller ud i kolonihavelysthusene. Vi ser, hvorledes bygnings- og sundhedsmyndigheder — selvfølgelig ogsaa for at holde boligstandarden og sundhedstilstanden oppe — jager beboerne væk fra kolonihavehusene, og hvorledes de, som er saa heldige at komme ind i kommunens huse, bliver sat paa gaden, hvis de ikke kan betale.

Det hele sker sikkert i den bedste hensigt og med de bedste sociale motiver — men viser samtidigt at ikke det bedste sundhedsvæsen i verden, ikke det

*) I juli 1932 var der 935 familier under kommunens boligforsorg.

mest aarvaagne bygningsvæsen, eller den bedste kapitalistiske byplanlægning kan klare boligspørgsmaalet — —

— — *fordi boligspørgsmaalet ikke er et teknisk, men et økonomisk spørgsmaal, fordi boligspørgsmaalet er uløselig sammenknyttet med hele samfundets økonomiske struktur, fordi det kapitalistiske samfund er interesseret i at holde sine slaver paa den i et bestemt land i en bestemt periode nødvendige minimum-standard, i profittens interesse, og fordi dette samme kapitalistiske samfund ved dets anarkiske produktionsmaade altid vil have en meget stor arbejdsløshed.*

Naar vi her taler om kapitalistisk samfund, maa vi være klar over, at det er ligegyldigt, om dette samfund ledes af en socialdemokratisk regering, eller om kommunen har socialdemokratisk flertal, saalænge samfundets struktur er kapitalistisk.

Før man ændrer samfundets struktur, vil ethvert forsøg, som vi ogsaa senere skal vise, paa at klare boligspørgsmaalet for de ubemidlede klasser, kun blive dilettanteri og lappeværk. Intet magtbud, intet »væsen«, ingen magistrat kan tvinge en mand til at bo i en lejlighed, som han ikke har raad til.

DE HJEMLØSE

9

Men der er en del af befolkningen, som er endnu fattigere end dem, vi nu har omtalt.

Det er de arbejdsløse, som har opbrugt deres understøttelse, eller som er kommet ind fra landet og som ingen familie, ingen bekendte, ingen kæreste har, som kan give dem husly.

Hvormange der er af dem i en stor by som København, lader sig ikke kontrollere. Alene frelsens hær har gennemsnitlig 218 hjemløse gæster pr. nat, og til centralkontoret for hjemløse mænd har der i fjor været tilmeldt 2747 mænd.

Hvor og under hvilke forhold disse mennesker »bor« kan ikke beskrives. Hver nat et nyt sovested, et nyt hjørne at krybe ind i.

»Ekstrabladet« sendte engang en medarbejder (sikkert forklædt som hjemløs — maaske endog ubarberet) ud for at undersøge, hvorledes de hjemløse tilbragte natten, og han konstaterede, at flere hundrede unge mennesker i København en vinternat ikke havde noget sted at sove. Journalisten skriver:

»Mange gaar nat efter nat frysende omkring paa gaden, indtil varmetuerne lukker op, andre søger et sovested i jernbanevogne, paa slæbebaade og enkelte lever i usle hytter eller huler, som selv et stenaldermenneske vilde have skammet sig ved at kalde en bolig.«

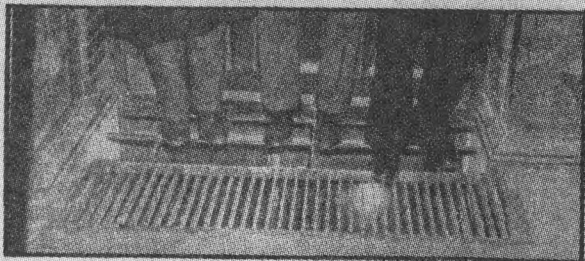
Paa marken ude bag ørstedsværket finder journalisten nogle hytter: »I et

Her lades alt Haab ude —!

VORE HJEMLØSE BOR I STENALDER-HULER

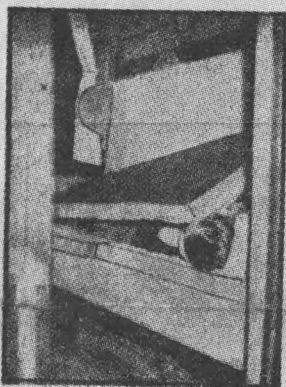
Forfærdende Forhold i Storkøbenhavn

*Paa Skibe, i gamle
Biler, i Kupéer og
i Jordhuler sover
Byens Hjemløse*

Fødderne varmes paa „Risten“ foran Wivex.

EN NAT BLANDT STORBYENS „LEVENDE LIG“

En Hjemløs sovende i en Jernbanekupé.
Han benytter Mynden som Overdyne.

Til Trods for Gennemførelsen af den faste Ktischjelp, Herbergerne og Dagshjemmene er Hjemløsesproget ikke blevet løst for Københavns Vedkommende, og der er uoppe Udsigt til, at det kan blive endnu værre.

maalet om Hjælp til de Hjemløse op til Behandling.

Desværre maas det straks siges, at Situationen er saa ondtrent den samme i Dag som den Gang. Naturligvis er mange Hjemløse blevet hjulpet gennem Krisishjælpen, maaske at de kan søge sig et Ligt paa Herbergerne, men et set stort Antal kan ikke for Krisishjælpen eller for ikke søge om den. Men det skal vi laade de Hjemløse selv fortælle om.

De Hjemløses „Marokko“ To menneskelige Boliger paa en Mark

Vort første Besøg gjaldt en Mark ved Ørstedsrørket, der benyttes af Statsbanerne som Oplagsplads, og som af de Hjemløse er blevet døbt „Marokko“. Her holder om Sommeren mange Hjemløse til, idet de sover under saaben Himmel, men selv om Vinteren er denne Mark, der er ujevnt som en Slagmark med dybe Huller, fyldt med Is og Sne, befolket.

harnde Dæksplækker og nød godt af Varmen, der steg op fra Maskinrummene. De fortalte, at de ikke turde søge Krisishjælpen, fordi de skyldte Børnepenge.

— Hvad lever I de af?

— Vi tigger eller sælger de Arbejdslose Blad, lod det aabne Svar.

Derfor besøgte vi Jernbanevognene ved Østerbro Station og fandt ogsaa her nogle Hjemløse, som havde lagt sig til Ro i et Par II Klasse Kupéer. Der er hundekoldt i disse Vagener, men man klarer sig meget godt ved at ligge paa den ene Hænde og bruge den anden som Overdyne. Og saa har man den Fordel, at man der som oftest kan blive liggende til langt op paa Dagen — dersom Politiet da ikke foranstalter en Razzia, hvilket hændor.

Saa vanker der Bøder, som altsaa i Vestre Fængsel, og derpaa følger som oftest Hjemsendelse til Hjemstedkommunen.

De fleste af disse Hjemløse er nemlig unge Karle fra Landet, der i Efteraaret er vandret ind til den store By. Det er derfor de ikke kan faa Krisishjelp, da man skal have boet mindst et Aar i

For sensationens skyld, henleder selv de borgerlige blade af og til opmærksomheden paa elendigheden.

af hullerne finder vi ved hjælp af lommelygter to hytter, hvis man kan kalde dem saaledes. De er lavet af gamle planker og brædder og dækket med nogle lasede presenninger og papstykker. De er ikke højere fra jorden, end at et menneske lige kan kravle ind i dem paa alle fire. Her lever og sover to hjem-

løse. Paa rester af gamle madrasser ligger de inde i hulerne, indhyllet i sække og laser.«

Paa haarde dæksplanker, i en gammel kasseret automobil, i tomme jernbanevogne uden opvarmning, paa et høft paa søndre boulevard, eller staaende hele natten paa wivex' rist, tilbringer disse stakkels hjemløse natten. De mener selv, at de er en 5—600 stykker.

Hvis der er plads, kan de paa centralforeningen, eller i frelsens hærs herberg faa en voksdugspose og en hylde anvist — for saa næste dag at maatte arbejde beløbet af til en betaling, der ligger langt under alle tariffer og som frelsens hær tjener penge paa til at indfange nye sjæle.

BOLIGEN SOM FORRETNING

10

Naar boligforholdene i en kapitalistisk by som København er saa elendige, som det fremgaar af de foregaaende kapitler, maa aarsagen som sagt søges i det økonomiske system som dels holder arbejdslønnen nede — d. v. s. berøver arbejderen en del af hans retmæssige fortjeneste, saa hans betalingsevne bliver lille, dels tillader en privatmand at udnytte ejendomsretten over boligerne paa en saadan maade, at han selv sidder med en stor fortjeneste — ikke som frugt af sit arbejde, men paa grund af den tilfældighed, at det nu netop er ham, som ejer huset, mens lejereren maa yde sine sidste skillinger for at faa tag over hovedet.

Der er ingen boligmangel i København!

Der staar selv under de nuværende forhold ca. 2000 lejligheder ledige, mens der er overbefolkning i en meget stor del af byens lejligheder. Omtrent 8000 københavnere bor i lejligheder, hvor der er over 4 personer pr. værelse.

Og dog er der ingen boligmangel — — snarere overproduktion.

Tænker man sig det eksperiment, at alle lejligheder bliver socialiseret og ligeligt fordelt mellem hele befolkningen, vil det vise sig, at der i København med forstæder er 723,766 værelser, som skal fordeles paa 747,669 personer. Det giver 0,97 værelse pro persona eller rundt regnet: et værelse til hver københavnere, mænd, kvinder og børn.

Er der to børn i en familie, saa har den altsaa ret til en 4 værelses lejlighed!

Der er ikke mangel paa boliger. Men boligerne er for dyre, fordi en hel klasse mennesker — de passive kapitalister — skal leve af at eje andres boliger, endog leve fedt af det.

Den væsentligste fortjeneste tilfalder husejeren, men ogsaa andre passive kapitalister: Obligationsejere og grundejere snylter paa den stakkels lejer.

Hvor stor husejerens fortjeneste er, afhænger af mange forskellige ting: Opførelsesomkostninger, grundens værdi, prioritering o. s. v., men navnlig ejerne af de ældre ejendomme, f. eks. paa broerne, som nu er amortiseret (d. v. s. at de laan, som blev optaget med huset som pant ved opførelsen, er udbetalt), sidder med en svimlende fortjeneste.

Denne fortjeneste er ganske vist ikke helt den nuværende ejers. De fleste ejendomme har skiftet ejer, hver gang har det været en god fortjeneste, og ofte er der optaget nye laan, saa gevinsten skal fordeles paa flere husejere, men forbliver dog indenfor den samlede grundejer- og husejerstand.

Vi tager nogle ejendommers fortjeneste: (Tallene angivet efter Social-Demokraten.)

Paa broerne:

Slagelsegade 3, som ejes af fru Ellen Oppenheim. Den blev solgt i 1929 for 250,000 kr. Lejen andrager efter købet ca. 22,000 kr., efter fradrag af de samlede udgifter 15,400 kr., faar køberen for sine penge en nettofortjeneste af 6600 kr., eller 17 % aarligt udbytte af de indskudte 40,000 kr.

Meinungsgade 10, som ejes af grosserer N. Espersen, blev solgt 1929 for 251,000 kr. Lejen efter købet ca. 22,000 kr., samlede udgifter 16,600 kr. Nettofortjeneste 5400 kr. 12 % aarligt udbytte af de indskudte 34,448 kr.

Absalonsgade 37, en af de rigtige vesterbrokaserner med baggaarde og sammenstuede lejligheder, som ejes af frk. Minna Jacobsen, er solgt til følgende priser:

1891: 118,400 kr.,

1917: 187,000 kr.,

1928: 235,000 kr.,

1933: 300,000 kr.,

ialt 182,000 kr. fortjeneste.

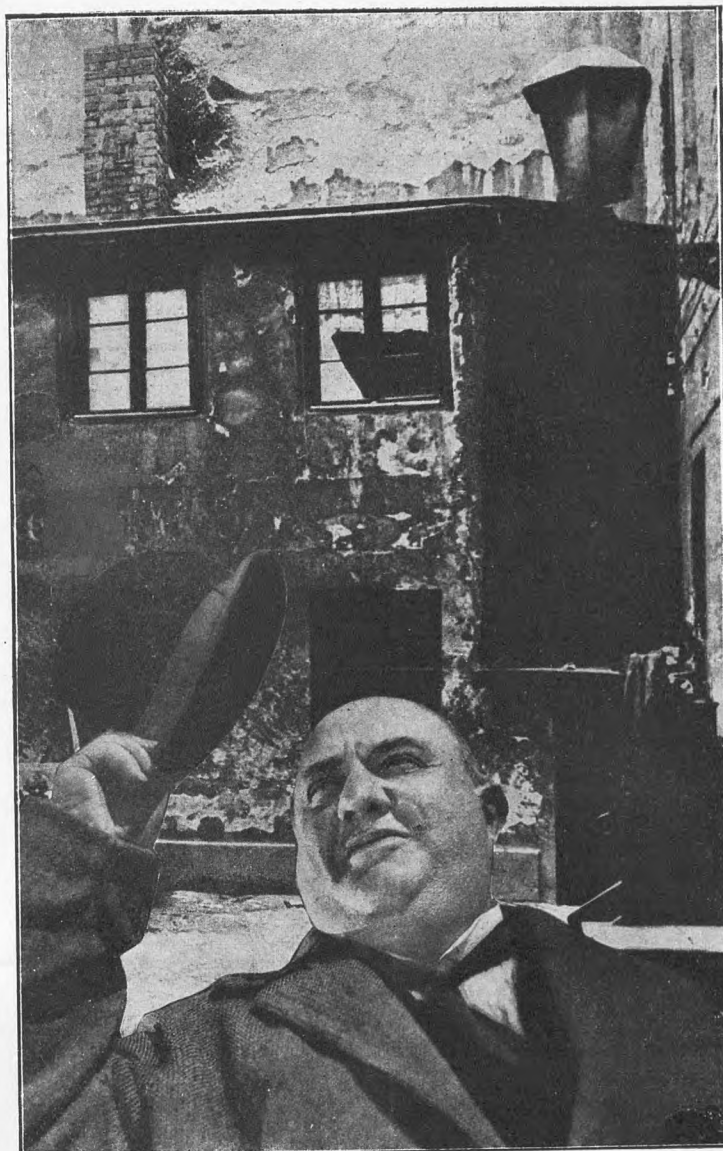
De sidste aars regnskab viser — efter at lejen er blevet sat op i 1928 — at der har været et udbytte paa 53 % aarligt.

Ser vi paa ejendommene i den gamle by er forholdet ganske det samme:

Prinsensgade 6, som ejes af ejendomsaktieselskabet Elro, og ligger i adelgade-borgergade-kvarteret, altsaa netop hvor den allerfattigste del af byens indbyggere bor, blev solgt for den lille sum af 15,000 kr. i 1873. Senere har den fire gange skiftet ejer, sidste gang i 1931, og er da røget op i 85,000 kr. uden nogen som helst indsats fra de skiftende husejeres side.

I 1931 blev den forbedret for 12,000 kr. og lejen sat op, ejeren stryger nu en aarlig fortjeneste paa 22 %.

Fredericiagade 79, en ejendom i det samme kvarter, som ejes af ejendomsaktieselskabet Elro, blev i 1930 solgt for 40,000 kr., efter købet anvendte ejeren 5000 kr. til istandsættelse. Denne udgift fik han omtrent igen i det

Husejer Chr. Olsen (saxogadekvarteret): Størstedelen af Vesterbro optages af lejlig-hedskarréer med billige lejlig-heder, som ef-ter vor me-ning opfyl-der, hvad man med rimelig-hed kan for-lange af hygi-ejniske Grun-de. Og holder lejerne selv lej-lighederne rene og pøne, saa løber de saamænd ingen sundhedsmæssig risiko paa Vesterbro. (Dagens Nyheder 21. jan. 1935).

første aars leje, og den samlede nettofortjeneste paa ejendommen er nu 43 % a arligt udbytte.

I den gamle by, i forretningskvartererne, men ogsaa ude paa broerne og i yderdistrikterne, er ejendommene steget kolossalt i værdi. Det er ikke smaa summer, det drejer sig om. —

I 1903 var samtlige københavnske ejendomme vurderet til en ejendoms-skyld af 1,3 milliard kr.

I 1932 var ejendomsskylden steget til 3,4 milliard kr.

Denne næsten fantastiske værdistigning skyldes naturligvis for en del nyt byggeri — men en meget stor del er uforskyldt værdistigning — et guldæble, som er faldet ned i ejernes turban.

Værdistigningsskat raaber man paa fra visse sider, en saadan vilde ogsaa bidrage til at fordele de samfundsmæssige goder indenfor det kapitalistiske samfund noget mere retfærdigt i det foreliggende tilfælde — men vilde, da den ikke berører ondets rod: den private ejendomsret, ikke kunne faa nogen afgørende indflydelse paa de skæve forhold.

Ikke alene den husejer, som idag sidder med en gammel amortiseret og heldigt købt ejendom, stryger en god gevinst. Dette gælder ogsaa ejerne af de nye ejendomme.

Den del af befolkningen, som ved sit arbejde paa fabrikker, paa værksteder og kontorer, danner grundlaget for det kapitalistiske system, er ikke engang fri for udbytning, naar de ved fyraften forlader fabrikken eller værkstedet. Blandt dem, der graadigt spejder efter arbejderens løn, er ogsaa husejeren saavel i de gamle som i de nye ejendomme. Vi har allerede set, hvorledes den omstændighed, at boligen er et profitobjekt, har bevirket en forkvakling af boligforholdene i de store byer, har bunket befolkningen sammen i elendige, usunde kvarterer. Vi skal nu søge at klarlægge, hvem det er, der faar fingre i den husleje, der betales for en almindelig lejlighed, hvorledes denne profit fordeles mellem de forskellige kapitalister.

Vi begynder med husets opførelse.

Lad os tage en toværelses lejlighed paa ca. 50 m², som er opført for et par aar siden, og undersøge, hvor stor en del af huslejen der gaar med til at betale for de værdier, arbejds løn, materialer og produktionsmidler, der faktisk er nedlagt i huset, og undersøge, hvor stor en del, der er merværdi, hvor stor en del, der er profit, som der ikke ligger noget arbejde til grund for — men som lejeren alligevel skal forrente — og hvor stor en del af huslejen, der gaar til andre uproduktive udgifter ved huset, deri naturligvis medregnet husejerens uforskyldte fortjeneste. Det er ikke let at bortskrælle den del af udgifterne ved opførelsen af en ejendom, som i virkeligheden kun er profit, bag hvilket intet nyttigt arbejde skjuler sig. Det maa derfor straks siges, at dette for-søg vil blive noget misvisende — i kapitalens favør.

Den største vanskelighed ved at behandle et byggeregnskab paa en saadan kritisk maade ligger i, at man maa tage materialepriserne, som de foreligger. Her maa det imidlertid erindres, at enhver mursten, ethvert stykke tømmer har sin selvstændige profithistorie bag sig. Af den pris, der betales, repræsenterer kun en del arbejds løn, mens en del er profit til skovejere, teglværksejere, redere, mellemandlere, agenter etc., i en uendelighed.

Lad os tage en ejendom, hvis officielle regnskab ser saadan ud:

BYGGEREGNSKAB

grunden	56.500,—
rene byggeudgifter	315.000,—
omkostninger:	
arkitekthonorar	7.500,—
ingeniør	2.000,—
sagfører	3.000,—
renter af byggelaan	8.000,—
kurstab, indskud i kredit- og hypotekforeninger ...	45.000,—
administration	3.000,—
	440.000,—
	440.000,—

Det første, der kan skæres bort, er grunden.

Grunden har kun en pris, grundrenten, fordi samfundsmæssige foranstaltninger, bybygning, sporvejsanlæg, gør den til spekulationsobjekt, giver den pris. I grunden, som den ligger som byggegrund, er der ikke nedlagt noget arbejde. Den pris, lejereren betaler i »leje« af grunden, d. v. s. den del af hans husleje, som gaar til forrentning og afbetaling af grunden, tilfalder altsaa en eller anden spekulant, som har gjort det stykke arbejde at skrive under paa et stykke papir, som køber af grunden i sin tid.

Spares

56.500 kr.

Udgifter til arkitekt og ingeniør er ihvertfald betaling for et virkeligt stykke arbejde, der er nedlagt i huset. Da vi jo befinder os i fantasiens verden, som dog ikke er længere væk, end at det er virkelighed paa den anden side Østersøen, i Sovjetunionen, har vi ogsaa lov til at tænke os arkitekt- og ingeniørarbejdet, som nu er højest urationelt ordnet paa en mængde smaa patriarkalske tegnestuer, organiseret paa et statskontor for standardtegninger, og prisen vil da kunne sættes betydeligt ned. Vi reducerer arkitekt og ingeniør til 6000 kr.

Spares

3500 kr.

Sagførerhonoraret stryger vi derimod helt. Sagføreren er som mellemmand en af det kapitalistiske samfunds mange profitslugere. Det stykke positive arbejde, der medgaar til et byggeforetagendes økonomiske tilrettelæggelse, skal naturligvis betales, men kommer ind under den sidste post, administration.

Spares

3000 kr.

Den borgerlige nationaløkonomi har opstillet mange sindrige teorier til retfærdiggørelse af »renten«. Den siges at være betalingen for et »venteofer«, være forskellen mellem nutids- og fremtidsgoders værdi, være udslag af kapitalens »selvforøgende« egenskaber, være risikopræmie etc. Vi anerkender derimod kun een rigdomskilde: **A r b e j d e t**. Man kan gemme sin løn, spare sammen, men den kan ikke vokse af sig selv, hvorlænge man end venter.

Vi ser derfor i vort byggeregnskab bort fra renter af byggelaan.

Spares

8000 kr.

Kurstab er i virkeligheden ikke andet end renteudgifter, idet kapitalisten har den skik at regulere for smaa renter paa den maade, at han fra skyldneren tager en forskrivning paa f. eks. 100 kr. at forrente med 5 %, men i virkeligheden kun udbetaler 90 kr. eller mindre, og der svares altsaa tilsvarende højere rente. Forskellen mellem det, forskrivningen lyder paa, og det, der udbetales, betyder i virkeligheden intet andet end et rentetillæg, som tilsvares paa forskud og forsynes med det mystiske navn kurstab. Kurstab og andre udgifter til laaneinstitutionerne er altsaa ligeledes udgifter, som ikke dækker noget arbejde, der er nedlagt i huset. Huset bliver hverken solidere, sundere eller bekvemmere paa grund af, at kurstabet er større eller mindre.

Spares 45.000 kr.

Forinden vi gaar over til de rene byggeudgifter, har vi, altsaa ved at sløjfe de rene aagerposter, allerede bragt udgifterne fra 440,000 kr. ned til 324,000 kr.

Derefter vender vi os til udgifterne ved selve opførelsen af huset, som beløber sig til 315,000 kr, og staar nu i den kedelige situation ikke at kunne kritisere materialernes pris, skønt disse rummer en mængde samfundsmæssigt set ubegrundede avancer, baade de juridisk uangribelige, den merværdi, som industriherrerne tilvender sig, og de mere tvivlsomme, ogsaa efter borgerlig moral, returkommissioner o. lign., som netop i bygningsindustrien er meget almindelige.

De væsentligste materialer til et hus er mursten, cement, jern og træ. De danske teglværksarbejdere er nogle af landets daarligst lønnede arbejdere, og skovbrugsarbejderne i det nordlige Sverige lever paa et niveau, som nærmest maa betegnes som en sultetilværelse.

Det samme gælder jernværksarbejderne i Tyskland og Belgien, hvor vi faar vore jernbjælker fra. Netop udvalningen af jernbjælker er en industri, som er gennemrationaliseret og underlagt monopolkapitalen.

Det er altsaa ikke arbejderne, som frembringer byggematerialerne, der lever højt paa lejernes bekostning. Derimod kan det oplyses, at Fakse kalkbrud, som fremstiller kalk og som ejer de fleste teglværker her i landet, i de sidste tre aar har givet et udbytte til aktionæerne paa 12,5, 9 og 10 % aarligt, at dansk trælastkompagni har givet 9, 9 og 12 % aarligt, og at f. eks. cementfabrikken »Norden«s aktier staar i 150.

Ser vi paa hvor stor en del af byggeudgiften, der gaar til arbejds løn paa selve byggepladsen, saa varierer denne en del for de forskellige fag. Mureren regner 49 %, snedkeren 50 %, tømreren 38 %, maleren 66 %, centralvarmeinstallatøren 12 % o. s. v., rundt regnet omkring halvdelen af udgifterne.

Men foruden materialer og arbejds løn indgaar der i prisen paa de forskellige haandværkeres leverancer naturligvis mestersalær — entreprenørens del af arbejdnernes løn, den merværdi, som arbejderne ikke faar udbetalt, men som gaar i mesterens lomme. Mestrenes fortjeneste varierer naturligvis stærkt for de forskellige arbejder og forskellige mestre. Nogle af landets største kapitalister er de store murermestre i København.

I almindelighed opgives fortjenesten til at være 5—10 %, men jeg er overbevist om, at mange mestre vil grine godt af vor naivitet, hvis vi accepterede

disse tal. Mesterforeninger og laug sørger ogsaa ved strenge overenskomster og aftaler for, at profitten ikke bliver for lille. Saaledes er det en officiel hemmelighed, at malerlauget paalægger sine medlemmer at indsende alle priser, som opgives til en licitation, forinden tilbudene afleveres. Lauget foretager derefter en regulering paa den maade, at der udregnes en gennemsnitspris for alle de tilbud, som skal afgives, og alle de priser, der ligger under denne af lauget fastsatte pris, bliver derefter forhøjet saaledes, at arbejdet bliver tildelt den, som ligger i midten til en pris, der ofte er betydelig dyrere end den pris, som den billigste mester havde udregnet.

For ikke at være uretfærdig mod mestrene vil vi regne, at avancen paa mestersalær plus den avance, der ligger i materialerne, udgør ialt 25 % — og vil desuden tildele mestrene for tilrettelæggelse af arbejdet, opsyn etc. en sum, som svarer til en gennemsnitlig aarsfortjeneste for en arbejder, nemlig 2500 kr., hvad der maa være rigeligt for et enkelt arbejde.

Der spares altsaa 25 % af 315,000	= 78,750 kr.,
minus løn til 6 mestre	= 15,000 kr.
	63,750 kr.

Efter denne kritiske revision har vi altsaa nedbragt de 440,000 kr. til 260,250 kr., som huset skulde indeholde af egentligt arbejde, alt det øvrige er merudgifter, som det kapitalistiske samfund paafører en af befolkningens elementære nødvendigheder: boligen.

Denne bygning skal altsaa indbringe en husleje, der, i den tid huset kan regnes at være brugbart, skal kunne betale den anførte sum paa 260,000 kr. Hvis vi regner husets levetid til 150 aar, mere bør ikke være tilfældet, bliver den aarlige leje altsaa: $\frac{260,250}{150} = 1733$ kr. for hele ejendommen (renten regnes stadig ikke). Hvortil kommer vedligeholdelse og administration ca. 2 % aarligt, eller 5200 kr.: Tilsammen 6933 kr.

(Den kapitalist, der idag opfører den samme ejendom, vil imidlertid have 42,000 i aarlig leje. Det er jo en forskel.)

Ejendommen indeholder 3050 m² etageareal, med den ovennævnte husleje bliver det 2,28 kr. pr. m² aarlig. Det vil sige, at vor toværelses lejlighed, som er paa 50 m², og som idag betales med en aarlig leje af 650 kr., skal kunne lejes ud for — — 114 kr. om aaret eller 9 kr. 50 øre om maaneden.

Var det ikke noget?

Den arbejder, der betaler en aarlig husleje til den kapitalistiske husvært paa 650 kr., faar altsaa kun gods for 114 kr., den øvrige sum smider han lige i gabet paa alle mulige snyltere: (gamle damer, som ejer obligationer, husværter, som ingenting bestiller o. s. v.; alene en ejendom, som den her beskrevne, vil under de nuværende forhold give ejeren en ren nettoindtægt paa

10,000 kr., som en gammel oberstinde, eller hvad vedkommende nu er, kan leve flot af paa de 50 lejerers bekostning.

Naar fortjenesten er saa stor paa en ny ejendom, kan man tænke sig, hvad en gammel ejendom kan indbringe. Her er nemlig det beløb, som huset har kostet at opføre, forlængst tilbagebetalt (et almindeligt kreditforeningslaan amortiseres paa 55 aar), og den eneste udgift, værten har, er vedligeholdelsen, der i reglen, hvad husets indre angaar, væltes over paa lejerne.

Der maa tilsidst udtrykkelig gøres opmærksom paa, at dette regnestykke er opstillet for at undersøge, hvor stor en del af huslejen i det nuværende samfund, der er dækket af reelt arbejde, og at det altsaa ikke direkte kan bruges til udregning af huslejen i det socialistiske samfund. Bl. a. skulde de arbejdere, der er beskæftiget i byggeindustrien, kunne leve adskilligt bedre end under de nuværende omstændigheder, og der maa regnes en vis procent til opsparing til udvidet produktion. Som vi senere skal se, beregnes huslejen i et socialistisk samfund ikke efter, hvorvidt den enkelte ejendom forrenter sig, men efter lejerens pengepung, idet man gaar ud fra, at det er ethvert menneskes elementære ret at have gode boligforhold.

BOLIGNØDENS BEKÆMPELSE

11

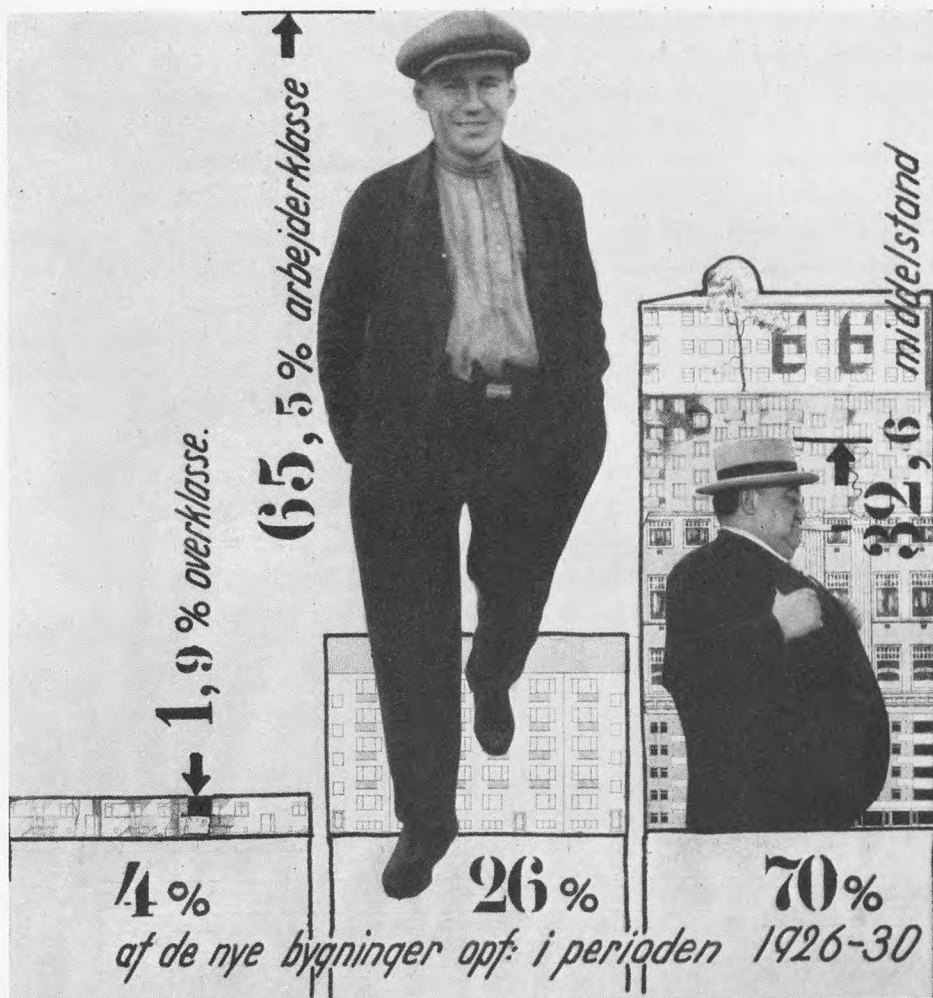
I de foregaaende kapitler har vi set, hvorledes boligforholdene er i en kapitalistisk storby som København, og faaet et indblik i, hvorfra denne elendighed stammer.

Vi vil nu undersøge, hvad der er gjort, og hvad der eventuelt kan gøres, til forbedring af disse tilstande — til bekæmpelse af det, man kalder bolignøden.

Problemet er gammelt og stadig aktuelt i alle kapitalistiske lande, og de forsøg, der er gjort paa at løse det, er utallige og af meget forskellig karakter. Der er dannet filantropiske selskaber til bolignødens bekæmpelse, eller kooperative selskaber, som søger at løse spørgsmaalet for en bestemt gruppe af befolkningen. Endelig har stat og kommune, saavel konservativ som socialdemokratisk, gjort mange forsøg paa at løse boligspørgsmaalet. Alle disse forsøg har trods visse ydre forskelligheder to afgørende ligheder:

1) de er alle mislykkedes, da 2) de forsøger at løse spørgsmaalet indenfor det kapitalistiske samfunds rammer og ved kapitalistiske metoder, d. v. s. at de gør boligspørgsmaalet til et produktionsspørgsmaal, et spørgsmaal om at øge produktionen af boliger af en vis kvalitet. Dette er imidlertid ikke det fundamentale ved bolignøden, idet der, som vi saa i de foregaaende kapitler, i og for sig ikke er mangel paa boliger, men paa en ligelig fordeling af dem.

De mere eller mindre ægte filantropiske forsøg paa at afhjælpe bolignøden, hvor det filantropiske væsentlig er begrænset til vedkommende institutions navn, skal jeg ikke komme nærmere ind paa her. Det er indlysende for enhver,

Boligproduktionen i København 1926—30 og befolkningen.

Figurernes højde angiver, hvor stor en del af befolkningen der tjener under 2999 kr. aarlig (arbejdere) — fra 3—10,000 kr. (middelstand) og hvor stor en del over 10,000 kr. (overklasse).

Husene angiver, hvor mange af de boliger, som er bygget i denne periode, der falder paa hver af disse 3 indtægtsklasser. (4236 lejligheder bebos af arbejdere, 11,518 af middelstanden og 602 af overklassen). Man ser, at middelklassen er godt forsynet, medens kun en lille del af arbejderklassen kan bo i de nye huse.

at ligesaa lidt som dagspressens ikke helt tilfældige »interesse« for de fattige i juletiden løser det sociale spørgsmaal, ligesaa lidt løser de filantropiske boligselskaber bolignøden.

Lad os holde prinsen af Wales og sir Raymond Unwin uden for en alvorlig diskussion om bolignødens bekæmpelse.

Der er dog en form for boligfilantropi, vi vil gaa lidt nærmere ind paa, idet

den ikke alene er ude af stand til at skaffe arbejderne menneskeværdige boliger, men tillige teknisk og kulturelt er direkte reaktionær. Det er de forsøg, der gøres paa at udnytte de arbejdsløses arbejdskraft til at bygge egne boliger. Det er en foranstaltning, som har vundet stor udbredelse i det fascistiske Tyskland, fordi den ligger fuldstændig i traad med nazismens øvrige politik. Den gaar ud paa, at de arbejdsløse, som det kapitalistiske samfund ikke paa anden maade kan skaffe arbejde, skal beskæftiges med at opføre boliger til sig selv. Disse boliger, som er smaa hytter i storbyens udkanter, »stadtrandsiedlung«, ligger paa et grundstykke, som ved intens dyrkning skal kunne give den arbejdsløse tilstrækkelig mange kartofler til at leve af. Hensigten med denne tilsyneladende geniale hokus-pokus-løsning af baade arbejdsløsheds- og boligspørgsmaalet er den, at det kapitalistiske samfund paa denne maade vil fri sig fra understøttelseskravene fra en stor del af arbejderne, som det uforskyldt har kastet ud i arbejdsløsheden. I disse kolonier skal de saa opføre deres egne primitive opholdssteder til en arbejdsløn, der ligger langt under tariffene, og derfor betyder løntrykning for arbejderne i byggefagene, derefter skal de arbejdsløse »bringes tilbage til jorden«, d. v. s. føres tilbage til en tilværelse, hvor de selv skal frembringe deres fødemidler, selv skal sy deres tøj og sko o. s. v. Tydeligere end i dette billede af arbejderens liv i 1935 i Hitler-Tyskland kan man næppe se, hvor det kapitalistiske system har ført kulturen hen. Hele den fine tekniske differentiering, som det moderne samfund kulturelt hviler paa, og som har skaffet os alle de goder, vi har i dag, kan nu ikke længer udnyttes af det økonomiske system, som har maattet ty til fascismens voldsherredømme og forherligelse af middelalderen for at holde arbejderen nede fysisk og ideologisk.

Men denne middelalderlige komedie har ogsaa herhjemme vakt begejstring, og et filantropisk selskab, med en cand. theol. Lützhøft og kreditforeringsdirektør Kragh, »Sultekragh«, i spidsen, har i Maaløv udenfor København ladet opføre en lignende koloni, og det kan vist ikke forbausse nogen, at dette Hitlers patent til at løse arbejdsløsheden (og samtidig uskadeliggøre arbejderne) herhjemme har faaet socialminister Steinckes velsignelse i form af et tilskud paa 250,000 kr., og derefter, da det hele, paa grund af uduelig administration og d'hr. filantropers graadighed efter eget udbytte, brød fuldstændig sammen, paa endnu en tillægsbevilling. For de stakkels arbejdsløse, som er blevet lokket af de mange fine navne til at sætte arbejde og helbred i svindelaffæren, er det naturligvis en kedelig historie, men alligevel maa man vist være glad over, at det gik som det gik. Nu staar det da ihvertfald som et advarende skræmmebillede.

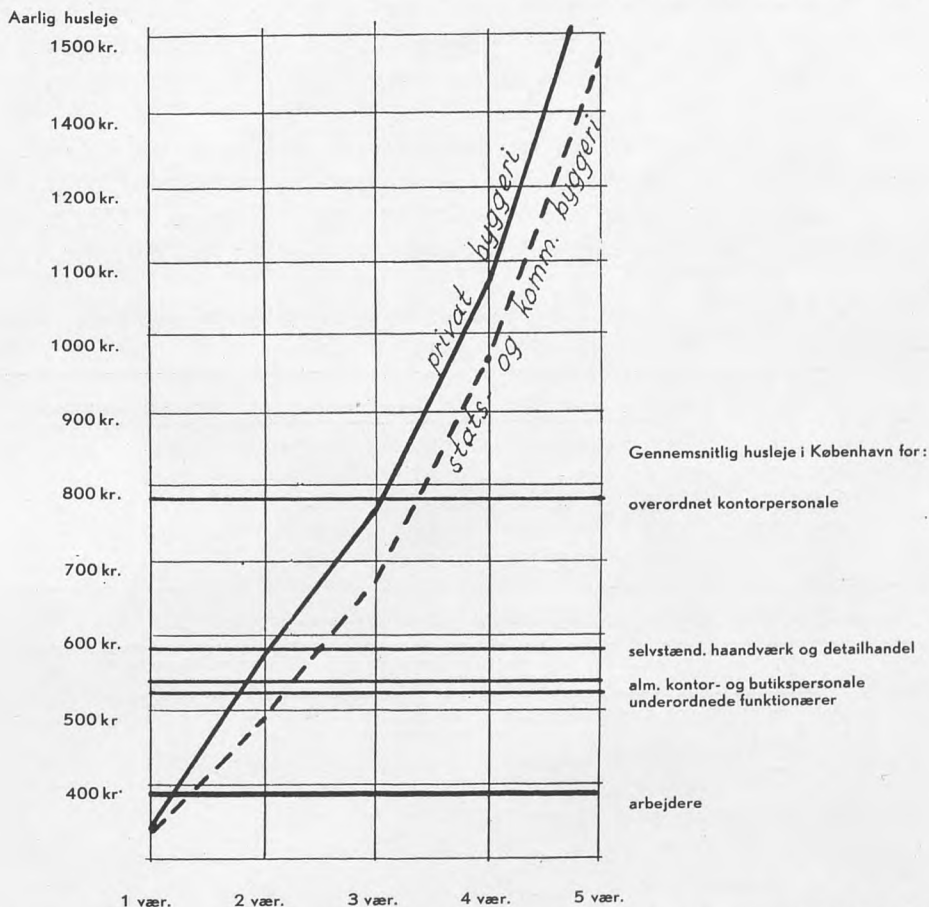
Ligesaa skeptisk maa man fra arbejderens side stille sig til de arbejderboliger, som visse industrier bygger til deres arbejdere. De har som oftest kun den ene hensigt, at knytte arbejderen nærmere til bedriften, altsaa ogsaa paa dette punkt gøre ham afhængig af kapitalisten. Man forstaar hvilken svækkelse af arbejderens slagkraft i tilfælde af en strejke eller konfliktsituation det er, idet de naarsomhelst kan kastes ud af deres boliger, naar de ikke opfører sig, som industriherren ønsker det.

I Danmark er arbejderboligerne sjældent knyttet til fabrikkerne. De enkelte, der findes, som f. eks. ved fabrikkerne i Brede og Raadvad og ved Holme-gaards glasværk, stammer fra manufakturperioden, da forholdet mellem arbejder og arbejdskøber var noget mere patriarkalsk, end det nu er.

12

STAT OG KOMMUNE

De bestræbelser, der fra stat og kommune er gjort for at løse boligspørgs-maalet, er, dels paa samme maade som de tidligere omtalte private forsøg,

Privat og kommunalt byggeri i København i perioden 1925-30

Det private byggeri er noget dyrere, men lejlighederne er ogsaa som oftest større og bedre udstyret.

Til sammenligning er anført den gennemsnitlige husleje i København for forskellige erhverv. Man ser, at saavel de private som kommunen bygger lejligheder, som passer for middelstanden, medens den gennemsnitlige arbejder allerhøjest kan gøre sig haab om at faa en etværelses lejlighed.

bestræbelser paa at fremme produktionen af boliger — dels ved lovgivning at fastsætte forholdet mellem lejer og ejer paa en saadan maade, at ejerens udbygning bliver ihvertfald i nogen grad beskaaret.

Medens Københavns kommunes boligbyggeri inden 1916 var ganske ubetydeligt, begyndte man under og navnlig lige efter krigen, da der opstod en akut mangel paa nye boliger, en mere aktiv indgriben i boligspørgsmaalet. Dels blev der bygget direkte af kommunen, men i stadig større omfang gik man over til at støtte det private og halvprivate byggeri (boligforeningsbyggeriet) ved laan, senere navnlig ved garanti for pantelaan i ejendomme. De ejendomme, som kommunen opførte i perioden 1920—32 udgjorde omtrent 15 % af det antal lejligheder, som blev opført i den tid. De var i formen væsentlig de samme, som dem, de private bygherrer i samme periode lod opføre. Kommunen har ved disse pengeanbringelser, som staar i boligejendomme eller laan i boligejendomme, ikke lidt noget tab, og kommunens egne ejendomme giver idag en indtægt paa 5,6 % af den bogførte værdi.

Men huslejen i kommunens ejendomme laa en del lavere end i de tilsvarende privat opførte i samme periode. Til gengæld var kommunens lejligheder gennemgaaende mindre og ofte kun udstyret med kakkelovne. I 1931 f. eks. havde 45 % af de kommunalt opførte lejligheder hverken bad eller w.c.

Til sammenligning mellem kommunens boligbyggeri og det private byggeri tjener nedenstaaende tabel:

	Toværelses lejligheder opf. af kommune el. stat		byggeföreninger		alm. privat byggevirksohmhed	
	m ²	udlejn. pris	m ²	udlejn. pris	m ²	udlejn. pris
1900—15	58,1	—	62,1	—	57,6	—
1916—25	55,7	—	62,4	—	62,6	—
1926—30	58,0	579 kr.	61,0	675 kr.	60,6	689 kr.
1931	60,8	643 „	54,8	623 „	60,9	778 „

et mere nøjagtigt sammenligningsgrundlag danner denne tabel fra 1931:

	Toværelses lejligheder med centralvarme og bad		Toværelses lejligheder uden centralvarme og bad	
	leje	leje pr. m ² lejlighedsareal	leje	leje pr. m ²
Lejligheder opf. af kommunen	705 kr.	11,2	588 kr.	10 kr.
af byggeföre- ninger	623 „	11,4	—	—
af private bygge a/s	818 „	13,2	596 kr.	10,8 kr.
anden privat virksohmhed	807 „	13	588 „	10,9 kr.

Af tabellen fremgaaer det, at kommunens lejligheder er lidt billigere pr. m², end byggeföreningernes og næsten 2 kr. billigere, end de private. Dertil maa imidlertid oplyses, at der af private blev bygget ikke saa faa meget dyre toværelses lejligheder i den indre by med luxuriøs udstyrelse nærmest beregnet paa velhavende ungarke. Men det, som navn-

lig interesserer os, er de allerbilligste lejligheder, som kommunen bygger, og der viser det sig, at de toværelses lejligheder uden centralvarme og bad, som efter magistratens udtalelser skulde være beregnet paa proletariatet, koster 588 kr. aarligt, eller lige saa meget som de tilsvarende »private« lejligheder.

Hele kommunens boligpolitik i den periode maa opfattes som et stort direkte og indirekte tilskud til byggeindustrien og grundejerne i København i en periode, hvor kapitalen af profithensyn ellers var søgt andre steder hen. Det drejer sig om en regulering af den kapitalistiske produktionsvilkaarlighed, en foretelse, som man finder sidestykke til i alle kapitalistiske lande, og som allerhøjest kan kaldes stats- eller kommunekapitalisme, men som ikke har noget som helst med socialisme at gøre. Det samme gælder naturligvis de statslaan til byggeindustrien, som bevilgedes i 1933.

Støtten til byggeriet foregaar paa den maade, at man giver tilskud eller laan til private bygherrer, som i en krisetid nøjes med den af stat eller kommune fastsatte profit fremfor overhovedet ingen profit at faa. Ogsaa det arbejde, som blev opført af kommunen, overlodes til private entreprenører, som fik deres gode normale fortjeneste deraf. Der opførtes boliger, som i pris og udformning var væsentlig de samme, som ellers blev frembragt paa det private marked. I tiden 1926—31 opførte kommunen saaledes 1717 toværelses lejligheder, men i samme periode 1149 større lejligheder helt op til 5 værelser og derover. Kommunens indsats bestaar altsaa dels i at garantere for laan eller give laan mod god sikkerhed, dels i selv at optræde som bygherre paa boligmarkedet med de varer, som der er sikker afsætning for, d. v. s. ikke en øres udgift, ingen risiko og en sikker jævn indtægt af de opførte boliger.

Enhver tale om kommune-socialisme i denne forbindelse er lige saa malplaceret, som naar Hartvig Frisch anfører kommunens højst rentable sporvogne som et stykke praktisk »socialisme«.

Baade sporvognene og boligernes forbedring er resultatet af en forbedret teknik og stadig stigende krav til hygiejne og komfort, atter et udtryk for den kapitalistiske højkonjunktur, som, inden krisen satte ind, virkelig en overgang har bragt forbedringer i middelstandens kaar. I U. S. A., hvor sporvognene skal være endnu bedre end her, og hvor lejlighederne er udstyret med endnu mere luksus og teknik, ser man udviklingen tydeligst, fordi kapitalismens krise der er højest udviklet. Til gengæld ser man ogsaa der, hvorledes kapitalismens krise har naaet sin tydeligste form. For tiden bygger man huse i Amerika, som er berøvet enhver komfort, endog elektrisk lys.

I Danmark, som ikke i saa høj grad er ramt af krisen, staar den private byggestandard fuldt paa højde med den kommunale. Men at ingen privat bygherre idag bygger vesterbrokaserner, betyder selvfølgelig ikke, at han er socialist, men at det simpelthen betaler sig bedst for ham at bygge nogenlunde ordentlige mellemstandsboliger.

Arbejderne bor stadigvæk i den gamle by, paa broerne, i kolonihavehusene, og hvor de ellers kan finde en lejlighed til en pris betydeligt under de nye huses. Overbefolkningen er stadig lige saa stor som for 16 aar siden, og stadigvæk

bor der ca. 90,000 mennesker i overbefolkede lejligheder i København, fordi de ikke har raad til at bo bedre. Den bolignød, der ikke er rørt ved, er den fattiges bolignød.

13

TO SLAGS BOLIGNØD

Det sociale problem, at skaffe gode boliger til arbejderklassen, til de befolkningslag, som ikke havde raad til en højere husleje, er kun antydningvist berørt af kommunen i dens byggepolitik.

Der blev under højkonjunkturen bygget en del træbarakker, meget primitivt udstyret, men dog bedre end kolonihavehusene. I alt blev der paa disse træbarakker ofret ca. 8 mill. kr. Det var dengang bestemt som en midlertidig løsning, men eksisterer selvfølgelig fuldt beboet den dag i dag. Fra tid til anden er der ogsaa bygget boliger til en husleje af ca. 40 kr., som faktisk beboes af arbejdere, men det er betegnende, at disse boliger, som ogsaa tildels blev anvendt til at skaffe husly til dem, som boligtilsynet anmodede om at faa anbragt, fordi de boede under de allerdaarligste forhold, f. eks. ikke er udstyret med centralvarme eller vaskerier.

Den mand, der har det grove og tunge og daarligt betalte arbejde, maa ogsaa, naar han kommer hjem, bo under de besværligste forhold, bære koks op fra kælderen eller vaadt tøj fra vaskekælderen til loftet o. s. v., medens kontorchefen, som bor i den kommunale treværelses lejlighed, har baade centralvarme og andre bekvemmeligheder.

Som undskyldning for, at der ikke er bygget billige boliger i København, hævder man fra kommunal hold, at der ikke kan bygges moderne lejligheder til en kvadratmeterpris af under 12 kr./m²! — »Det kan ikke betale sig«. Der er altsaa ogsaa til grund for kommunens »sociale« byggeri lagt ganske almindelige, kapitalistiske rentabilitetshensyn.

Det burde heller ikke betale sig, ligesom gas og elektricitet til den fattigste del af befolkningen heller ikke burde betale sig.*)

Med det andet problem, den kapitalistiske bolignød, forholder det sig saaledes: Produktionen af boliger er til dels underkastet andre love end den almindelige industrielle produktion. Stor byggevirksomhed falder ikke sammen med højkonjunktur, overproduktion af boliger finder netop sted i krise- eller depressionstider, medens højkonjunkturtider med stigende arbejds-lønninger og derpaa stigende indflytning til storbyerne, ofte er forbundet med akut bolignød.

Aarsagerne er følgende: Da hus og grund er uløseligt sammenknyttede, bliver det muligt for husejeren i egenskab af grundejer at udnytte sit monopol

*) Den elektricitet, som forbrugerne betaler med 35 øre pr. kw. koster kun ca. 8 øre i fremstillingspris. dvs. en fortjeneste paa over 300 %.

som grundejer til en fortjeneste, som ligger langt udover produktionsomkostningerne. Dette i forbindelse med at byggeriet er en hjemmeindustri gør, at boligproduktionen bliver forholdsvis uafhængig af svingninger paa det almindelige industrimarked. Boligerne har desuden en meget længere levetid end andre varer, og nyproduktionen udgør derfor en lille del af hele den boligmasse, som der er brug for. Grundejerkapitalen vil i almindelighed være modstander af forøget boligbyggeri, forøget konkurrence, naar dette byggeri ikke ligger i en betydelig højere prisklasse.

Da byggeriet er en meget primitiv industri, udgør den variable kapital, arbejdslønnen, en meget stor del af produktionsomkostningerne. Det vil sige, at i en periode med stigende lønninger, vil boligproduktionen fordyres uforholdsmæssigt og gaa i staa. Men netop i disse perioder, hvor der strømmer nye arbejdere til byen, og arbejdernes levestandard stiger, vil der være brug for mange boliger. Saa kommer bolignøden. Men arbejdernes stigende lønninger indtræffer i højkonjunkturperioder, hvor der, som f. eks. efter krigen, i Danmark er stor fortjeneste i skibsfart og industri, og hvor kapitalen derfor søger til disse investeringer, som giver stort og hurtigt udbytte, mens boligproduktionen paa grund af hele kreditforholdet paa boligmarkedet giver en relativ lav og langsom fortjeneste. Det betyder, at det ogsaa af den grund vil være vanskeligt at fremskaffe penge til boligproduktion i disse perioder.*)

Denne boligmangel bliver under normale omstændigheder stærkt udnyttet af husejerne til at skrue priserne i vejret; men lejestigningen vil samfundsmæssigt set betyde stigende grundværdier og stigende uproduktiv belastning af industrikapitalen.

Huslejen indgaar for det første i industriens produktionsmidler, men desuden, hvad der er langt vigtigere, i den variable kapital, i arbejdslønnen. Marx udtrykker dette saaledes: »For at opretholde livet, behøver det levende menneske en vis mængde livsfornødenheder. Den arbejdstid, som er nødvendig for at fremstille arbejdskraften, opløser sig derfor i den arbejdstid, som er nødvendig for at fremstille disse livsfornødenheder, eller arbejdskraftens værdi = værdien af de livsfornødenheder, som dens ejer behøver.«

Boligen er imidlertid en af de vigtigste livsfornødenheder. Ingen anden faktor tynger som den paa arbejderens budget.

»Men,« fortsætter Marx, »arbejdskraftens værdi opløser sig i værdien af en vis mængde livsfornødenheder. Den veksler derfor ogsaa med værdien af disse livsfornødenheder.« Eller paa dansk: Stigende husleje vil før eller senere

*) Dette er det normale. Men netop iaar (1935) oplever vi en tilstand som synes at modsig denne teori, idet der paa grund af stigende beskæftigelse i industrien foregaar en meget stærk tilstrømning til byerne. (28000 tilflyttere til København i 1934) og samtidig er der rekorder i byggeriet! — Aarsagen ligger i denne krises særlige karakter. Industriens nuværende produktionsapparat er ikke paa langt nær udnyttet. Derfor foregaar der saa godt som ingen nyinvesteringer i industrien trods stigende Konjunkturer. De ledige penge søger fortrinsvis til byggeriet, og paa grund af regeringens og fagforeningsreformisternes velsignelsesrige virksomhed er det heller ikke lykkedes for bygningsarbejderne at opnaa lønforhøjelse.

betyde stigende arbejdsløn. Derfor er netop industrikapitalen interesseret i, at der produceres forholdsvis billige boliger.

Der vil da ogsaa under normale omstændigheder komme en tid, hvor priserne paa boliger vil stige saa stærkt, saa det igen kan betale sig bedst at investere penge i byggeriet. Men dette punkt indtræder først efter at den almindelige højkonjunktur er passeret, naar vi igen nærmer os krisen. En livlig boligproduktion vil i en saadan periode ofte føre til overproduktion og boligkrak, netop fordi lønningerne er synkende og betalingsevnen svigter. De færdige huse staar tomme, ingen kan betale dem.

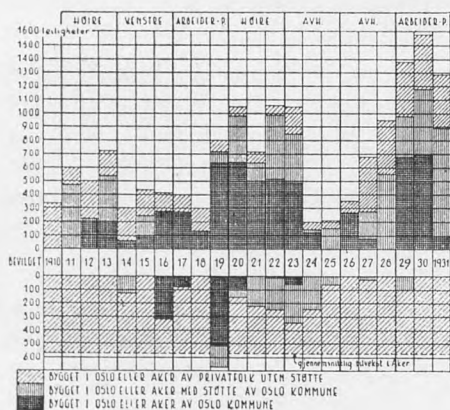
Det er klart, at dele af det kapitalistiske samfund og ikke mindst industrikapitalen er interesseret i, at udviklingen i boligbyggeriet ikke fører til boligmangel og opskruede priser, men paa den anden side ogsaa er interesseret i, at der ikke indtræffer boligkrak, som ved den høje risikopræmie, som husejerne derefter vil beregne sig, ogsaa vil bidrage til at forhøje huslejen.

Industrikapitalen, som i den liberalistiske periode har været den dominerende, har derfor villigt understøttet alle forsøg paa at bekæmpe denne konjunkturelle »bolignød«.

Disse forsøg faldt netop i en periode, hvor socialdemokratiet var kommet til magten i København og skulde vise, hvad det kunde udføre. Under høje jubelskrik blev derfor den reformpolitik ført frem, som gik ud paa at regulere de uheldige konjunkturfænomener i den kapitalistiske produktion, men som blev kaldt for:

AFHJÆLPNING AF BOLIGNØDEN.

Derved er hele spørgsmaalet blevet forvrøvlet, og der hersker ikke mange steder en saadan forvirring som i den offentlige omtale af bolignød og boligspørgsmaal. Der ligger sikkert fra socialdemokratisk side ikke nogen lumsk bagtanke i dette, det er heller ikke noget stort iscenesat bluff, for de mennesker tror selv, at det er socialdemokratiets skyld, at der er bygget de store karréer i Københavns udkant, og de tror, at det er at afhjælpe bolignøden, ligesom

Den »kapitalistiske løsning« af boligspørgsmaalet gaar ud paa at forcere byggeriet af de lejligheder, der er efterspørgsel efter fra det købedygtige publikum — og derfor fortjeneste ved. Denne løsning er ikke noget specielt socialdemokratisk fænomen. Dette illustreres bedst ved ovenstaaende kurve, som viser boligproduktionen i en by med styre af skiftende politiske partier (Oslo). De konservative byggede i perioden 1920—22 omtrent ligesaa meget som arbejderpartiet 1929—31.

Frisch tror paa sporvogne. Det store kommunale byggeri falder sammen med socialdemokratiets udvikling til et borgerligt-liberalistisk parti.

Den kommunale boligproduktion under parolen bolignødens bekæmpelse er ikke engang et særligt socialdemokratisk nummer. Det er den sædvanlige borgerlige maade at løse spørgsmaalet paa. I Oslo, hvor arbejderpartiet ikke som i København har været ved magten hele tiden, ser vi, som figuren viser, at højrepartiet har fulgt den samme linie. Utvivlsomt har det kommunale byggeri i København i perioden efter krigen, navnlig maaske statsboligfonden, haft en afgørende regulerende virkning paa boligproduktionen. Sandsynligvis havde vi, hvis disse foranstaltninger ikke var kommet, haft et højere prisniveau for de mellemstore boliger, men dette berører ikke boligproblemet for de mindre bemidlede klasser, som man ikke alene ikke har løst, men end ikke forsøgt paa at løse, fordi man ikke har villet se problemet lige i øjnene. Problemet er nemlig ikke et produktionsproblem. I det lange løb vil produktionen af en hvilken som helst vare i det kapitalistiske samfund ihvertfald ikke føre til underproduktion, tværtimod. Der er sko, strømper, flæsk og kaffe nok, og der er ogsaa boliger nok, allerede nu. I en by som København saa vi, at der var omtrent et værelse til hver indbygger, mænd, kvinder og børn. Ja, der er altsaa saa mange boliger, at man efter en socialdemokratisk borgmesters mening bør rive nogle af dem ned, »for at støtte boligmarkedet«.

Problemet er et fordelingsproblem — et socialt problem. Det er et problem, som er uløseligt knyttet til den private ejendomsret. Lad os tænke os, at dette problem var brændende for det socialdemokratiske flertal i borgerrepræsentationen. At de, som repræsentanter valgt af arbejdere, virkelig vilde føre en klassepolitik, vilde sætte alle kræfter ind paa at skaffe billige boliger til arbejderbefolkningen i København. Det vilde sige, at man ikke som nu hist og her opførte nogle karréer med billige boliger, men virkelig satte et storstilet byggeri igang, organiserede det ved hjælp af kommunens egne teknikere, saa fortjenesten ikke tilfaldt en tilfældig entreprenør, opførte gode toværelses lejligheder med centralvarme og styrtebad og lejede dem ud til 35 à 40 kr. om maaneden. Det vilde og skulde ikke give nogen god fortjeneste til kommunen, men vilde, hvis arbejdet var fornuftigt tilrettelagt, kunne gennemføres uden større tab. Lad os tænke os, at man, for at skaffe de nødvendige millioner til dette byggeri, fik lov til at lægge en temmelig stor skat paa de gamle ejendomme, paa samme maade, som man har gjort i Tyskland og Østrig. Lad os stadig tænke os, at disse millioner, der indkom ved en saadan skat, ikke som i Tyskland, gik til laan til ethvert byggeri (og efterhaanden til alle mulige andre formaal, endog til at bygge panserkrydsere), men udelukkende til at bygge smaa virkelig billige lejligheder, til en pris, som laa 10–15 kr. under den, som betales i private tilsvarende lejligheder. H v a d v i l d e s k e ?

Der vilde ske det, at prisen ikke alene paa kommunens egne ejendomme, men ogsaa paa alle private lejligheder vilde synke. Hvis foretagendet blev gennemført i tilstrækkelig stor maalestok, vilde det i løbet af kort tid betyde en lejesænkning over hele byen.

Obligationerne vilde falde.

Grundejere og obligationsejere i hele landet vilde give et hyl fra sig, og saa vilde der sandsynligvis ske det, at kredittforeninger og banker vilde optræde som i 1931 og sige til kommunen: »Mine herrer, denne politik passer os ikke, vær venlig at lægge roret om, ellers lukker vi for kreditten.«

Og ligesom i 1931, da bankkapitalen tvang den socialdemokratiske kommune i København til at lægge skatterne over paa den arbejdende befolkning i form af større indirekte skatter, kunde det ogsaa være, at kommunen i vort tilfælde blev nødt til at bøje sig og opgive den idé.

Det er nemlig trods al snak om parlamentarisme alligevel bankkapitalen, som udøver det borgerlige diktatur. — Ogsaa i de demokratiske lande.

Men vær ikke bange, der vil aldrig ske noget saadant.

Dette mareridt skal ikke holde nogen obligationsejer vaagen om natten; vi ved alle, at borgerrepræsentationen — ihvertfald med dens nuværende sammensætning — ikke ønsker at føre nogen klassepolitik.

HUSLEJELOVEN

I et kapitalistisk samfund kan den sociale bolignød ligesaa lidt afhjælpes ved at bygge dyre boliger, som ved negative foranstaltninger som huslejeregulering og huslejelovgivning.

En huslejelov, som den vi i 1916 fik i Danmark, og som med forskellige ændringer er fornyet, indtil den blev forkastet af landstinget i april 1934, gaar i sine hovedtræk ud paa at stabilisere det forhaandenværende lejeniveau. Ved bestemmelser om, at huslejen ikke kan sættes op, vil man forhindre, at grundejerne og husværterne benytter en periode, hvor der er mangel paa boliger, til at skrue huslejen i vejret.

Huslejeloven, der oprindeligt blev vedtaget af alle partier, blev i 1923 med de konservatives stemmer forlænget i 2 aar, og yderligere i 1925, stadig med de konservatives støtte, i 6 aar. I 1931 blev loven i noget afsvækket form, som »lov om visse boliger«, atter vedtaget denne gang med venstres stemmer mod de konservative, som i den anledning blev hævet til skyerne af grundejerne. I landstinget blev loven yderligere svækket af venstre, tydeligt under diktat af grundejerne. Grundejerstanden, som i denne periode afvekslende havde støttet sig til de to reaktionære partier, opnaede endelig i 1934 at faa loven forkastet med begge disse partiers stemmer mod socialdemokrater, radikale og kommunister.

Det kan maaske synes mærkeligt, at en enkelt del af kapitalistklassen saadan igennem en aarrække har faaet sine indtægter tvangsmæssigt beskaaret, medens industrikapitalen indkasserer mægtige avancer paa grund af prisniveauets stigning.

Aarsagen er den samme, som den, der ligger til grund for kapitalens villige stilling til det forcerede boligbyggeri i efterkrigstiden. Husejerne (grundejerne) er nemlig ikke vareproducenter i almindelig forstand. Den avance, de

faar ved at lejen stiger, forøger ikke deres udgifter paa samme maade, som i industrien (de eneste produktionsomkostninger, der stiger, er udgifterne til vedligeholdelse, der, som enhver lejer ved, er minimale). I sammenligning med industrien er husejerne saaledes særlig begunstigede, og denne stigning i huslejen danner grundlaget for optagelse af nye laan i gamle ejendomme, højere salgspriser og højere grundværdi. Det vil sige en grundværdistigning, som betyder, at en del af den for industrien disponible kapital bindes i uproduktive foretagender (passive kapitalbelastninger). Samtidig betyder — som vi har vist i forrige kapitel — stigende husleje under normale forhold, hvor arbejderklassen kan sætte sine lønkrav igennem, stigende arbejds løn, stigende udgifter for industrikapitalen.

I 1935 under den kapitalistiske krise, hvor der er overflod paa kapital, er den passive kapitalbelastning mindre farlig for industrikapitalen, og samtidig med, at det ikke er vanskeligt at skaffe penge, ved industriens folk, at hele regeringsmaskineriet og fagforeningsapparatet nu sættes ind for at holde arbejds lønnen nede. Huslejeloven kom til behandling efter, at Steinckes sammenkædningslov var vedtaget, og efter at man lige havde set, hvorledes forsøg fra arbejdernes side paa at forbedre lønningerne (søfolk og slagteriarbejdere) var blevet slaaet ned med haard haand. Under disse omstændigheder var der ingensomhelst grund for industrikapitalen til at holde haanden over de lave lejer, og loven blev forkastet.

Socialdemokratiet var de ledende i disse forholdsregler for at holde arbejds lønnen nede, og det er derfor kun hyklerisk, naar man i socialdemokraten græder store helsides taarer over konsekvensen af denne politik: huslejelovens nedsabling.

Huslejelovens skæbne viser tydeligt sammenhængen mellem boligspørgsmaalet og spørgsmaalet om magten i samfundet i sin helhed. Den viser ligeledes, at fra arbejdernes side kan det ikke nytte at tro, at parlamentarismen og demokratiet klarer det hele; kun naar det parlamentariske arbejde understøttes af en aktiv lønpolitik gennem de faglige organisationer, vil man skridt for skridt kunne tvinge kapitalen til at gøre indrømmelser. Parallelt med de faglige organisationer maa der fra hele den arbejdende befolknings side, den del af befolkningen, som udgør den store masse af lejere, opbygges lejerorganisationer under ledelse af bevidste arbejdere.

De fleste af de nuværende lejerorganisationer er uden hoved og hale, har ikke noget andet program end at formidle klager over vandhaner, der løber, o. l. Den centrale lejerorganisation er under rent borgerlig ledelse, der nærmest betragter sin opgave, som mellemlid mellem lejer og ejer.

»Som der er gode og daarlige ejere, er der ogsaa gode og daarlige lejere,« blev der sagt ved et offentligt møde, »og foreningen betragter det som sin opgave at regulere forholdet mellem ejer og lejer paa en saadan maade, at der er tilfredshed paa begge sider.«

Mange steder i udlandet, som i Sverige, Tyskland og Østrig, er det lykkedes lejerforeninger at gennemføre betalingsstrejke, indtil husværten gik ind paa at

sætte huslejen ned. Til støtte for den slags aktioner vil en paragraf, i den forhaabentlig kommende nye huslejelov, om beskyttelse af lejerforeningernes bestyrelser, saa de er uopsigelige — paa samme maade som tillidsmandsbeskyttelsen — være af stor virkning.

Paa denne maade vil det parlamentariske arbejde kunne understøtte de direkte aktioner fra lejernes side (lejerstrejker), men det vil være en illusion at tro, at en huslejelovgivning i et kapitalistisk samfund væsentligt vil kunne forbedre lejernes vilkaar. Den vil allerhøjest kunne stabilisere det nuværende huslejeniveau og det eksisterende forhold mellem lejer og ejer med hele dets uretfærdighed, og selv en nok saa god huslejelov vil ikke kunne skaffe nye billige boliger til den arbejdende befolkning. Altsaa: ikke afskaffe proletariatets bolignød.

De foregaaende kapitler har vist den danske reformismes resultater i byggeriet og i lovgivningen, dens magtesløshed overfor det egentlige problem: arbejdernes bolignød. Vi vil i næste kapitel vise, hvad en reformisme, der er mere konsekvent, og som tilsyneladende har naaet langt større resultater, tilslut har ført til. Vi vil behandle det socialdemokratiske Wien, og vil derefter tilsidst vise den socialistiske »løsning« af boligspørgsmaalet: Moskva.

WIEN

14

Hvis man kan kalde den politik, som Københavns kommune har ført i boligspørgsmaalet, for liberalistisk, skønt den er opreklameret som socialdemokratisk, saa kan man med fuld ret betegne den politik, som i Wien er fulgt af det socialdemokratiske flertal, der har haft magten i denne by, for socialdemokratisk, skønt den er blevet betegnet som socialistisk.

Den politik, som med megen konsekvens blev gennemført i det røde Wien, er et mere ægte udtryk for socialdemokratiets program end den tilsvarende politik i København, som i det væsentlige ikke adskiller sig fra boligpolitikken i alle liberalistiske byer. Wiens boligpolitik viser paa den ene side, hvad der kan naas med en socialdemokratisk reformpolitik i en kommune eller rettere sagt forbundsstat som Wien; men den viser paa den anden side ogsaa grænserne for denne politiks resultater. Den viser tydeligt, hvorvidt man kan naa ved at udnytte alle modsætninger mellem kapitalistiske grupper indbyrdes, men ogsaa, at i et kapitalistisk samfund vil et spørgsmål, som boligspørgsmaalet overhovedet ikke kunne løses. Den ulykkelige skæbne, som har ramt Wiens arbejderbefolkning, fascismens sejr og terror i Wien, viser tilslut det uhyggelige punktum, som kapitalens interesser, naar de i en krisetid bliver truet, sætter for ethvert reformarbejde, for enhver social forbedring.

Wien var efter verdenskrigen hovedstad i et land, som paa alle kanter var blevet beskaaret, bl. a. ogsaa for landstrækninger, som indeholdt raastoffer, landstrækninger, hvis beboere for en stor del fortsatte med at være aftagere af den østrigske industris produkter. Landets økonomiske stilling var meget svag, og over 70 % af industrien var henvist til eksport.

Den torso, der var igen af landet, var meget fattig paa raastoffer. For den østrigske industri var der kun een mulighed for at kunne konkurrere med de omkringliggende lande: lave arbejds lønninger.

Efter krigen blev da ogsaa de i forvejen lave lønninger sat yderligere ned. Men dette var kun muligt ved at gøre arbejdernes livsfornødenheder billigere, og her som i andre lande fandt man da hurtigt ud af, at den del af arbejdernes livsfornødenheder, der var mest uafhængig af verdenskonjunkturerne og samtidig udgjorde den største del af arbejdernes budget, var — boligen.

Den plan til fremskaffelse af billige boliger, som blev Wiens store socialistske glansnummer, blev da ogsaa udarbejdet af den socialdemokratiske kommune — — i samraad med eksportindustriens ledende mænd.

Dette forhold er ogsaa aabent indrømmet af socialdemokratiets ledere i Østrig.

Følgen blev da ogsaa, at industrien fik gennemført en lønsenkning, som var større end faldet i lejlighedspriserne. Lønningerne laa i Wien ifølge en socialdemokratisk statistik i 1926 (senere er de gaaet endnu længere ned) i forhold til lønnen i andre europæiske byer saaledes:

reallønnen var i Berlin	16—37 %
i Paris	22—49 %
i Amsterdam	59—92 %
i London	92—117 % højere end i Wien.

Lejen blev sat ned i alle boliger, baade gamle og nye ved en lov, som ved første øjekast ser ud som en formuekonfiskation, idet den gaar ud paa at lejen ikke i nogen bolig til udlejning maatte udgøre mere end det beløb, der fordredes til reparationer, vedligeholdelse og administration.

Det vil sige, at enhver forrentning, amortisation og fortjeneste for husejeren bortfalder.

Dette kunde jo se ud som en slags socialisering af alle boliger, men man forstaar bedre, at en saadan lov uden videre modstand kunde gennemføres, naar man tager i betragtning, at al gæld i ejendomme paa det daværende tidspunkt faktisk var annulleret ved den enorme inflation, som havde gjort ethvert gældsbevis til en værdiløs lap papir.

Hvis der, efter at valutaen var stabiliseret, skulde kunne optages nye laan, som altsaa vilde være direkte indtægt for husejerne, og som derfor kunde tilbydes paa meget gode vilkaar for kapitalen, vilde dette betyde en saa enorm passiv kapitalbelastning, saa det faktisk ikke vilde være muligt at skaffe penge

til den i forvejen nødstedte industri. Ogsaa denne lov fik derfor industrikapitalens uforbeholdne støtte.

Loven førte virkelig ogsaa til, at huslejen blev betydelig lavere — samtidig med et alvorligt løntryk (senere er loven temmelig grundig gennemhullet). Men denne lov betød naturligvis ogsaa, at privat byggevirksomhed ophørte; hvornaar har man set kapitalen søge til virksomheder, hvor der ikke er muligheder for profit, endsige den mindste forrentning.

Samtidig var der imidlertid i Wien en meget stor boligmangel, rent bortset fra den latente bolignød. Ganske vist var indbyggerantallet gaaet tilbage, men antallet af husholdninger var vokset. Dette ligger vel i de mange nye ægteskaber efter krigen og i det forhold, at byens tilvækst bestod af embedsmænd og handlende fra de afstaaede provinser med familie, medens de, der drog ud, væsentlig var de yngre ugifte, som søgte andetsteds hen efter arbejde.

Den anden del af kommunalbestyrelsens plan til at afhjælpe bolig mangelen bestod derfor i et stort kommunalt boligbyggeri.

Men da loven om de lave lejer, som saa smukt hedder lejerbeskyttelsesloven, ogsaa var gældende for nye boliger og altsaa ogsaa omfattede kommunens nye byggeri, skulde der til disse boliger ikke skaffes laan — det var indlysende umuligt — men direkte kapitaltilskud, og dette opnaaede man ved en anden lov, som lagde skat paa lejen.

Det vil sige, at man for at skaffe boliger til en vis del af befolkningen, lagde indirekte skat paa alle byens indbyggere, ogsaa paa de allerfattigste. Ganske vist var denne skat stærkt progressiv, men den var dog saa stor, at paa en maanedlig leje af 5,7 schilling udgjorde den 1,5 schilling, eller lige saa meget som 24 % af den betalte leje.

Hvad man ved den ene lov gav til lejerne, tog man altsaa delvis igen ved den anden.

For de millioner, der indkom ved lejeskatten, blev der i løbet af 12 aar bygget ca. 50,000 boliger, mest et- og toværelses lejligheder i en temmelig aaben bebyggelse, dog næsten alle uden centralvarme og de færreste med eget badeværelse. En meget almindelig type var en etværelses lejlighed paa 38 m², som kunde lejes ud for 7,2 sch. om maaneden, hvoraf som bemærket de 1,5 sch. var skat. En efter vore forhold meget billig leje.

Statistiken viser, at kun ca. 27 % af beboerne i disse kommunale huse var arbejdere, resten var embedsmænd, smaahandlende, middelstand, navnlig funktionærer i byen Wiens administration og i de socialdemokratiske fagforeninger. Raadmand Weber, som stod for boligbyggeriet, udtalte om de arbejdere, som søgte bolig i kommunens boliger: »De bliver anbragt der, saavidt de efter deres økonomiske og kulturelle situation menes at egne sig for disse boliger.«

Men den overvejende del af Wiens arbejderbefolkning bor i de gamle boliger, som selvfølgelig ikke er revet ned.

Disse gamle huse er i Wien om muligt endnu værre end i København. Wiens bygge lov tillod, at der blev bebygget op til 85 % af en grund, hvad der har ført til den mørkeste og uhyggeligste bebyggelse, man kan tænke sig. 85 %

af alle de gamle boliger bestaar af et værelse og køkken med en grundflade paa 16–20 %, det vil sige, at 85 % af boligerne er, hvad indretning og størrelse angaar, som lejlighederne i adeligadekvarteret, og dertil bygget i 6 etager med endnu mindre gaardsrum end paa Vesterbro. 92 % af disse boliger havde kloset paa gangen og 95 % havde fælles vask ude paa trappen. Af disse boliger findes der den dag i dag 470,000.

Der er bygget 50,000 nye boliger, hvad der for en stor by som Wien ikke er saa forfærdelig meget (i de sidste ti aar er der i København bygget ca. 44,000, og i de sidste 5 aar før verdenskrigen blev der i Wien under borgerligt styre bygget mere, nemlig 52,000 boliger). Disse boliger har dog ikke kunnet afhjælpe boligmangelen. I det store pragtværk »Das neue Wien«, redigeret af viceborgmester Emmerling, tales der om aftagende bolignød, under henvisning til antallet af personer, som har overnattet paa byens husvildeasylar. Tabellen ser saaledes ud:

1913	657,691 personer
1925	338,689 »

Her slutter tabellen i »Das neue Wien«, men fortsættelsen ser saaledes ud:

1927	427,515 personer
1928	492,861 »
1929	662,449 »
1930	700,195 »

Og de sidste aars krise har sikkert ikke gjort forholdene bedre. Overfor den slags kendsgerninger maa Otto Bauer paa socialdemokratiets wienerkongres 1928 indrømme, at: »man uden overdrivelse kan sige, at foruden arbejdsløsheden, er bolignøden blevet et af de værste sociale problemer i landet«, og i den danske »Socialdemokraten« kunde man 9. dec. 1931 finde følgende notits:

De forfærdelige sociale forhold i Wien:

1900: 51,000 fødsler

1931: 17,000 fødsler

Wien, tirsdag.

I Wiens kommunalbestyrelse blev under behandlingen af budgettet givet en række rystende oplysninger om udviklingen af befolkningsforholdene under efterkrigstidens nød.

Medens der i aaret 1900 var 51,000 fødsler i byen Wien, vil fødslernes antal iaar ikke naa op over 17,000. De ældste aldersklasser vokser i voldsomt forhold overfor de yngre. Der er forfærdelig vækst i antallet af sindssyge, hvilket skyldes nød og alkoholisme. Antallet af mindreværdige mennesketyper stiger og giver forsorgsvæsenet større byrder.

Saa frygtelige er de følger, kapitalismen og krigen har bragt over menneskeheden.

Engels skriver et sted i »Zur Wohnungsfrage«: »I virkeligheden har bourgeoi-

Karl Marx-Hof i Wien.

siet kun en metode at løse boligspørgsmaalet paa, og det er at løse det saadan, saa løsningen stadigvæk lader spørgsmaalet dukke op paany.«

Efter 12 aars socialdemokratisk styre i Wien ser vi altsaa, at bolignøden og den sociale nød er værre end nogensinde. De sociale udgifter skæres ned. Budgettet for 1932 viste en nedgang paa:

- 36 % i bevillinger til tuberkulosehjem,
- 33 % til rekreationshjem,
- 80 % til invalideforsorg,

og paa samme maade med de andre sociale bevillinger.

Efter 12 aars socialdemokratisk styre var kapitalen endnu herre i landet, og det var stadig de store kapitalister, Rotschild og Hengel, der var de bestemende. Der var $\frac{1}{4}$ million arbejdsløse alene i Wien, og efter disse 12 aars socialdemokratisk styre endte det hele med, at kapitalen, da krisen skærpedes, gennem den fascistiske Dollfuss-regering, igen overtog ogsaa den direkte udøvende magt og slog arbejdernes opstand ned, kvalte Østrigs arbejdere i blod og skød mange af de smukke boliger, som var socialdemokratiets stolthed, i grus.

Ikke engang Hartvig Frisch vil vel paastaa, at det var »kommunisterne, som var skyld i fascismen« i Østrig. Kun de socialdemokratiske lederes eftergivende holdning, deres systematiske afvæbning af arbejderne og stadige gaaen paa akkord, kan tilskrives skylden.

Om denne by skrev Kautsky i 1927:

»Vi fejrer Wiens kommune som den første virkelige arbejderregering i

verden, der hviler paa demokratisk basis, som virkelig har forstaaet at skabe noget blivende.

Det, som ikke lykkedes i Paris, som ikke er opnaaet i nogen stat i verden, har efter revolutionen i 1918 Wien vundet: En grad bevægelsesfrihed, som tillod den at gennemføre vigtige vidtgaaende reformer uafhængigt af statsmagten, ja, i modsætning til denne. Det, som kommunen i Paris vilde, gennemførte Wien. Paris var det første forsøg paa en rent demokratisk arbejderregering, Wien er opfyldelsen.

Den socialistiske kommune Wien staar stærkere end nogensinde, og den anskuelsesundervisning, som den giver med saa godt resultat, vil uforstyrret og i større omfang blive ved.

Kommunen: Wien viser os den vej, som skal føre den internationale socialisme til verdens erobring.«

To aar senere kom den kapitalistiske krise, og syv aar efter, at Kautsky skrev dette, overtog den aabne fascisme magten.

Saa ser vi da læren af Wien: En by, hvor arbejderne har haft hele magten, men ikke benyttet den til at gennemføre socialismen, en by, hvor man mente ad reformistisk vej at kunne afskaffe bolignøden og gradvis indføre socialismen. Vi ser, hvorledes dette reformforsøg, trods de allergunstigste betingelser – en inflation, som havde slettet al gæld i de gamle ejendomme – ikke førte frem, ikke afskaffede den sociale nød, ikke afskaffede bolignøden, men fulgte det kapitalistiske samfunds krise paa ganske samme maade, som de andre kapitalistiske byer – og tilslut endte med den fascistiske magtovertagelse.

15

DEN SOCIALISTISKE LØSNING

I Moskva var arbejdernes boligforhold før revolutionen betydeligt værre end i de fleste vesteuropæiske byer. 20 % af befolkningen havde overhovedet ikke nogen egen bolig, men maatte leje sengested for en nat i værelser, hvor der sov mange sammen.

I disse massekvarterer, der laa ved de store fabrikker, blev arbejderne yderligere udnyttet og betalte ofte en husleje, som var større for et »hjørne« i en sovesal, end den, de nu betaler for en hel lejlighed. I kældre og underjordiske boliger, som vi f. eks. kender dem fra Gorkis skildringer, boede alene i Moskva 100,000 mennesker.

En statistik fra 1912 over typografernes boligforhold viser, at

- 38 % boede i sovsteder (»hjørner«),
- 41 % boede til fremleje hos lejere af enkeltværelser,
- 15 % boede til fremleje i lejligheder, og kun
- 6 % var selvstændige lejere —

og det var endda et af de bedst lønnede fag.

En stor del af arbejderne i Moskva var saa fattige, at de ikke havde raad til at have deres familie boende i byen; konen og børnene maatte ude i landsbyerne ernære sig som markarbejdere.

Indtil revolutionen levede der gennemsnitlig 0,4 familiemedlemmer pr. arbejder i Moskva af denne aarsag. I 1931 var der allerede 3,6 familiemedlemmer pr. arbejder. 49 % af alle Moskvas indbyggere boede i boliger, som hverken havde vand, kloak, gas eller elektricitet, end mindre centralvarme.

Da bolchevikerne i 1917 gennemførte den sociale revolution, og da arbejderklassen overtog magten ogsaa i Moskva, var en af de første ting, som sovjetmagten gjorde, at socialisere enhver grundejendom og alle huse med undtagelse af mindre parcelhuse til en værdi af ikke over 10,000 rubler. De socialiserede ejendomme blev overdraget til Moskvas sovjet til fordeling til hele den

arbejdende klasse, som nu rykkede ind i bourgeoisiets boliger, mens villaerne, slottene og adelens palæer blev omdannet til klubber, børnehjem, rekreationshjem for den arbejdende befolkning.

I huset i worowskigade 20 f. eks., hvor der tidligere boede bankierer og fabrikanter og ogsaa den tidligere borgmester i det zaristiske Moskva (den mindste bolig havde 8 værelser foruden underordnede rum), fortæller portneren, der foruden kedelfyrbøderen er den eneste, som ikke blev smidt ud i 1918, at der hændte følgende efter revolutionen: Fire uger efter, at bolchevikerne havde taget magten, kom en afdeling af den røde garde ind i huset. I porten opstillede de to maskingeværer, og kommandanten sagde til den forskrækkede bourgeois, som allerede troede, at hans sidste time var kommet, blot følgende: »Nu, folk! Om fem dage maa I alle være ude af huset.«

Nu bor der kun arbejdere i ejendommen.

Sovjetmagten overtog fra zartiden omtrent 13 mill. m² boligflade, som bortset fra, hvad der blev beslaglagt til kontorer for forvaltningen, fagforeningerne, klubberne etc., skulde fordeles paa 1.700.000 indbyggere. Resultatet blev en boligflade paa 7,35 m² til hver indbygger (i København vilde der nærmere blive 20 m²).

En stor del af arbejderne er bønder, som er kommet ind til byen i de sidste aar, og som nødigt opgiver deres vaner — sikkert gaar der mindst een generation, før det kollektive bliver det almindelige. Og sovjetmagten er klog nok til ikke at gennemføre det ved magt, men ved gradvis opdragelse.

De har maaske læst »Tre par silkestrømper« og spørger mistænksomt: »Er der da ikke boligmangel i Moskva — det hører man da altid om?« Jo, der er

Fra 1927—34 byggedes der i Moskva 4155000 Kvm. boligflade.

for tiden endog meget stor boligmangel i Moskva; for en udlænding, som kommer dertil, og som ikke har sikret sig en bolig i forvejen, er det meget svært at finde noget sted at bo.

De smiler maaske triumferende ad denne socialistiske maade at løse boligspørgsmaalet paa, men jeg skal hurtigt forklare, hvorledes det hænger sammen.

Allerførst maa man gøre sig klart, at bolignød i kapitalistisk forstand findes der ikke — de daarlige boliger og kælderbeboelser er nedlagt — og der er ingen, der bor trangt, fordi han ikke har raad til at bo bedre. Kan De se forskellen?

Dermed var den egentlige bolignød ophævet.

Men sovjetmagten lod sig ikke nøje dermed. Mange af de gamle boliger, som i den første tid efter revolutionen stadig maatte benyttes, var daarlige træhuse i yderkvarterer, som burde rives ned. Moskvas sovjet maatte derfor allerede i den vanskelige tid efter revolutionen sætte boligbyggeriet i gang. I en tid, hvor de kapitalistiske interventionshære fra alle kanter rykkede mod Moskva, og alle kræfter blev sat ind paa at skaffe det nødtørfstigste til den røde hær, kunde der naturligvis ikke blive tale om boligbyggeri i større stil, men allerede 1923 begyndte byggeriet i større omfang, og der blev i den første egentlige byggeperiode 1923—29 bygget 24,000 boliger, skønt man befandt sig i en tid, hvor alle nødvendige kræfter og alle materialer, som kunde undværes, gik til sværindustrien.

Bolchevikerne begyndte den socialistiske opbygning fra den tunge ende: Først fundamentet: Sværindustrien, saa letindustrien og efter

dette tager man fat paa at tilfredsstille befolkningens behov paa alle andre omraader. Det er disse opgaver, den anden femaarsplan skal løse.

Ikke destomindre blev der fra 1923–32 bygget 98,000 boliger, eller omtrent dobbelt saa meget som i Wien (alene i 1932 23,500 lejligheder). Disse boliger, som i størrelse svarer til vore toværelses og treværelses lejligheder, havde allesammen centralvarme, varmt vand, gas og elektricitet – for os selvfølgelig, for arbejderen fra det zaristiske Rusland et mægtigt fremskridt.

Bebyggelsen er meget aaben og luftig, idet det kun er tilladt at bebygge 10–30 % af grunden (smlgn. Wiens 85 %). Værelserne er rummelige, 20–25 m². Naar man har set »die wohnung für das existenzminimum«, som bliver bygget i Berlin og Wien, saa virker arbejderboligerne i Moskva helt herskabelige ved siden af.

I saa godt som hvert hus er der børnehave, fælles køkken, spisesal og klubrum – gennemsnitlig bliver 10 % af gulvarealet brugt til den slags kulturelle formaal.

Det kollektive hus vil mange med spændt nysgerrighed spørge efter.

Det kollektive hus bliver i Moskva bygget for unge studerende og for ar-

bejderne ved en del fabrikker. I alt er der bygget ca. 25 % kollektive huse, obdyschidjer, — endnu er den overvejende del familieboliger — men med de ovenfor omtalte kollektive indretninger i hvert hus.

Vi skal senere forklare, hvorledes huslejen bliver beregnet, og foreløbig kun oplyse, at i de nye huse skal der efter lovens bestemmelser bo mindst 80 % arbejdere, som arbejder i bedrifterne — altsaa dem med det tunge arbejde —.

Men der findes altsaa en boligmangel.

Trods det, at byen har opført boliger i et antal, som svarer til det dobbelte af Wiens, er der boligmangel, og mange steder maa to familier dele en lejlighed.

Det hænger saaledes sammen:

Moskva var før revolutionen nærmest en administrations- og handelsby. Sovjetregeringen bestemte imidlertid, at hovedstaden skulde være en industriby, fordi regeringen i første række støttede sin magt paa fabriksarbejderne. Der blev derfor anlagt en mængde fabrikker i og ved byen. Dette i forbindelse med, at byen var blevet hovedstaden for de forenede sovjetrepublikker, gjorde, at indbyggertallet voksede — og voksede meget stærkt*) Fra 1926 til januar 1932 kom der over en million nye indbyggere til byen, som voksede fra 1,7 mill. til over 3 mill.; en overgang kom der godt 30,000 mennesker til byen om maaneden for at tage fast ophold. Til en saadan vækst kunde boligbyggeriet naturligvis ikke følge med; det er en anden slags bolignød end den, der hersker i de kapitalistiske byer.

Den tyske arkitekt Hannes Meyer, som i fjor holdt foredrag i København, fortalte, hvorledes han havde rejst fra Moskva til Berlin sammen med en arbejder fra Ural; en mand, som havde lært at læse og skrive og nu af sine kammerater var sendt til Berlin for at studere bestemte maskiner. Allerede ved ankomsten til Berlin gjorde alle kolonihavehusene af brædder og bølgeblik, hvorfra der midt paa vinteren steg røg op af »skorstenen«, et stærkt indtryk paa ham. En hel dag gik han uden at blive træt gennem Berlins store varehuse, der var overfyldte med varer, som han næppe havde kunnet forestille sig, men tomme for kunder, gennem gaderne i Westen, hvor hver anden af de store lejligheder stod til leje, gennem proletarkvartererne, hvor arbejderne levede sammenstuede uden at have raad til at købe noget i de elegante butikker af de mange smukke ting, som var udstillet i de smarte vinduer. Russeren forstod, at han var kommet til en anden verden, i elleve timer i træk gik han gennem byen, ganske forstumlet, uden at hvile, uden at ville have noget at spise. Som han udtrykte det: »Hvor kan jeg spise, naar mine klassefæller lever paa den maade.«

Denne modsætning mellem den kapitalistiske og den socialistiske verden gælder for boligen, som for de andre varer — det ene sted overflod paa varer: Bugnende butikker uden kunder, tomme lejligheder uden lejere: Kapitalismen. Det andet sted endnu mangel paa varer, men stadig stigende velstand, en be-

*) Fødselsoverskuddet er nu 8,8 pro mille. Antallet af fødsler 21,7 pro mille. Dette er det bedste bevis paa, at befolkningen ser fremtiden roligt i møde. I Wien var de tilsvarende tal ÷ 4,7 og 8,8 pro mille.

folkning, som hver dag kan købe mere end dagen før, som forlanger nye varer og nye boliger hurtigere, end de kan fremskaffes trods det, at industrien arbejder paa fuld kraft, og der ingen arbejdsløshed er. »Men,« vil De indvende, »for den arbejder, der bor sammen med en anden familie i Moskva, kan det da være ligemeget, hvad slags bolignød, han er udsat for, enten det er den kapitalistiske bolignød eller den socialistiske vare-bolig-mangel. Han bor lige trangt.« —

Nej, det er ikke lige meget, for den socialistiske arbejder ved, at for ham er bolignøden kun kort overgang. Han følger med i den nye femaarsplan og ved at der er afsat millioner til boligbyggeriet, han ved at han lever i et plan-økonomisk samfund, som har bestemt, at Moskva skal have 3,5 mill. indbyggere og ikke mere. Tilvæksten er ingen naturkatastrofe, som aldrig hører op. Han ved, at om nogle aar kan han faa sin egen bolig, og han ved, at den ikke tilfalder en eller anden borger, som kan betale mere end han, som i de kapitalistiske lande.

Arbejderen i Berlin kan kun i fremtiden se krise, arbejdsløshed, mindre understøttelse, nød — det er forskellen.

Arbejderen i det socialistiske samfund vil aldrig, som hans klassefælle f. eks. i Wien eller i København, risikere at blive sat paa gaden, hvis han ikke kan betale, og hans husleje udgør gennemsnitlig kun 8 % af hans indtægt.

Huslejen i Moskva er et led i den proletariske klassepolitik. Den er afhængig af boligens størrelse, naturligvis — men desuden af beboerens indtægt, og af, hvor mange han har at forsørge.

Saaledes betaler en arbejder, hvis hans kone ogsaa har arbejde, og de ellers kun har et barn at forsørge, en betydelig højere husleje, end den arbejder, som f. eks. har 7 børn at forsørge.

Forholdet er altsaa det modsatte af i København, hvor de fattigste lejere betaler den højeste husleje pr. m². I Moskva er den laveste husleje 5,5 kopek pr. m², og den højeste leje for arbejdere, ansatte og fri erhverv 1,32 rubel pr. m².

For smaa haandværksmestre, som beskæftiger en eller flere svende, er den noget højere, og for de ikke arbejdende, resterne af det gamle bourgeoisi, som ikke vil arbejde med paa den socialistiske opbygning, er den helt op til 8,8 rubler pr. m² om maaneden.

Men dette forhold gælder ogsaa for opvarmningen. Hvor der ikke er centralvarme, bliver brændslet indkøbt af bolig»selskabet« og udgifterne fordelt paa beboerne, men i alle tilfælde efter en lignende skala som huslejen.

Det vil sige, at en arbejder med en lille indtægt ikke alene har boligen omtrent gratis, men ogsaa varmen.

Den gennemsnitlige udgift til bolig og opvarmning er i Moskva 11 % af indtægten, og denne sum er tilstrækkelig til at bekoste alle reparationer og desuden amortisere husene i en periode af 60 aar. Af denne amortisation bliver der straks bygget nye boliger (de 60 aar er naturligvis kun et matematisk

tal; man vil længe inden den tid naa til det punkt i udviklingen af det socialistiske samfund, hvor penge ikke spiller den rolle, som i den nuværende overgangsperiode).

Til sammenligning kan oplyses følgende statistik fra København, som viser hvor stor en del af indkomsten, man betaler i husleje:

	Lejligheder opført	
	1916—25	1925—30
Af indtægter under 2000 kr. betales der ...	44,4 %	51,1 % i husleje
» » 2000—2999 » » » ...	24,9 %	28,8 % - »
» » 3000—3999 » » » ...	19,0 %	21,1 % - »
» » 4000—4999 » » » ...	16,3 %	18,0 % - »

Som man ser lige det modsatte princip af Moskva.

En vigtig side af boligspørgsmaalet er byplanlægningen.

Mens denne i de kapitalistiske byer i større eller mindre grad er kastebold for kapitalistiske interesser, og derfor aldrig i virkelig planmæssig betydning kan blive en realitet, kan man i den socialistiske stat uhæmmet af grundspekulation og andre kapitalistiske interesser virkelig realisere en byplan.

Allerede under den første femaarsplan blev der bygget over 200 nye industribyer og over 1000 landbrugsbyer, og planlægningen af disse byer foregaar efter de mest moderne og for befolkningens sundhed og bekvemmelighed bedste principper.

Mens arbejderne i de kapitalistiske lande bor spredt rundt i byen og industrien ligeledes er planløst fordelt over hele byens omraade, sørger man i Sovjetunionen for, at arbejderne faar saa kort vej til deres arbejdsplads som muligt. Dog paa en saadan maade, at boligkvarteret ikke generes af røg og larm fra fabrikkerne. Oftest er de skilt fra fabrikkerne ved et beplantet bælte.

I en by som København er det ikke ualmindeligt, at arbejdere, som bor i Brønshøj, har arbejde paa Amager. Efter et rundspørge, som jeg har foretaget i et ejendomskompleks ude ved damhussøen, viser det sig, at de arbejdere, som bor der, har deres arbejde f. eks. paa Østerbro, paa Refshaleøen, paa Amager, i Hellerup og i den indre by, og de skal altsaa daglig tilbringe 1 à 1½ time paa cykle eller i sporvogn for at komme til og fra deres arbejdssted.

En anden undersøgelse, som omfatter arbejdere paa Schiønning & Arvés fabrikker, viser, at af disse arbejdere har — de, som kører i sporvogn (10 %), gennemsnitlig 3,5 km til arbejdsstedet; de, som cykler (45 %), gennemsnitlig 3 km til arbejdsstedet, og de, som gaar (45 %), gennemsnitlig 1,5 km til arbejdsstedet.

Boligblokkene i den socialistiske by placeres saaledes, at adgang til lys og luft er den bedst mulige. Hermed forsvinder begreber som karrèer, sidehuse og baggaarde.

I København bor omtrent 50,000 mennesker i side- og baghuse, i de daarligste og mindste lejligheder (mens 8 % af forhuslejlighederne er etværelses, er 20 % af side- og baghuslejlighederne af denne ringe størrelse).

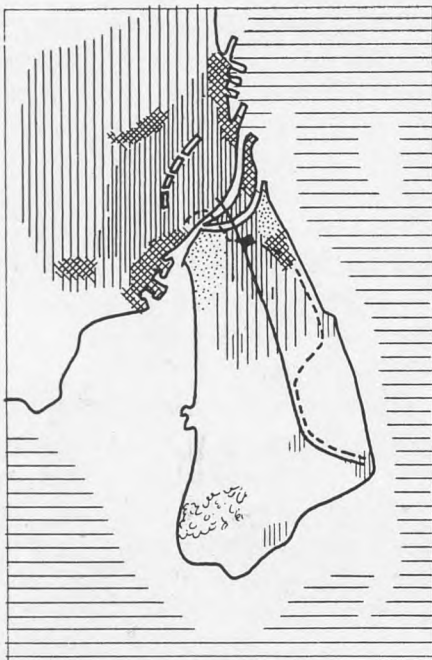
BYER »PAA LANDET«

Men det vigtigste problem i den socialistiske byplanlægning er forholdet mellem land og by. De kapitalistiske byer, som er centre for varebytte, har en tendens til at vokse i det uendelige, at samle al handel og industri i enkelte store byer. For industrien staar der altid, foruden de konstant arbejdsløse, en reservearmé af daarlige betalte landarbejdere, som lokkes af, hvad byerne »kulturelt« kan byde (biografer, kaféer, dansesteder o. s. v.) foruden af den højere løn i industrien.

Noget saadant er ikke tilfældet i det socialistiske samfund. Der er man for det første herre over byens vækst; de nye byer beregnes til en befolkning af ikke over 150,000 indbyggere, og, hvad der er af særlig stor betydning, man søger at udjævne forskellen mellem by og land.

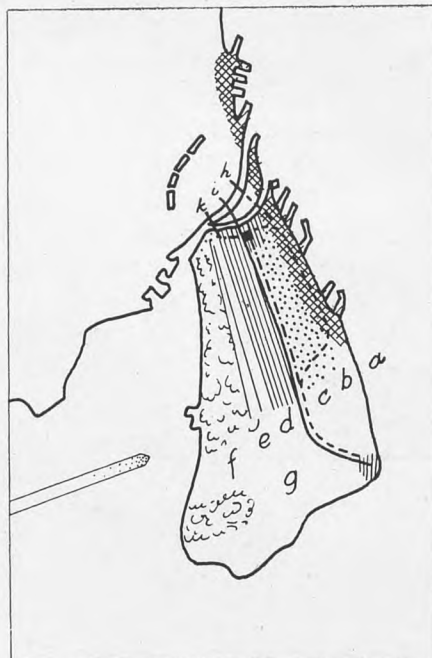
I de kapitalistiske lande kan landbefolkningen mange steder hverken læse eller skrive, er derfor reaktionær, vanskelig at vinde for et socialistisk samfund. De har ikke adgang til den almindelige kultur, som bybefolkningen. Landbefolkningen staar faktisk i de fleste kapitalistiske lande paa et kulturniveau, som svarer til en tidligere periode. Saaledes var det ogsaa i Sovjetunionen, da bolchevikerne overtog magten.

Men sovjetregeringen har, som et led i den socialistiske opbygning, spredt industrien over hele unionen (den var tidligere omtrent udelukkende koncentreret i Moskva og Petersburg). Raastofferne bliver nu i de nye socialistiske byer bearbejdet i de distrikter, hvor de fremskaffes. Ogsaa for landbefolkningen,

Planløs kvarterfordeling i kapitalistisk storby (København)

Etagehuse	Fælleleder o. lign.
Lav bebyggelse	— Sejlbart farvand
▒▒▒▒ Industriomraader	

Amager som »baandby«

a Havneværker	h Ny broforbindelse til
nvhavn (projekteret af
stadsingeniøren)
b Industriomraader	i Knippelsbro
c Neutral Zone (her sær-
lig egnet: Gartnerier)	k Langebro
d Boliger	— — — — — Forhaandenvæ-
rende jernbane
e Skoler, hospitaler osv.	— — — — — Ny personbane
f Sports- og rekreations-
anlæg	
g Landbrugsareal, der ef-
terhaanden fortrænges	

Mange nye byer i Sovjetunionen planlægges fra grunden efter det saakaldte baandbyprincip.

Industrien, som jo ofte er udgangspunktet for byens opstaaen, anlægges som en lang »produktionszone« langs en jernbane eller flod, saa at varetransport kan ske med saa lidt besvær som muligt. Langs dette industrikvarter lægges boligkvarterer (saaledes, at arbejderne fortrinsvis kommer til at bo ud for det sted i industribæltet, hvor de har arbejde), men industrien og boligerne adskilles ved et bredt parkbælte el. lign., en »neutral zone«, som udelukker, at boligkvarterer generes af røg og støj fra industrien. Paa den anden side af boligerne, men med god forbindelse til disse, bygges skoler, hospitaler o. s. v. frit beliggende mellem sportspladser og andre aabne arealer.

Som illustration til princippet er vist, hvordan man kunde tænke sig København udvidet udover Amager som baandby.

En anden sag er jo, at den private grundspekulation i enhver kapitalistisk by umuliggør en rationel byplanlægning.

Langs Amagers østkyst er der ideelle betingelser for havneanlæg (gode besejlingsforhold, frie arealer til lager og industri, en del industri i forvejen o. s. v.). I forbindelse med disse havneanlæg og langs den forhaandenværende jernbane anlægges industrien, som ved gartnerier og andre frie arealer (der for en stor del er til stede i forvejen) skilles fra boligkvarterer, der i forbindelse med den nuværende høje bebyggelse udvides langs landevejen. Den viste fremherskende vindretning garanterer for, at industrien saa lidt som muligt vil genere boligkvarterer.

som er beskæftiget med jorden, bygges der »byer«. Ved de store kollektivbrug og statsbrug bygges der paa et centralt sted mindre byer, hvorfra landarbejderne om morgenen i omnibusser eller i lastbiler køres ud i marken, ofte milevidt fra byen til deres arbejde. I disse byer findes der alle de kulturelle samlingspunkter, som man har i industribyerne, klubber, biografer, skoler endog højskoler o. s. v., og man opnaar ved denne byplanpolitik at likvidere den gamle individualistiske og kulturelt tilbagestaaende landbefolkning til fordel for en oplyst og socialistisk befolkning, som ikke gaar og længes efter storbyen. Dette er et af de allervigtigste problemer i byplanlægningen og er socialt set en fortsættelse af den likvidering af klasseforskellen, som gennemføres i det socialistiske samfund.

Den engelske havebybevægelse, som paa en vistnok oprindelig idealistisk basis søger at løse det samme problem indenfor det kapitalistiske samfund, synes i sammenligning hermed fuldstændig dilettantisk, fordi den overser nødvendigheden for den kapitalistiske udbytning af at have en reservearmé af arbejdsløse i de daarligste kvarterer i storbyerne og af landarbejdere, daarligt organiseret paa grund af afstandene og med minimale lønkrav. Som Marx siger: »En del af landbefolkningen i ethvert kapitalistisk land befinder sig stadig paa spring til at gaa over i by- eller manufakturproletariatet.«

Medens fascismen søger at tvinge befolkningen tilbage til feudale arbejdsmetoder, hvad der i sin konsekvens fører til likvidering af hele vor tids høje tekniske kultur, gaar socialismen den modsatte vej og hæver landbefolkningen op til industriel produktion (i et socialistisk samfund vil det sige kortere arbejdstid) og til byernes højere kultur — uden storbyens skyggesider.

HVAD SKAL DER DA GØRES?

16

Af de foregaaende kapitler er det forhaabentlig tydeligt fremgaaet, at bolignøden ikke løses ved nogen reform indenfor det kapitalistiske samfund — den er et led i det kapitalistiske system og vil først ophøre med dette systems ophør.

Friedrich Engels siger herom i »Zur Wohnungsfrage«:

»Hvorledes løses nu boligspørgsmaalet? I det nuværende samfund ligesom ethvert andet samfundsspørgsmaal, gennem gradvis udligning mellem udbud og efterspørgsel, en løsning, som stadig opkaster spørgsmaalet paany, som altsaa ikke er nogen løsning.

Hvorledes en social revolution vilde løse dette spørgsmaal, afhænger ikke alene af de specielle omstændigheder, men hænger ogsaa sammen med langt dyberegaaende spørgsmaal, hvoriblandt spørgsmaa-

let om at ophæve modsætningen mellem by og land er et af de vigtigste. Da vi ikke her skal lave noget utopisk system for indretningen af det kommende samfund, vilde det være mere end formaalsløst at gaa nærmere ind herpaa. Saameget er i hvert fald sikkert, at i de store byer findes der allerede nu tilstrækkelige boliger til at afhjælpe enhver virkelig bolignød, hvis de bliver rationelt benyttede. Dette kan naturligvis kun ske ved en ekspropriation af de nuværende besiddere, ved indkvartering i deres huse af de hjemløse og af de arbejdere, som nu bor i overbefolkede boliger.»

»Maskingeværet er altsaa den eneste udvej,« indvender De med et ironisk smil, »kun ved maskingeværet kan boligspørgsmaalet løses?«

En endelig løsning af boligspørgsmaalet kan kun ske ved indførelse af socialismen — og denne vil efter al sandsynlighed ske ved en revolution. Den besiddende klasse, som har magten, ogsaa i de vesteuropæiske demokratier, vil i det afgørende øjeblik sikkert ikke frivilligt, eller mod en sæk stemmesedler afgive deres magt og ejendom, men selv tvinge proletariatet til at anvende voldsommere midler.

Det er imidlertid ikke her stedet til at forklare, hvorledes udviklingen gennem proletariatets diktatur til det socialistiske samfund vil forme sig — lad os holde os til boligspørgsmaalet.

At den endelige løsning først vil ske ved en socialisering af alle boliger, betyder ikke, at vi i den tid, der vil gaa, inden vi er naaet saa langt, skal lægge hænderne i skødet. Tværtimod, hvis vi lægger hænderne i skødet, vil vi sikkert ikke naa dertil.

For enhver socialist er det indlysende, at boligsagen ikke er nogen isoleret sag, men en sag, der kun kan løses i sammenhæng med en systemændring, og at ethvert arbejde for socialismen derfor er det bedste arbejde ogsaa for »boligsagen«.

Men det betyder ikke, at vi skal lade dagskravene ligge.

Hvad skal der da gøres?

STAT OG KOMMUNE

Vi har tidligere vist, at en boligpolitik, som gaar ud paa at producere flere boliger — hvad enten dette sker ved kommunal støtte eller garanti, eller ved statslaan, ved kooperativt byggeri eller boligforeninger — ikke løser problemet for de ubemidlede i samfundet, men kun skaffer flere boliger til middelstanden.

Dette kan til en vis grad virke regulerende paa boligernes pris, modvirke aagerspekulationer, men aldrig tvinge prisen ned under fremstillingsomkostningerne plus en »rimelig« profit. Men det er dette, som er nødvendigt for at fremskaffe boliger, som arbejderklassen kan betale.

De mange boliger til middelstanden gør altsaa deres gavn ved at regulere huslejen (se tabellen side 51). Denne politik skulde ikke blive kritiseret, hvis der samtidig blev fremskaffet boliger til arbejderne, men nu er dens katastrofale

følge, at den danner nye klasseforskelle. Ved denne reformistiske politik har man dannet en nogenlunde tilfreds middelstand (og et arbejderaristokrati), som bor i de nye kvarterer. Man har skabt en social stødpude mod proletariats utilfredshed og beroliget sin egen samvittighed med, at der dog er gjort noget.

Læg mærke til, at det er dette sociale smaaborgerlag, som i Danmark raaber højest om kamp mod kommunismen, mod de fattigste, som ikke har faaet nogen bid af kagen. Det er et fænomen, som findes ikke blot i Danmark, men i alle imperialistiske stater, som har været rige nok til at bestikke de øverste lag af arbejderklassen til at gaa over paa borgerskabets side.

Men fra arbejderklassen maa stilles det krav til stat og kommune, at der fremskaffes boliger til en pris, som de kan betale. Dette kan naturligvis kun ske ved direkte bevilling af de millioner, der skal til, og ved en lovgivning, som støtter fremskaffelsen af disse boliger og sørger for, at de ikke kommer grundejere og husværter til gode, men virkelig opfylder det krav, som enhver borger maa have: At der skaffes ham en ordentlig bolig.

Det maa være enhver borgers ret at faa anvist en lejlighed, som han kan betale. Kravet maa lyde: enhver husstand mindst

2 værelser straks

Hvorledes de ikke faa millioner, som skal til for at iværksætte et saadant byggeri, skal fremskaffes, er det ikke arbejdernes sag at give anvisning paa — der er nok af skatteobjekter, som kan udnyttes.

Naar man har foreslaaet pengene fremskaffet ved en skat paa gamle boliger — det vil i virkeligheden sige lejerne — saa er det vel nærmest for anskuellighedens skyld. Men princippet er i og for sig værdiløst. Ligesom det er forkert, at det alene er bilejerne, som gennem motorskatten skal betale vejenes anlæg (selv om luksusbiler godt kan taale at beskattes), konsekvensen vilde jo være, at de syge skulde beskattes med en ekstraskat til hospitaler og skolebørnene med en skat til skolerne.

At ejerne af de gamle ejendomme derimod skulde beskattes (ligeegyldigt hvad skatten skal bruges til), burde være en selvfølge, og alene gennem en saadan skat vil en stor del af det beløb, som kræves til et boligbyggeri for de fattigste, kunne fremskaffes.

Men betingelsen for en saadan beskatning maa være, at den efterfølges af en lov, som forbyder lejeforhøjelse, og saaledes gør det umuligt for husejeren at vælte udgifterne ved skatten over paa lejerne. Arbejderklassen maa forlange af myndighederne, at de gamle usunde kvarterer nedrives, og at der skaffes nye boliger til beboerne til den samme husleje, som de nu betaler.

Der maa forlanges, at de partier, som kalder sig arbejderpartier, gaar ind for en huslejelovgivning, som er langt mere vidtgaende end den nuværende, og med en paragraf om beskyttelse af lejerforeningernes tillidsmænd, saa de bliver uopsigelige, som nøjere definerer begrebet aager, og som gør al istandsættelse til en pligt for ejeren.

Faglige kampe.

Men huslejelovens skæbne viste tydeligt, hvor meget eller hvor lidt, der kan naas indenfor det kapitalistiske samfund ad parlamentarisk vej, naar disse krav ikke er understøttede af en kraftig lønpolitik gennem de faglige organisationer. Eksemplet fra Wien viste ogsaa, hvorledes den besiddende klasse tager med den ene haand, hvad der vristes den ud af den anden, hvis ikke arbejderklassen sætter haardt mod haardt. Boligspørgsmaalet, der, som vi tidligere har paapeget, ikke maa opfattes som et isoleret spørgsmaal, kan kun vinde frem, naar der staar en kampberedt, klassebevidst arbejderklasse bag kravene, som er klar til at afvise ethvert angreb paa lønningerne, og ved stadige krav om lønforbedringer gaar over til offensiven mod de besiddende klasser.

Lejerorganisationer.

Men ogsaa som konsumenter kan arbejderne og store dele af middelstanden faa en stor indflydelse paa boligspørgsmaalet, hvis de er tilstrækkeligt godt organiseret i lejerforeninger under ledelse af bevidste arbejdere.

Konsumenternes slagkraft er ganske vist altid begrænset bl. a. af tilbud og efterspørgsel, og hvis der f. eks. er mangel paa lejligheder, vil ejerne ikke være bange for en lejerstrejke. Men naar det gælder de smaa krav, og naar det gælder særlig grelle udslag af udbytning, vil en organiseret lejerforening være af stor værdi.

Det politiske arbejde.

Men for den arbejder, som har faaet forstaaelsen af, at det ikke er boligen, der er noget i vejen med, heller ikke den mere eller mindre hjælpeløse saakaldte boligpolitik, men at aarsagen til de elendige tilstande, til den bolignød, som findes i alle kapitalistiske byer bunder dybere end i den enkelte reforms utilstrækkeligheder, bunder i hele samfundsordningen, som tillader en klasse af faatallige grundejere og husejere, der har det monopol at eje en grund eller et hus, at udsuge den øvrige befolkning — det kapitalistiske system — for den arbejder vil det være indlysende, at det egentlige arbejde for afskaffelse af bolignøden kun gøres gennem det politiske arbejde for at afskaffe dette system.

LITTERATURFORTEGNELSE

- Tabelværk til Københavns Statistik nr. 24.
- C. Georg: Københavns Kommune. Studentersamfundets Oplysningsforenings skrifter. (Branners forlag).
- Boligkommissionernes Betænkninger 1916 – 18.
- Boligtilsynets Beretninger. (Faas hos boligtilsynet, politigaarden.)
- Karl Max: Das Kapital I. (Ring Verlag A/G, Zürich.)
- Friedrich Engels: Zur Wohnungsfrage. (Ring Verlag A/G, Zürich.)
Wien-Moskau. (Carl Hoymys Verlag.)
- L. M. Kaganowitsch: Die Moskauer Bolschewiki im Kampf um den Sieg des Fünfjahrplans. (Verlagsgenossenschaft ausländischer Arbeiter in der UdSSR. Moskau).
- – Die Rekonstruktion von Moskau. (Samme forlag.)
- – Der Bau der Untergrundsbahn und der Stadtplan Moskaus. (Samme forlag.)
- Intern. Wohnungskongress, Berlin 1931. Generalbericht über Østerreich.
- Prof. Hans Kamfmeyer: Wohnstädte und Arbeitsstädte. (Jul. Hofmanns Verlag Stuttgart.)
- Signy Arctander: Miljøforholdene i Oslo. (Johannes Bjørnstads forlag.)
- Tidsskriftet PLAN udgivet af socialistiske arkitektgruppe Oslo 1-2-3.
- Bra bostæder. (Arbetarkulturs förlag, Stockholm.)
- Bostaden och vaar ekonomi. (Hyresgästarne bostad förbund Stockholm)
- Architektur och samhälle. (Spektrum forlag, Stockholm.)
- Krisen undergraver sundheden. (Mondes forlag A/S.)

Bøgerne fra Ring Verlag A/G, Zürich, og Verlagsgenossenschaft ausländischer Arbeiter in der UdSSR., kan faas gennem enhver boghandler.